

Kitas numeris išeis spalio 9 d.

Naktinių drugių ferma

Ištrauka iš apsakymo

ERNESTAS NOREIKA

Beldimas į duris buvo panašus į jų slaptąjį beldimą, kurį buvo susigalvoję tam atvejui, jeigu aplinkui imtų dėtis neaiškūs dalykai, rodantys, jog negalima kažkuo pasitikėti, bijant, kad atidarius duris neįsiveržtų neprašyti svečiai, galintys visiems laikams užgesinti viduje spurdančią šviesą. Tačiau atidaręs duris išvydo ne Dorką, o Talą, kuris, įsiliejęs tarsi šešėlis į ilgo koridoriaus prietamą, rankomis neaiškiai yrėsi ore.

– Eime, – tarė Talas pašnibždomis.

– Kur? – paklausė Ervinas, šiek tiek nusteбęs, o gal labiau išsigandęs.

– Tiesiog eik su manim, – kiek įsakmiai pasakė Talas.

Ervinui galvoje ėmė dėliotis įvairūs scenarijai, kuriems jo vidus visai nenorėjo pritarti. Bet kokio velnio jis čia atsivilkio naktį, galvojo Ervinas, kai jau beveik miegojau. Juk visi tokiu metu dažniausiai miega. Nejaugi jis mus išduos, galvojo, bet ne, ne, negali, būtų visiškai nesąmonė, mes tiek daug metų pažįstami, jis mano senas draugas, jis man kaip giminė, gal net kaip brolis, įtikinėjo save Ervinas. Neturėdamas kitos išeities ir nenorėdamas pasirodyti paranojiškesnis už savo klausimus, įsispyrė į batus, numestus šalia durų, ir išsliūkino nedrąsiai į koridorių.

Talas prikišo prie lūpų pirštą ir sušnypstė kaip gyvatė, duodamas suprasti, kad reikia laikytis tylos. Bet juk jie buvo name tik trise, galvojo Ervinas, penkiese, įskaitant šunis, pataisė mintyse esančiųjų skaičių. Talas dar kartą šnypstelėjo, lyg Ervinas būtų visa tai galvojęs ne galvoje, o garsiai. Jie nulipo laiptais iš antro aukšto ir nuėjo iki šaldytuvo. Talas iš jo ištraukė butelį baltojo vyno.

– Gersi? – paklausė Talas, pirštu braukdamas per aprasojusį butelio kaklelį.

– Gersim vyną? – nusteбęs paklausė Ervinas.

– Pasiimsim jį, – tarė Talas, kita ranka pačiuodamas dvi taures, kurios išlindo iš sienos kaip vaiduokliai.

Ervinas nieko neatsakė, tik žvilgtelėjo į Talą keistu žvilgsniu, kupinu nesupratimo, kas čia vyksta ir kodėl jie turėtų naktį gerti vyną, ir kodėl jie elgiasi taip tyliai, kaip maži vaikai, kurie stengiasi išsprukti iš namų nepažadinę miegančių tėvų.

– Tiks, – atrėžė Ervinas, nusišypsodamas visiškai netikra šypsena, tokia pat staigiai pasirodžiusia ir vaiduokliška kaip tos taurės iš sienos.

– Eikime tyliai, kad nepažadintume brolių, – sušnibždėjo Talas.

Ervinas tik po to suprato, ką jis turi omenyje sakydamas „brolių“, kai pamatė ant didelės sofos miegančius šunis.

– Jie kietai miega, bet pabudę gali pradėti loti, – tarė Talas. – Jie senukai.

Abu išėjo pro duris į kiemą ir patraukė link šiltnamio, kuris gulėjo it ant žemės įsitaisęs didžiulis padaras juoda stikline oda, kurioje nebuvo jokio gyvybės ženklo ir nesimatė nė menkiausio žiburėlio.

Talas atrakino piršto atspaudu duris ir jie įėjo vidun. Šiltnamis buvo milžiniškas. Toks didelis, kad Ervino akys klaidžiojo po visą plotą atsimušdamos nuo stiklų kaip raketė pamušti teniso kamuoliukai. Jis žvelgė į šimtus naktinių žibintų, kurie taip ryškiai degė, jog net delnu prisidengė akis.

– Imk akinius, – tarė Talas, iš kišenės išsitraukęs kelias poras stačiakampių plokštelių su siaurais horizontaliais plyšeliais akims, kurių kraštuose buvo pritaisyta guma ar kažkokia plona virvelė.

– Kas čia? – paklausė Ervinas, rankose vartydamas neaiškų daiktą.

– Užsidėk, kad neplikstų taip į akis, – paragino Talas, užsidėjęs akinius greičiau, nei spėjo sudegti sekundė.

– Kaip dėtis? – it mažas vaikas paklausė Ervinas, pirštais mėgindamas perskaityti, kas tai per medžiaga, ar tai metalas ar plastmasė.

Talas paėmė akinius ir uždėjo taip pat greitai kaip ir sau, regis, Ervinas net nespėjo sureaguoti, tik pajuto, kad akių nebebado šviesos adatėlės, ir pamatė, kad tamsiame stiklo atspindyje jis panašus į eskimą, stovintį baltoje dykumoje, prisidengusį akis specialiais akiniais nuo įkyraus sniego blizgėjimo.

– Taip kur kas geriau, – šuktelėjo Ervinas, nusišypsodamas ir dėkodamas už tokią šviesos užtvanką akims.

– Ar ne keista, kad kartais negali priimti to, ką pats skleidi? – bjauriai išsiviepdamas rėžė Talas.

– Apie ką tu? – nepagavęs minties, paklausė Ervinas, dairydamasis į naktinius drugius, kurie tarsi juodi audros debesys tvenkėsi aplink žibintus.

– Apie šviesą, – atsakė Talas, šiek tiek susinervinęs, kad Ervinas nepagavo minties ir jis turėjo paaiškinti, ką turėjo omenyje.

Jam atrodė, kad tai visiškai akivaizdu. Pagalvojo, kad Ervinas turėjo labiau pasikuisti smegeninėj, o ne iš karto prašyti, kad viskas būtų patiekta ant lėkštutės.

Tomo Tereko koliažas

– Šiąnakt man reiks tavo pagalbos, – tarė Talas. – Jums drugalo irgi reikės nemažai.

Ervinas labai nustebo, net nusisimaukė akinius ant barzdos ir atlošė galvą, nesąmoningai dairydamasis į šiltnamio stogą. Jis niekada gyvenime nebuvo girdėjęs, kad Talas ką nors prašytų pagalbos. Jis žinojo, kad Talas nieko neįsileidžia ir neįsileis. Tai buvo slaptas pasaulis, kuris priklausė tik jam vienam. Tai buvo paslaptis, kurios niekas kitas negalėjo pamatyti. O dabar ir jis viską išvyso savo akimis. Pamatys dalykus, kuriuos tik įsivaizdavo.

Ervinas ėmė galvoti, kad tai pats didžiausias pasitikėjimo gestas, kokio tik jis yra sulaukęs iš Talo per visą jų pažinties laiką. Viena yra gauti drugalo tiek, kiek prašoma, visai kas kita – prisidėti prie paruošimo ar gamybos, galvojo Ervinas. Jis žinojo, kad, be jo, čia niekas kitas nebuvo ikėlęs kojos ir nebuvo matęs, kaip viskas atrodo iš vidaus.

– Tu čia rimtai? – su vaikišku džiugesiu paklausė Ervinas.

– Rimčiausiai, – atsakė Talas. – Vienas seniai nebespėju, – pridūrė ir atkimšo vyno butelį.

– Ką reikės daryti? – paklausė Ervinas lyg ketindamas įsivaizduojamą parkeriu konspektuotis teoriją nematomame sąsiuvinyje, vos spėjęs sugriebti taurę, kurią Talas beveik mestelėjo į rankas.

– Tuoj viską paaiškinsiu, – tarė Talas, vilkdamasis baltą kombinezoną. – Skinsim prinokusius drugius.

•

– Nenorėjau, kad Dorkas išgirstų, – išpyškino Talas, imdamas iš spintos didelį pintą krepšį su petnešomis, skirtomis užsikabinti ant nugaros.

– Kad neišgirstų ko? – paklausė Ervinas, mėgindamas įlįsti į baltą kombinezoną.

– Mūsų, – sušnibždėjo Talas, pasitaisydamas akinius, skirtus pridengti akis nuo žibintų šviesos.

Šiltnamyje buvo šimtai šviestuvų, kurie švietė ryškiau nei saulė. Ervinas niekaip nesuprato, kaip tiek daug šviestuvų šiltnamyje neišsklaido tamsos. Tarp kiekvieno šviestuvo buvo ne mažiau kaip penkiasdešimt metrų ir tie tarpai buvo tamsūs kaip naktis, iš kurios vis išskrisdavo ir į juodą debesį įsiliedavo nauji drugiai, jį vis šiek tiek paaugindami.

– Pradėsime nuo pačių tolimiausių, – tarė Talas, užsi-traukdamas kombinezono užtrauktuką iki pat smakro.

– Kodėl nuo tolimiausių? – vedamas smalsumo paklausė Ervinas.

– Nes psichologiškai lengviau eiti link išėjimo, – tarė Talas, įduodamas Ervinui į rankas tokį pat pintą krepšį. – Čiupk tas mažas kopėčias, – pridūrė.

Ervinas apsidairė mėgindamas akimis rasti, apie kokias kopėčias kalbama, ir pamatė nedideles, A formos, kyšančias iš praviros metalinės spintos, iš kurios Talas traukė krepšius ir visus kitus darbai reikalingus įrankius.

Spinta buvo prigrūsta pintų krepšių ir kopėčių, medinių ir aliumininių, teleskopinių ir paprastų, ant pakabų matėsi sukabinti kombinezonai, ne tokie kaip jų, o juodi kaip nakties kamufliazas.

Kodėl jų tiek daug, galvojo Ervinas, jeigu Talas visuomet dirbo tik vienas, kam jam tiek daug pasikartojančių daiktų. O gal tai stebuklinga spinta, klonuojanti daiktus, mintyse nusijuokė Ervinas, išorėn išleisdamas tik mažą vos įžiūrimą šypsenėlę.

– Eime, – tarė Talas ir kiekvienas nešinas kopėčiomis ir krepšiu ant nugaros nužingsniavo šiltnamio pakraščiu, kuriuo iki pat tolimiausių žibintų vedė siauras senų betoninių plytelių takas.

Šiltnamis buvo milžiniškas ir tolimiausi žibintai mirgėjo pro naktinių drugių besiplakančius kūnelius, jų šviesa atrodė tarsi iškarpyta, fragmentiška, išsibarsčiusi juodose tamsos salelėse.

Ervinas net pavargo eiti, jam rodėsi, kad jie eina vietoje, nes vaizdas beveik nesikeitė, tik šiek tiek kito perspektyva. Priartėję žibintai nutoldavo, o nutolę žibintai priartėdavo. Jie taip lengvu žingsniu pėdino kone ištisą valandą beveik nekalbėdami, tik retkarčiais pasikeisdami vienu kitu sakiniu ir ilgomis pauzėmis.

– Atremk kopėčias į šį, – pirštu parodė Talas į krašte stovintį žibintą.

Jų buvo tik penki į plotį, pradžioje Ervinas mėgino skaičiuoti, kiek jų driekėsi į ilgį, bet ties penkiasdešimt kažkelintu pametė skaičių, nes užsigalvojo apie Izabelę.

– Kaip atremti? – kaip pirmokas paklausė Ervinas, lyg kopėčių atrėmimas į kažkokį daiktą būtų itin sudėtingas ir rimtų paaiškinimų reikalaujantis darbas.

– Matai, ties kopėčių viduriu yra V formos griovelis, – tarė Talas.

– Matau jį, – išlemeno Ervinas, mėgindamas išskeisti kopėčias.

– Neskleisk, atremk tiesiai, – riktelėjo Talas.

– Bet juk galima jas išskeisti ir užlipti pastačius šalia, – tarė Ervinas.

– Mes čia susirinkom ne ginčytis, – išrėžė Talas, šiek tiek supykęs.

Ervinas daugiau nieko nesakė ir suskleidęs kopėčias atrėmė į žibintą taip, kad V formos griovelis jį apžiotų it pravertas metalinio paukščio snapas.

– Ko lauki, ropškis, – paragino Talas. – Aš eisiu tolyn prie kito.

– Ir nuo ko pradėti? – sutrikęs paklausė Ervinas.

– Pirmiausia surink visus apačioje, tada kilk aukšty, – tarė Talas, tarsi tai būtų taip lengva kaip skinti obuolius.

– Bet kad jie nuolat neria iš tamsos ir jų vėl pasipildo, – išlemeno Ervinas, žiūrėdamas į atskriejančius naktinius drugius, kurie iš suplyšusios tamsos kišenės išbyrėdavo lyg sparnuotos monetos.

Rūdžių haiku

Tam tikros dailės parodos turi sau tinkamiausią metų laiką. Menininkės, metalo dailininkės Birutės Stulgaitės paroda „Su laiku“ (kuratorė Laima Kreivytė), tarsi antrinant pavadinimui, atidaryta pačiu laiku – rugsėjo pradžioje, ant Vilniaus sienų mirgant vėstančios saulės *komorebi*, rūdžių atspalvio inkliuzams pamažėl marginant dar žalią medžių lapiją.

Atidarymo dieną dėl rekonstrukcijos Maironio gatvė buvo virtusi griovių ir smėlio pilių narnija. Eidama į parodą, laviravau tarp pralekiančių ir vos skverno nekliudančių dviratininkų bei užiančių mašinų, mintyse, tarsi trūkstamas dėlionės dalis, skaičiuodama išardytas senojo gatvės bruko eiles.

Preciziškai, tarsi haiku sustyguota Birutės Stulgaitės paroda pasirodė kaip ramus užutėkis aplink vyraujančiame chaose. Taip jau yra, kad tam tikros parodos, skleisdamos rytietišką estetiką (prieš šią tokia matyta buvo toje pat „Titaniko“ parodų salėje 2024 m. gruodį vykusio Laimos Oržekauskienės-Ore „Tekstilės esė“), yra daugiau nei parodos, daugiau nei meninis vyksmas. Tai tarsi terapija, kartu su lankytoju išveikianti dabarties intensyvumo ir nestabilumo sukeltą erzulį, atrasta ramybė išblaškytame kasdienybės kontekste.

Tikėtina, kad būtent šio – ką tik minėto – efekto nei menininkė, nei jos kūriniai nesiekia. Egzistuojami ir būdami oksimoroniškai netobulai tobuli tie siog patys savaime, leidžia žiūrinčiam stebėti juos, nebrukdami jokių uždavinių, neapipinti sudėtingais aiškinamaisiais naratyvais, kuriuos privalai perskaičiuoti, idant suprastum menininko idėją. Turbūt šis efektas ir yra esminis, kokio man jau seniai nebesukelia šiuolaikinės kartos kūryba.

Bet būtent dėl šio efekto kai kuriuos parodos kūrinius norisi aiškiai savintis, tarsi jie būtų sukurti tau asmeniškai, o atidarymo metu teko ne kartą išgirsti klausimą: „Kuris kūrinys yra tavo?“ Su rašytoja Akvilina Cicėnaite dūrėme į vieną iš pirmųjų salės eksponatų, abi sutartinai palaikiusios jį žiedu („Adatos“, 2022). Šešėlis nuo meno kūrinio krito taip, kad jo konstrukcija tapo labai panaši į juvelyrinio žiedo, kurį vaizduotėje baudėmės matuoti, tuojau pat suvokdamos, kaip jis skaus pirštus. Ir būtent dėl šio poveikio kūrinys masino jį vėl ir vėl apžiūrinėti ir apmąstyti.

Viena iš haiku estetikų kategorijų – *shibui* – apibrėžia pirmąjį daikto netobulumą, sutapatindama grožį su medžiaga, iš kurios daiktas padarytas. Per atidarymą kuratorė Laima Kreivytė juokavo, kad po parodos „Su laiku“ visai kitaip pradėdi žvelgti net į atsitiktinai išvystas geležėles ar kitus aprūdijusius metalo objektus. Pati Birutė Stulgaitė yra sakiusi, kad kurdamas siekia kiekvienoje medžiagoje pamatyti tai, ką ji jau savyje turi, o ne sukurti kažką visiškai naujo („reikia pabrėžti tai, kas jau yra“).

Čia norėčiau įvardinti dar vieną parodos aspektą, kuris man pasirodė įdomus estetiškai, o ir filosofškai papildė ekspoziciją. Dėl apšvietimo nuo kūrinių krentantys šešėliai tarsi ir nėra fizinis kūrinio papildymas; šešėlis nėra materialus, jo tarsi nėra. Ir vis dėlto šešėlis šiuo atveju man pasirodė svarbus dėmuo, prisidedantis prie kūrinių išeksponavimo tobulumo, tarsi trūkstamas skiemuo haiku trielyje.

Nuo akylesnės lankytojo akies neprasprūdo išmaningai uždangstyti elektros lizdai, ekspozicijose dažnai blaškantys dėmesį, ir ant parodos salės grindų perkelti kūrinių pavadinimai. Būtent tokioje – švara alsuojančioje – erdvėje šešėlių žaismas kai kuriems objektams sukūrė savitą, daugiamatį kontekstą.

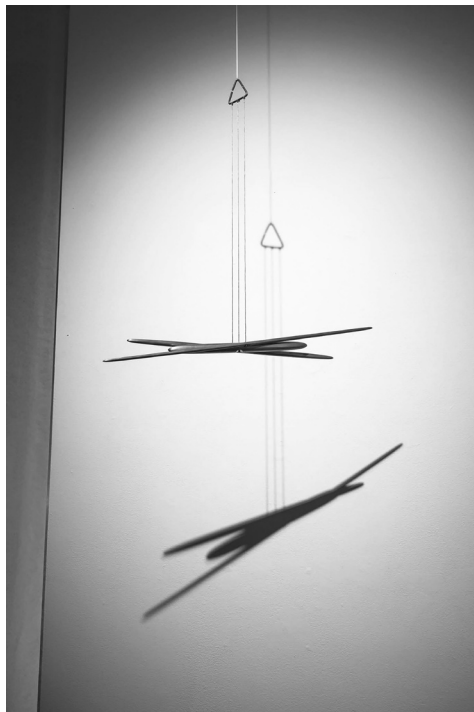
Baltos širmos, subtiliai atskiriančios pavienius darbus, išdalinančios erdvę į savotiškus atskirus „prieškambarius“, dar labiau prisidėjo prie meditatyvios parodos estetikos.

Ne kartąėjau ir prie mažytės metalinės knygos („Knyga“, 2018), telpančios delne (o, kaip norisi Birutės Stulgaitės kūrinius čiupinėti, gniaužti, įsидurti!). Kodėl nusprendžiu, kad tai ta – visų knygų knyga? Iš pažiūros tokia maža, bet, paimta į delną, nusvertų ranką savo svoriu, net jei jis – ne fizinis.

Metalo ketera („Ketera“, 2020) atrodo, lyg būtų pašiausta vėjo gūsio. Tombakas (cinko ir vario lydinys) šiuo atveju menininkės rankose virsta lengvutės medžiagos skiaute, vizualiai net neleidžiančia abejoti jos (ne)kietumu.

Šešėliuose žaidžia „Vario cimbolai“ (2021), sukurdami lengvo ir plevenančio sodo iliuziją, tik ne iš šiaudų, o iš vario.

Rūdys turi sukrešėjusio kraujo kvapą ir spalvą. Miške jos šiuo metu pamažėl dažo paparčius ir viržių stiebus. Irimas vyksta tykiai, bet nesustabdomai – kaip ir kasmet, su laiku. Gamtoje niekas netiesu, todėl ir vienas iš parodos eksponatų begal panašus į

Birutė Stulgaitė. Vario cimbolai. 2021.
Rusnės Šimulynaitės / „Titaniko“ nuotrauka

medžio šaką („Netiesus“, 2026), o blykčiodami saulėje draikosi voratinkliai iš tombako („Voratinklis“, 2022), pranašaudami vėsą ir ūkus.

Su visais parodos eksponatais sąveikauja laikas; stipresnis nei bet koks metalas, bedangstas jo paviršių rūdžių patina. Palikdamas įbrėžimus ir erozijas, kurdamas savus aukso pjūvius. Birutės Stulgaitės talentas – tas dieviškasis proporcijas pastebėti ir jas įrėminti: laiku sustojant, su laiku jas išgryninant iki tobulybės.

– EGLĖ FRANK –

Birutės Stulgaitės paroda „Su laiku“
Vilniaus dailės akademijos parodų salėse „Titanikas“
(Maironio g. 3, Vilnius) veikia iki spalio 17 d.

ELSE LASKER-SCHÜLER

Elsė Lasker-Schüler (1869–1945) – viena ryškiausių žydų kilmės vokiečių ekspresionizmo poečių. Ji kūrė savitą poetinį pasaulį su simboliniais personažais ir įvaizdžiais. Nacių laikotarpiu emigravo iš Vokietijos ir iki gyvenimo pabaigos gyveno Jeruzalėje. Žymusis *Mein blaues Klavier* parašytas tremtyje ir 1937 m. išspausdintas laikraštyje „Neue Zürcher Zeitung“.

Mano mėlynas klavyras

Namie mėlynspalvį klavyrą turiu,
O natos nė vienos nemoku.

Nukišau jį rūsin už durų tamsių,
Kai pasaulis į grumstą sušoko.

Žvaigždės grojo po skliautais naktį –
Mergelė giedojo luote.
Žiurkės trypia nūnai žvangesys.

Klavišai išdraskyti visi...
Apraudu mėlyną Motę.

Ak, maloningi angelai, –
Kramčiau aš karčią duoną, –
Dangaus vartus atverkit man gyvái,
Nors tai ginkdie neduota.

Iš vokiečių kalbos vertė Vilija Gerulaitienė

Ignės Grikevičiūtės nuotrauka

Kriauklytė

Kaip pažymėjo Philomena Cunk, Didysis Sproginas tikriausiai buvo kurtinantis, bet, laimei, ausys tuomet dar neegzistavo. Šiame pasakojime garsas radosi pirmiau nei suvokėjas. Jono evangelijoje pradžioje buvo Žodis. Taigi pasaulis dar syki prasidėjo nuo kažko, ką reikėjo išgirsti. Gal todėl jis, kaip ir Venera, gimė iš kriauklės. O ir ji savo pavidalu kažkuo primena ausį.

Kas vaikystėje neglausdavo kriauklės prie ausies, kad išgirstų jūros ošimą. Nors Baltija bangavo mažiausiai už kelių šimtų kilometrų, ir net ne visi ją buvo matę. Visos tos mažos ausys galėjo apsieiti ir be akivaizdumo. Tik vėliau paaiškėjo, kad ligi ausų buvo galima ne tik įsimylėti, bet ir prisidirbti.

Vaisius auga panardintas beveik aklinoje tamsoje. Užtat apie aštuonioliką savaitę jį pasiekia raminantis motinos kūno ambientas. Kai užgimsta, iškart ir pats užrėkia. Kad tik būtų išgirstas. Gatvėje pravirkus vaikui atsigręžia visos mamos. Net ir tos, kurių atžalos jau pačios gimdo vaikus.

Anuomet, kai darėjo žurnalas „Ausis“, ausinės ne izoliuodavo nuo pasaulio, o sujungdavo iš karto du. Vienas „Sony“ „Walkmanas“, kasėdė ir pora skirtingų savininkų ausų. Kad muzika būtų visa, reikėjo kito. Sėdint ant šulios palangės akių kontaktą atstodavo suglausti pečiai ir bendras garso takelis. „iPodas“ paskelbė priešingą erą – baltos ausinės tapo asmeninio grojaraščio vėliava.

Gali grįžti namo ir pasakyti: aš tokia alkana. Bet pamėgink lygiai tą patį pašnibždėti sugyventiniui į ausį. Kuždesys kuria artumą, o kartu priverčia pajusti balso stygų drėgmę. Kai kažkieno lūpos pakimba prie ausies, net ir šveicarui būtų sunku išsaugoti neutralitetą. Akis gali likti atokiai. Garsas įveikia atstumą ir liečia kūną.

Gal todėl ir miestui neužtenka optikos. „Neris yra miesto ausis, ji mane išgirdo“, – parašo Gavelis „Vilniaus pokeryje“. Brodskio „Dominikonuose“ bažnyčia virsta Dievo ausies kriauklyte. Užsivėrusia dienos triukšmui, bet pasirengusia priimti keturis skiemenis: „Ak, dovanok“ (vertė Gintaras Patackas). Užuoat, kaip įprastai, atsivėręs žvilgsniui, Vilnius čia palinksta arčiau išklausyti akustinę išpažintį. Galbūt kam nors net suteikia išrišimą. (Brodskiui, žinoma, ne.)

Yra ausų, kurios neatleidžia. „Neringoje“ jos slėpėsi mėgstamuose staleliuose, sienose, peleninėse. Nomenklatūrinė klausia čia buvo integruota ne klausymosi malonumui, o svetimam artumui pasisavinti. Intymus kuždesys tokiais atvejais galėjo tapti kompromituojamąja medžiaga.

Panoptinis modelis tinka ne tik žvilgsniui, bet ir klausai. Panakustikonas arba privilegijuota ausis. Ilgainiui iš peleninės persikelianti į galvą. Ne visa, kas patenka pro ausį, iš jos išeina. Kai kas apsigyvena galvoje kaip vikšras.

Poe „Išdavikėje širdyje“ pasakotojas giriasi atngamtiskai jautria klausia, o galiausiai išgirsta vis stiprėjančią nužudytojo širdies plakimą. Ar jis realus, ar sklinda iš vidaus, ne taip svarbu. Kaltė turi savo dažnius, o ausis – sąžinę. Jos neįmanoma nutildyti.

Kartais ausys įgauna tokius pavidalus, kad pačios išsiduoda. Jų negali paslėpti nei karalius Midas, nei medinukas Pinokis. Net bokse smūgiuojama kumščiais, bet pažeminama kitu būdu. Tysonas įkando Holyfieldui į ausį. O kartu atliko ritualinį veiksmą – grąžino žmogų prie gyvūno.

Buñuelio „Andalūzijos šunyje“ moters akis akimirksniai pakeičiama galvijo akimi ir perpjaunama. Tarsi kinas norėtų vienu judesiu susidoroti su pačiu žiūrėjimu. Kiek anksčiau karščiuojantis van Goghas nusi-

Kieno botagas? Galia, kūnas ir kapitalas

Galia turi prastą reputaciją. Kapitalizmas – geresnę rinkodarą. Pirmąją įsivaizduojame su botagu, antrąją – su nemokama kava biure, ergonomine kėde ir kvietimu „realizuoti savo potencialą“. Skirtumas, žinoma, yra. Tik ne visada toks didelis, kaip norėtusi. Galia mus lydi beveik visur – šeimoje, darbe, intymiuose santykiuose. Ne visada juos taip vadiname. Galia lengva atpažinti, kai ji įsako. Kur kas sunkiau – kai kalba rūpesčio, pareigos, profesinio tobulėjimo ar meilės kalba. Ypač gerai galia jaučiama ten, kur pradeda atrodyti natūrali.

Marksizmas turi vieną nemalonų įprotį: sugadinti nekalčius dalykus klausimu, kas iš jų gauna naudos. Kas turi? Kas dirba? Kas pasiima? Feminizmas šį nemandagumą perkėlė ir ten, kur ekonomika ilgą laiką mandagiai apsimetė nieko nematanti, – į namus. Pasirodo, šeima nėra stebuklinga teritorija, kurioje darbas išnyksta vien todėl, kad už jį nemokama. kažkas palaiko kasdienybę gyvą: sugeria chaosą, prižiūri kūnus, nuotaikas ir santykius. Šis darbas ilgą laiką turėjo genialų apsaugos mechanizmą – buvo vadinamas moteriška prigimtimi. Kapitalizmui tai beveik estetiškai tobula. Jeigu gali įtikinti žmogų, kad jo darbas yra meilė, pareiga ar tiesiog „toks jau jis yra“, nebereikia labai stengtis jo išnaudoti. Sistema dalį administravimo perduoda pačiam žmogui.

Silvia Federici kapitalizmo istorijoje siūlo matyti ne vien fabriką, nuosavybę ir darbo užmokestį, bet ir kūną. Kapitalui neužtenka darbuotojo aštuonioms valandoms. Jam reikia viso proceso, kuris tą darbuotoją išlaiko gyvą ir kitą rytą grąžina į apyvartą. Istoriskai buvo patogu manyti, kad moterys šį darbą atlieka iš prigimties – joms esą tiesiog natūraliai rūpi daugiau. Gamta, pasirodo, ilgą laiką turėjo nepaprastai palankią darbo rinkos politiką. Žinoma, ne kiekvieną rūpestį reikia tuoj pat išversti į politinės ekonomijos kalbą. Meilė gali būti meilė, o ne slaptas kapitalo reprodukcijos padalinys. Vis dėlto klausimas išlieka įdomus: kada rūpestis yra dovana, o kada – pareiga, taip gerai užmaskuota kaip meilė, kad jos nebeatpažįsta net tas, kuris ją atlieka?

Šis klausimas tampa dar nemalonesnis, kai nuo darbo pereiname prie troškimo. Mes ne vakuume išmokstame, kas gražu ir kas gėdinga, kas vyriška ir kas moteriška, kas ima, o kas leidžiasi paimamas. Net seksualinės fantazijos, deja, nėra nuo visuomenės nepriklausoma *offshore* zona. Judith Butler primintų, kad lytis kuriama ir tuo, ką kartojame. Gestai bei vaidmenys ilgainiui ima atrodyti natūralūs. Tačiau jei tai choreografija, galima pabandyti šokti kitaip: sukeisti vaidmenis, juos perdėti, net paklusti taip sąmoningai, kad pats paklusimas pradėtų reikšti kažką kita. Čia būtų galima iškilmingai grįžti prie Butler ir dar kelis puslapius kalbėti apie performatyvumą. Deja, kūnas tuo metu jau būna nuėjęs visai kitur.

Čia prasideda BDSM. Sakau „prasideda“ taip, lyg jis būtų logiškai išvestas iš marksistinio feminizmo – graži akademinė legenda. Realybėje seka paprastai ne tokia ori: kūnas kažko nori, o vėliau protas, kiek susigėdęs, eina ieškoti išnašų. BDSM emancipacijos kontekste yra gana nemandagus svečias. Feminizmas ilgai kritikavo moters paklusnumą, o tada kai kurios moterys – visiškai neatsakingai teorijos atžvilgiu – pareiškė, kad tam tikromis aplinkybėmis paklusti joms visai patinka. Ką daryti su troškimu, kuris politiškai atrodo įtartinas, o kūniškai – labai įtikinamas?

pjovė ausį. Dar po šimto metų – montažo tęsinys. Ausį suranda Lynchas „Mėlyno aksomo“ pievoje. Šiemet, vasarai virstant rudeniu, filmui sukanka lygiai keturiasdešimt.

Pensnė, monoklis, akiniai – tokie suprantami, kone jaudinantys. Kokia kino klišė: kambario temperatūra kyla, vos kas nors nusiima akinius. O kiek kartų geismas nubudo išėjus klausos aparatą? Regėjimo netobulumas erotikoje lengvai atleidžiamas, net pageidaujamas, o negirdėjimas grasina pačiam abipusiškumui. Ausis kultūroje vis dar prasčiau toleruoja savo trūkumus negu akis.

Į kriauklyčių akivarą galima nerti dar giliau. Stelarcas ausį susimontuoja ant dilbio, Tomio Miki ausys irgi apsieina be galvos ir pan.

Ne vienas patiklus vaikas turbūt mielai sutiko pamatyti kažką, ką liaudiškai vadiname kiškių bažnyčia. Paskui liko nemaloniai nustebeję, nes norint plėsti akiratį teko iškęsti gana fizišką pamoką. Ir kas galėtų paneigti, net panorama gali turėti visai netikėtą prieigą. Už ausų.

Tomo Tereko koliažas

Paprasčiausia būtų pasakyti, kad noras paklusti tėra patriarchato internalizacija. Problema išspręsta, seminaras baigtas. Toks paaiškinimas, deja, turi vieną nemalonų savybę: jis labai primena galią, kurią pats ką tik kritikavai. Tu paaiškini kitam žmogui, kad jis nesupranta savo troškimo, o tu, perskaitęs reikiamus autorius, supranti. Gana įspūdingas triukas, ypač emancipacijos vardu. Kita vertus, būtų naivu manyti, kad viskas, ko žmogus nori, automatiškai yra laisvas pasirinkimas. Kapitalizmas šią logiką jau seniai išstobulino: jei nusipirkei savo noru, vadinasi, buvai laisvas – nesvarbu, kiek buvo išleista tam, kad būtent to panorėtum. „Aš noriu“ nėra magiška formulė, po kurios išnyksta istorija. Lygiai taip pat „visuomenė mane taip suformavo“ nėra sakiny, panaikinantis mano atsakomybę už tai, ką darau su savo troškimu.

Kažkur tarp šių dviejų patogių paaiškinimų lieka kūnas, o jis, deja, ideologiškai nepatikimas. Gali perskaityti visą feministinę biblioteką ir vis tiek susidomėti paklusimu. Gali suprasti galios kritiką ir sykiu norėti atiduoti kontrolę. Tokiais atvejais belieka padaryti tai, ką intelektualai daro geriausiai: komplikuoti situaciją tol, kol ji pradeda atrodyti kaip metodologija.

Čia pasirodo Michelis Foucault. Jis labai patogus tais momentais, kai asmeninė patirtis ima kelti klausimų, kurių nenori vadinti tiesiog asmeniniais. Gali pasakyti ne „mane domina galios atidavimas“, o „mane domina galios cirkuliacija tarp subjektų“. Skamba gerokai respektabiliau, beveik taip, lyg visa tai vyktų bibliotekoje. Foucault galią suprato ne vien kaip draudimą ar prievartą: ji cirkuliuoja santykiuose ir formuoja net tai, ką laikome troškimu. BDSM šią galią padaro nepatogiai matomą. Vienas įsako, kitas paklūsta; vienas suriša, kitas leidžiasi surišamas; vienas laiko botagą. Tam tikru momentu tampa sunku apsimesti, kad botagas šiame tekste tėra metafora.

Gal tai ir nėra blogai. Patogu analizuoti galią parlamente ar korporacijoje. Gerokai nepatogiau pripažinti, kad žmogus pats gali norėti santykio, kurio estetika primena viską, ką ką tik politiškai kritikavai. Kūnas turi siaubingą įprotį neskaityti mūsų manifestų. BDSM įdomus kaip tik dėl šio prieštaravimo. Bent idealioje jo formoje galia negali būti tiesiog pasiimta – dėl jos deramasi. Kas galima? Kas ne? Kur yra riba? Kas nutinka, jei žmogus apsigalvoja? Kasdieniuose santykiuose šiuos dalykus dažnai paliekame intuicijai arba katastrofiškai optimistiniam įsitikinimui, kad „jeigu myli, tai supras“. BDSM, paradoksaliai, reikalauja daugiau biurokratijos, ir tenka pripažinti, kad tam tikra biurokratija gali būti seksualinė.

Saugus žodis tampa daugiau nei technine detale. Žmogus gali atiduoti kitam kontrolę ir kartu pasilikti teisę ją atsiimti. Žmogus su botagu turi galią, o žmogus ant kelių gali turėti žodį, kuriam botagas privalo paklusti. Politinės teorijos požiūriu tai beveik nepadoriai elegantiška. Asmeniniu – šiek tiek juokinga, kiek knygų prireikia norint sau intelektualiai paaiškinti labai paprastą faktą: kartais norisi, kad spręstų kažkas kitas. Galbūt visą likusią dieną kapitalizmas reikalauja būti projektu, vadovu, prekės ženklu ir nuolat optimizuojama savo paties versija: būk produktyvus, būk lankstus, kurk save, parduok save, tobulink save. Po tokios dienos fantazija kelioms valandoms nebepriimti sprendimų ima skambėti mažiau kaip patologija ir daugiau kaip profesinė rizika.

Čia mano antikapitalizmas, žinoma, tampa labai patogus. Visada malonu seksualinį polinkį paaiškinti gamybos santykiais. Tai kur kas elegantiškiau nei pasakyti: nežinau, man tiesiog patinka. Vis dėlto viena kitai šios versijos neprieštarauja. Troškimas gali būti asmeniškai ir kartu turėti politinį kontekstą; tai, kad jis turi istoriją, dar nereiškia, jog jis netikras. Emancipuotas žmogus, laimei, nėra ideologiškai sterilus subjektas, kurio fantazijos išlaikė politinio korektiškumo auditą. Priešingu atveju daliai mūsų tektų rašyti labai nepatogius savikritikos protokolus.

Darbo sutarties ir BDSM susitarimo negalima sutaptinti. Net man aišku, kad čia metaforą vertėtų laikyti už trumpo pavadėlio. Įdomus kaip tik jų skirtumas. Darbuotojas „laisvai“ sutinka parduoti savo laiką. Žinoma, gali nesutikti. Kapitalizmas šiuo klausimu labai liberalus: gali nedirbti. Tiesa, tada gali nevalgyti, bet juk pasirinkimas buvo. Kabutės aplink žodį „laisvai“ čia pradeda dirbti viršvalandžius, už kuriuos, savaime suprantama, niekas nemokės.

Kapitalizmas turi nepaprastą talentą ekonominę būtinybę pateikti kaip individualų pasirinkimą. Jei pervargai – blogai valdai laiką. Jei darbas suėda gyvenimą – reikia *work-life balance*, jogos abonemento ar meditacijos programėlės, kad pirmadienį grįžtum šiek tiek efektyviau atsigavęs. Sistema sukelia žaizdą ir paskui parduoda pleistrą. Sutikimo klausimas darbo santykiuose dėl to atrodo gerokai mažiau elegantiškai nei BDSM. Teoriškai darbuotojas gali išeiti iš darbo, o ekonomiškai priklausomas žmogus – iš santykio. Tačiau laisvė išeiti yra gana abstrakti privilegija, jeigu už durų nėra kur eiti. Kad „taip“ būtų prasmingas, turi egzistuoti reali galimybė pasakyti „ne“ ir po to vis dar turėti gyvenimą.

Čia BDSM su visa savo oda, virvėmis ir reputacine našta ima atrodyti beveik nepadoriai civilizuotas. Bent jau jis pripažįsta, kad galia egzistuoja. Kapitalizmas mieliau atsiunčia anoniminę darbuotojų apklausą apie psichologinį saugumą. BDSM dominavimą vadinama dominavimu, paklusimą – paklusimu, ribas bent mėgina įvardyti. Kasdienybėje galia retai būna tokia mandagi. Ji ateina kaip „rinkos sąlygos“, „lankstumas“, „galimybė augti“, darbas, kurį kažkas tiesiog turi padaryti, arba santykis, iš kurio gali išeiti, jeigu turi pinigų išeiti.

Dėl to BDSM ir kapitalizmo sugretinimas man atrodo įdomus. Ne todėl, kad miegamasis galėtų pasiūlyti ekonominės sistemos reformos programą, o todėl, kad jis galia, kurią kasdienybėje slepiame po neutraliais žodžiais, padaro matomą. Tada nutinka keistas dalykas: žmogus su botagu ima atrodyti mažiau grėsmingas už žmogų su darbo sutartimi. Ne todėl, kad botagas švelnesnis – bent jau niekas neapsimeta, jog jo nėra.

Emancipacija veikiausiai nėra pasaulis be galios. Esame priklausomi vieni nuo kitų, norime meilės, pinigų, dėmesio, sekso, saugumo ir laisvės – pageidautina, vienu metu. Tobulai horizontali visuomenė turi gana prastą žaliavą. Svarbiau klausti, ar galia matoma, ar ją galima įvardyti ir ar galima derėtis dėl jos ribų. Ar silpnesnėje pozicijoje esantis žmogus turi ne teorinę, o realią galimybę atsisakyti?

Tuomet ir paklusimas pasidaro ne toks paprastas. Jis savaime nėra nei išlaisvinantis, nei žeminantis, kaip dominavimas savaime dar nepasako, ar santykis etiškas. Žmogus gali būti laisvas stovėdamas ir nelaisvas klūpėdamas. O, kaip teko teoriškai – žinoma, absoliučiai, neprikaištingai, išimtinai teoriškai – apsvarstyti, gali būti ir atvirkščiai. Čia mano akademinis patikimumas tikriausiai jau nebegrįš. Nieko tokio. Tam tikras teorinio orumo praradimas netgi sveika. Kūnas retai būna toks nuoseklus, kaip norėtų mūsų politinės pažiūros; priešingu atveju intymumas primintų partijos suvažiavimą.

Galia, kūnas ir kapitalas, regis, nėra trys tokios jau atskiros temos. Visose kartojasi tas pats klausimas: kiek iš tikrųjų galime derėtis dėl santykių, kuriuose gyvename? BDSM į jį neatsako – ir turbūt gerai, kad neatsako. Jis tik padaro kai kuriuos dalykus sunkiau ignoruojamus: galima norėti paklusti ir neprarasti savęs; galima pasirinkti dominavimą ir likti atsakingam už kitą; ištartas „taip“ nepadarо galios nekalto.

O teorija kantriai laukia prie lovos, apsikrovusi Foucault, Butler ir Federici, kol mes baigsime daryti tai, ką vėliau ji labai išmintingai paaiškins. Kartais teorija paaiškina troškimą, kartais troškimas išjuokia teoriją, o kartais mes tiesiog desperatiškai ieškome pakankamai protingų žodžių tam, ką kūnas jau seniai nusprendė be mūsų leidimo.

Tad klausimas „kieno botagas?“ pasirodo esąs ne toks paprastas, kaip norėtusi.

Kieno rankoje botagas, jei pats paprašei smūgio?

Marija Dejanović: „Migracija man yra nuolatinė būseną“

1992 m. Prijedore, Bosnijoje ir Hercegovinoje, gimusi ir Sisake, Kroatijoje, užaugusi Marija Dejanović yra vienas ryškiausių savo kartos šiuolaikinės Europos poezijos balsų. Zagrebo universitete ji baigė lyginamąją literatūrą ir pedagogiką, yra trijų gausiai apdovanotų poezijos rinkinių – „Duonos ir arklio etika“ (*Etika kruha i konja*, 2018), „Šerdis“ (*Središnji god*, 2019) ir „Gerumas atskiria dieną ir naktį“ (*Dobrota razdvaja dan i noć*, 2021) – autorė.

Marija Dejanović, kurios poezija yra sulaukusi vertimų į daugiau nei dvidešimt kalbų, tyrinėja atminties, karo, išvietinimo, šeimos, mitologijos, kūno ir gamtos pasaulio sankirtas, kasdienę patirtį paversdama poetine erdve, kurioje susilieja asmeninės ir kolektyvinės istorijos. 2025 m. jos debiutinį rinkinį „Duonos ir arklio etika“ išleido „Slinktys“ (vertė Kristina Tamulevičiūtė). Poetė kaip poezijos platformos „Versopolis“ autorė dalyvaus tarptautiniame literatūros festivalyje „Poetinis Druskininkų ruduo“, rugsėjo 23–27 d. vyksiančiame Vilniuje ir Druskininkuose.

Su Marija Dejanović pasikalbėjome apie poeziją kaip ritualą, transformuojančią vertimo galią, karą ir migraciją, feminizmą, kūniškumą ir būdus, kuriais poezija gali įžodinti patirtis, besipriešinančias tiesioginei raiškai.

Lina Simutytė

– 2025 m. festivalyje „Poetinis Druskininkų ruduo“ buvo pristatytas tavo debiutinio poezijos rinkinio „Duonos ir arklio etika“ vertimas į lietuvių kalbą, o šiemet festivalyje dalyvausi kaip „Versopolio“ autorė. Kai knyga išverčiama į kitą kalbą, prasideda naujas jos gyvenimas: knyga pastekia užsienio skaitytojus, patenka į kitą kultūrinį kontekstą. Kaip jautiesi susitikdama su skaitytojais, kurie su tavo eilėraščiais jau susipažino per vertimus?

– Mane įkvepia, kaip poezija gali sujungti žmones iš viso pasaulio ir leisti jiems pajusti tarpusavio ryšį. Vertėjai literatūrai suteikia galimybę keliauti, transformotis. Kristinos pastangos pristatyti Vakarų Balkanų poeziją Lietuvoje, jos meilė ir atsivėrimas, kuriuos ji į vertimus sudeda, yra be galo vertingi. Ypač todėl, kad ji pati yra puiki poetė.

Susitikti su skaitytojais, kurie su mano eilėraščiais susipažino per vertimus, visada yra maloni patirtis. Tai man primena, kad literatūra yra ne tik bendruomenė, bet ir tam tikra erdvė, kurioje žmonės gali pasimatyti, peržengdami geografines ir net laiko ribas.

– Tavo eilėraščių išversta į daugiau nei dvidešimt kalbų. Viename interviu minėjai, kad vertimai leidžia eilėraščiui augti ir keistis. Ar kada nors vertimas į kitą kalbą tave nustebino, į savo kūrybą leido pažvelgti visiškai kitaip, naujai?

– Taip. Skaityti savo eilėraščių, išverstą į kalbą, kurią suprantu, man yra tarsi žiūrėti į labai artimą draugą, šeimos narį arba į šiek tiek kitokią save iš kito gyvenimo. Žvelgti į eilėraščių, išverstą į kalbą, kurios nesuprantu, – tarsi galimybė egzistuoti kaip kitam žmogui, bet kartu neprarasti savasties. Abu šie jausmai įdomūs, nes skatina tyrinėti skirtingus rašymo būdus ir skirtingų autorių balsus, o ne susieti save su vienu balsu ir pavadinti jį savuoju.

– Jau pirmajame poezijos rinkinyje sukūrei savitą pasaulį, kuriame susipina vaikystės prisiminimai, karo patirtys, slavų mitologija, gyvūnai ir magija. Esi sakiusi, kad norėjai „užburti pasaulį“. Ką tau reiškia šis poetinis burtas, kerėjimas? Ar eilėraščių gali sukurti tikrovę, kurios anksčiau nebuvo, arba transformuoti tą, kurioje jau gyvename?

– Pirmoji knyga „Duonos ir arklio etika“ yra mano, kaip pabėgėlių vaiko, patirties alegorija. Joje ištis galima aptikti visus tavo išvardytus elementus. Manau, jog daugeliui tėvų pabėgėlių migracijos procesas yra toks traumuojantis, kad jie savo vaikus nuo šio skausmo nori kuo labiau apsaugoti. Štai kodėl jie kenčia tylėdami. Vaikas taip pat jaučia skausmą, bet iki galo negali suprasti jo šaltinio: jam trūksta informacijos. Jis negali pats jo iššifruoti, nes yra per mažas, kad prisimintų, kas tuo metu vyko.

Manau, kad magija ir mitologija, kurias rašydama šią knygą pasitelkiau, buvo tarsi apsaugos mechanizmai: jos leido paaiškinti tai, ko negalime paaiškinti protu ir logika. Todėl jos vienu metu padėjo ir kurti pasaulį, ir jį atspindėti – tokį, kokį šiandien prisimenu tik nuotrupomis. Šie elementai man taip pat leido išgyventi ir apdoroti patirtą emocinę traumą, apie kurią nebuvo kalbama.

Žinoma, tai suprantu tik dabar, žvelgdama atgal. Tuo metu, kai rašiau šią knygą ir kūriau jos koncepciją, mane buvo tiesiog užvaldęs magiškai traukiantis pats tyrinėjimo procesas.

– Šių metų „Poetinio Druskininkų rudens“ tema – „Poezijos ritualai“. Tavo eilėraščiuose kasdieniai veiksmai taip pat dažnai įgauna ritualinę prasmę: motina kasa žemę, kepa pyragą, močiutė laukia prie vartų, žmogaus kūnas susilieja su gamta. Ar patį eilėraščio rašymą galėtum pavadinti savotišku ritualu?

– Trečiojoje mano knygoje „Gerumas atskiria dieną ir naktį“ veikėjos, kurios „Duonos ir arklio etikoje“ buvo

Mašos Seničić nuotrauka

vaizduojamos kaip archetipinė Burtininkė, – motina ir močiutė, – tampa žmonėmis. Tačiau jos išsaugo dalį savo magijos, slypinčios kasdieniauose įpročiuose.

Rašymas ištis man yra ritualas, nes jis vienu metu leidžia intensyviai būti tiek „čia ir dabar“, tiek kažkokiu būdu atsidurti visai kitur. Šiuo požiūriu poezija yra gilesnės tiesos ar gilesnės prasmės paieškos ritualas, jos ištraukimas į šviesą ir parodymas tiems, kurie nori ją pamatyti.

– Eilėraštyje „Devyniasdešimtinių šukuosenos“ rašai: „Visi esame matomi // Štai kas apibūdina žmogų – / kiek jis atlaikys savo / paties nuogumą“ (vertė Kristina Tamulevičiūtė). Šios eilutės skamba beveik kaip aforizmas. Tavo poezija sulaukė nemenko susidomėjimo ir dabar yra matoma tarptautiniame kontekste. Kaip pati supranti tokį viešumą, matomumą? Kaip atsakomybę, drąsą, pažeidžiamumą ar visų šių būsenų derinį?

– Matomumas, manau, yra būdas, kuriuo visuomenė žmones paverčia žmonėmis. Būti pasislėpusiam reiškia neegzistuoti: neturėti nei balso, nei teisių. Todėl svarbu būti matomam, tuo matomumu naudotis ir garsiai kalbėti apie dalykus, apie kuriuos kalbėti būtina. Kita vertus, matomumas gali ir ap sunkinti – ypač šiam perteklinio viešumo ir intymumo stokos amžiui. Tačiau kita alternatyva reikėtų prarasti galimybę formuoti diskursą apie visuomenę. Savo viešumu turime naudotis tam, kad savo bendruomenės apsaugotume nuo beprasmiško smurto, išnaudojimo, nelygybės ir naikinimo. Tai yra mūsų, žmonių, atsakomybė. Taip, tai mus apnuogina ir padaro pažeidžiamus, tačiau kito kelio tokiame egzistavimo būdui paprasčiausiai nematau. Mano prigimtis tokia, kad noriu suprasti, kaip veikia pasaulis ir kaip galėtume padaryti jį teisingesnį bei gražesnį, o tuo, ką išmokstu, dalytis su kitais.

– Devyniasdešimtiniai literatūroje aprašomi gana dažnai – taip pat ir lietuvių poezijoje bei prozoje. Vieni autoriai šį laikotarpį prisimena nostalgiskai, kiti jį žvelgia kritiškai arba tyrinėja, kaip jis mus formavo. Šis dešimtmis atsiranda ir tavo poezijoje: rašai apie išvietinimą, netektį, šeimos prisiminimus ir karo patirtis. Gimei 1992 m. Prijedore, Bosnijoje ir Hercegovinoje, bet užaugai Kroatijoje. Kaip dešimtas dešimtmis paveikė tavo poetinį pasaulį, jo suvokimą?

– Dešimtas dešimtmis man parodė, kad kai kurie gyvieji yra mirę, o kai kurie mirusieji vis dar gyvena tarp mūsų. Tai moterų, vietinėje Bosnijos kepykloje susitinkančių su karo metais jas išprievartavusių, bet nenubautais prievartautojais, realybė. Tai smulkių kontrabandininkų, tampančių ministrais pirmininkais, ir gydytojų bei teisininkų, tampančių karo nusikaltėliais, realybė. Tik poezija gali atskleisti tiesą apie tokią realybę, nes protas jos suvokti negali.

– Esi ne tik poetė, bet ir internetinio žurnalistikos bei fotografijos žurnalo „Tema“ redaktorė, leidyklos „Thrak“ vertinės poezijos redaktorė, taip pat viena iš Tesalijos perstinės festivalio Graikijoje organizatorių. Visos šios sritys tau leidžia susidurti su plačia šiuolaikinės literatūros geografija. Kaip apibūdintum ryškiausias šiuolaikinės poezijos tendencijas? Kas įdomu jaunajai poetų kartai?

– Kasdienėje savo veikloje suprantu, kad daugelis jaunų poetų šiandien turi ką pasakyti ir nori tai daryti. Jie yra politiškai, bet kartu daugiau dėmesio skiria savo pačių perspektyvai. Viena vertus, jaunosios kartos poetų kūryboje pastebiu dėmesį politikos ir tautinės tapatybės tematikai, kita vertus – kūnui. Atrodo, kad kai kurie iš jų poeziją suvokia kaip pokyčio ir saviraiškos terpę, todėl jų kūryba yra tiek asmeniškai, tiek politiškai. Kiti, regis, jaučiasi taip, tarsi nieko nebebūtų galima pakeisti: tarsi nebebūtų vilties nei politiniuose judėjimuose, nei vieningoje tapatybėje, todėl savo dėmesį jie nukreipia į vienintelį dalyką, kuris dar lieka jų galioje, – savo pačių kūniškumą. Galbūt jie susitelkia į kūną ir todėl, kad vis didesnė gyvenimo dalis vyksta internete.

O apskritai šiandien yra tiek daug nuostabios poezijos! Jaunosios kartos graikų poezija, pavyzdžiui, yra tarsi dar

neatrastas lobis. Nuo kairiųjų pažiūrų poezijos (pavyzdžiui, Thanos Gogo), queer ir darbininkų klasės patirčių tematikos (pavyzdžiui, Nikolo Koutsodončio) iki dėmesio moterų ir migrantų patirtims (P. Efstathia) – tiek daug skirtingų ir įdomių tendencijų.

– Turbūt natūralu, kad skaitydama tavo eilėraščius susimąsčiau, kuriai „poetinei kraujo grupei“ Lietuvoje galėtum priklausyti. Tavo poezija man pasirodė artima levos Toleikytės, Austėjos Jakas ir Linos Buividavičiūtės kūrybai. Galbūt ir pati Lietuvoje jau esi užmezgusi poetinių draugysčių? Ar yra autorių, kurių poeziją vertini arba jautiesi jai artima?

– Ačiū, kad apie tai pagalvojai. Ir pati norėčiau perskaityti paminėtų poetų kūrybą.

Su lietuvių poezija teko susipažinti tik labai ribotai, tad nekantrauju apie ją sužinoti daugiau. Man artima Kristinos Tamulevičiūtės kūryba, jos literatūroje yra šiek tiek raganiškumo, su kuriuo jaučiu ryšį. Kelis kartus skaičiau Gyčio Norvilo eilėraščių knygą, kurią 2015 m. Kroatijoje vykusiam festivaliui „Goran's Spring“ išleido SKUD IGK. Ji man labai patiko. Esu susipažinusi ir su Rimo Užgario, Aušros Kaziliūnaitės bei Gretos Ambrazaitės eilėraščiais, išverstais į anglų kalbą, – jie taip pat mane sužavėjo.

– „Poetinis Druskininkų ruduo“ vyksta Vilniuje ir Druskininkuose – Dzūkijos regione esančiame mieste, kuriame gamta, miškai ir jų gėrybės yra neatsiejama vietos dalis. Panašų artumą gamtai atrandui ir tavo poezijoje: žmogus nėra atskirtas nuo aplinkos – jo kūnas susilieja su augalais, gyvūnais ir žeme, o ribos tarp skirtingų gyvybės formų išnyksta. Gamta tampa atminties, tapatybės ir net išlikimo erdve. Eilėraštyje „Gražesnės lopšinės“ rašai: „Nėra būdo pereiti tarp dviejų pasaulių / Nėra kito pasaulio / Žmogus tai gamtos dalis nepaklūstanti gamtai / Sakydami: du skirtingi pasauliai / apveliams painingomis muziką ir nyksmą“ (vertė Kristina Tamulevičiūtė).

Kaip susiformavo tavo pasaulėvaizdis, kuriame žmogus tampa platesnio pasaulio dalimi? Kodėl tau svarbu tokios simbiozės ieškoti?

– Visada taip jaučiau. Pasaulis susijungęs ir perregimą sistema, o gamta yra tokia pat mūsų dalis, kaip ir mes – jos. Artimiausios mūsų aplinkos negalima nuo mūsų atskirti; tai oras, kuriuo kvėpuojame, vanduo, kurį geriname, saulė, kuri mums suteikia gyvybę. Augau mažame miestelyje, kuriame yra trys upės ir daugybė mažųjų, žolės. Nekantrauju aplankyti Druskininkus, nuotraukose ši vieta atrodo magiška.

– Karo patirtys tavo poezijoje iškyla per tai, kas iš pradžių atrodo paprasta ir kasdieniška: šeimos istorijas, namų erdves, darbą, kūną ir daiktus. Ši kasdienybės poetika tampa būdu kalbėti apie istorinę traumą ir jos paliktus randus. Eilėraštyje „Baklažanas“ rašai apie ligoninę, „kurioje jokia moteris neturėtų gimdyti / ir joks vaikas neturėtų pirmą kartą pamatyti pasaulio“. Minėjai, kad „Duonos ir arklio etikoje“ asmeninės karo ir migracijos patirtys atskleidžiamos per alegoriją. Ar alegorija ir poetinė transformacija padeda priartėti prie įvykių, kurių neįmanoma perteikti vien tiesioginiu pasakojimu?

– Taip, būtent taip. Įspūdinga ir reta yra tai, kaip tu suprantai ne tik tekstą, bet ir už jo slypinčius jausmus bei procesus.

– Ačiū, Marija. Tavo poezijoje taip pat svarbios išvykimo ir sugrįžimo temos. Ar migraciją tavo kūryboje būtų galima suprasti ne tik kaip istorinę ar politinę patirtį, bet ir kaip tam tikrą egzistencinę būseną – nuolatinę tikrųjų namų paiešką?

– Migracija man yra nuolatinė būseną. Iš pradžių – kaip pabėgėlei, kai metus praleidome nuolat kraustydami iš vieno namų į kitus. Vėliau persikėliau studijuoti, o pas-kui išvykau į Graikiją, nes įsimylėjau. Dabar gyvenu tarp Graikijos ir Kroatijos, taip pat daug keliauju. Neturėti vieno namų miesto pavidalu man tinka. Mano namai yra gamta, poezija ir žmonės, kuriuos myliu. Galų gale, pati sau esu namai.

Anksčiau ši būseną vertė jaustis tarsi be krypties, bet dabar jaučiu, kad tai yra savotiška gausa ir palaiminimas – kaip turtingi žmonės turi daug namų, taip ir aš esu turtinga. Tik mano namai nėra materialūs, juos sukuria mano meilė jiems. O namai man atsidėjoja suteikdami laisvės pojūtį.

– Moteriškos patirtys yra tarsi tavo eilėraščių jungianti gija: motinos, dukterys, močiutės ir moterys, kurių gyvenimai atsiskleidžia per kasdienes, buitinius ritualus. Tavo poezija neretai ištrina ribą tarp asmeninės ir istorinės patirties. „Gražesnės lopšinės“ rašai apie motinos ir dukters santykį, intymumą, išsiskyrimą ir kaltę, o „Baklažane“ motinos figūrą susieji su darbu, prarastais namais ir karo istorija. Kritikai tavo kūrybą apibūdina kaip feministinę, taip pat išskiria ekofeministinius aspektus.

Kaip skaitysimė knygas, parašytas „ne mums“?

Vertėjos pasvarstymai žydų atminties knygy tema

Šiuo metu prisidedu prie trečios žydų atminties knygos vertimo iš jidiš į lietuvių kalbą. Rašau „prisidedu“, nes dažnai dėl stambios apimties, kelių kalbų, plataus istorinio ir geografinio konteksto, kultūrinės specifikos tokie vertimai tampa kolektyviniu iššūkiu. 2020 m. pasirodė Utenos žydų atminties knygos lietuviško vertimo elektroninė publikacija, inicijuota Marianos Veriovkinos draugijos. 2022 m. Žemaičių muziejus „Alka“ išleido Telšių žydų atminties knygą. Tikėkimės (*kein ein ore*, kaip sakoma jidiš kalba, – „jeigu nenužiūrės bloga akis“), kitais metais dienos šviesą išvys Rokiškio krašto muziejaus rengiama šio miesto ir jo apylinkių žydų atminties knyga¹. Jidiš knygų centro Masačusetse internetiniame puslapyje (*yiddishbookcenter.org*) galima rasti kone trisdešimt Lietuvos žydų atminties knygų, taigi jidiš ir hebrajų kalbų vertėjų dar laukia daug darbo. Tačiau kiekvieną dieną laužydama galvą, kaip tiksliau išversti sudėtingą istorinę kalbą ir kultūrinės realijas, o bičiulei syki lyg tarp kitko paklausus, kas tos žydų atminties knygos apskritai yra, suabejojau, ar šie vertimai iš tiesų gali būti adekvaciai įvertinti lietuvių skaitytojo. Stebinti pastarųjų metų visuomenės nuotaikas ir mintis, labiausiai nerimą kelia štai kas: nors žydų istorijos ir kultūros pažinimas mūsųse įgauna vis didesnį pagreitį, dažnai jis nėra pakankamai išsamus ir visapusiškas, kad būtų galima tikėtis konstruktyviai kritiško šių knygų perskaitymo, o tai receptijai būtina. Tad čia pasidalsysiu žiniomis ir subjektyviomis įžvalgomis, patirtimis, susikaupusiomis per memorialinio pobūdžio žydų tekstų tyrimo ir vertimo praktiką. Galbūt jos pravers renkantis tam tikras prieigas prie žydų atminties knygy.

Kas tos žydų atminties knygos

Nors atminties knygų pavadinimas gali pasirodyti niekuo neįpareigojantis, žydų kultūros studijose jos laikomos atskiru žanru, taigi turi tam tikrus dėsningumus, bendrus bruožus. Toli gražu ne visos memorialinės knygos yra „atminties knygos“. Jidiš ir hebrajų kalbomis jos atitinkamai specifiskai vadinamos *jizker bicher* ir *sifre zikaron*.

Atminties knygos ėmė rasti per Antrąjį pasaulinį karą ir po jo. Tai Holokaustą išgyvenusiųjų ir jų artimųjų pastanga atsiminti sunaikintas savo bendruomenes Rytų Europoje, vadinamuosius štetlus, t. y. žydiškus miestelius. Daugiausia dėmesio jose skiriama atskiros vietovės žydų gyvenimui tarpukariu, t. y. gyvenamajai erdvei, žmonėms, tradicijoms, ryškesnėms asmenybėms, tokioms kaip rabinai ar labiau pasižymėję visuomenės veikėjai, draugijoms, įvairioms vietos istorijoms. Taip pat liudijamas Holokaustas, išgyvenusiųjų vadinamas *churn*.

Mano galva, *churn* – vienas kertinių terminų atminties knygų kontekste, gaila, visai neįsivertinęs lietuviškoje kalbinėje erdvėje šalia „Holokausto“ ir „Soa“, todėl tampantis vertimo iššūkiu ir taip svetimžodžių gausiuose šių leidinių tekstuose. Lietuvoje perėmėme plačiai tarptautiniu mastu vartojamą iš Jungtinių Valstijų atkeliavusį Holokausto terminą, dažnai kritikuojamą dėl religinio aukojimo konotacijų (iš graikų kalbos – „visiškai (*holos*) sudeginta auka (*kaustos*)“) ir šitaip masinės žudynės netiesiogiai prilyginantį sakraliam ritualiniam veiksmui². Tačiau kalbėdami apie atminties knygas, kurios pirmiausia vertingos dėl to, kad reprezentuoja vidinį žydų bendruomenės diskursą, galėtume įsidėmėti ir pačių persekiojamųjų dar nacistinės okupacijos laikais žiaurybės apibūdinti pradėtą vartoti *churn*. Tai hebrajiškos kilmės jidiš kalbos žodis, reiškiantis sunaikinimą. Juo žydų istorijoje vadinamos didelės katastrofos, tokios kaip Jeruzalės Pirmosios ir Antrosios šventyklų sugriovimas. Jidiš diskurse Antrojo pasaulinio karo metų žydų persekiojimui ir žudynėms įvardyti *churn* arba *der dritter churn* („trečiasis sunaikinimas“) įsivertino dar nepasibaigus nacių ir jų talkininkų vykdytam genocidui.

Dažniausiai atminties knygas rašydavo autorių grupė – paprasti iš to paties miestelio kilę ir Holokaustą išgyvenę žmonės, tarp kurių, tiesa, pasitaikydavo ir profesionalių mokslininkų. Juos suorganizuodavo ir surinktų tekstų leidyba neretai užsiimdavo žydų kraštiečių draugijos, vadinamosios *landsmanšaftn*. XX a. 5–8 deš. pasirodė per tūkstantis šio žanro knygų³.

Akivaizdu, kad per taip parengtas rinktines mus pasiekiantis Lietuvos žydų miestelio vaizdas labai priklauso nuo to, kurie žmonės liko gyvi: nuo jų patirčių, ideologijos, emocijų, amžiaus, atminties, išsilavinimo, vartojamų kalbų, galų gale nuo gebėjimo rašyti ir išsaugotų dokumentų.

Įžangose atminties knygos pristatomos kaip „antkapiniai paminklai“ sunaikintoms žydų bendruomenėms. Į lietuvių kalbą šiuos tekstus verčiame norėdami istoriškai geriau pažinti savo gyvenamąją erdvę, atskleisti jos daugiakultūrų matmenį, į gerai pažįstamą aplinką pažvelgti iš kitos perspektyvos. Ir iš tiesų, knygos tirštos informa-

Samuel Bak. Uolos. 1980–1981

cijos: vardų, pavardžių, vietovardžių, kraštovaizdžio detalių, papročių, smulkių, kartais anekdotiškų nutikimų. Atrodo, su kone įnirtingu uolumu siekta užfiksuoti ir išsaugoti visa, kas tik įmanoma, – kraštotyrimininkui tai tikras lobis. Tačiau „paminkliškumo“ aspektas verčia į šiuos atsiminimus žvelgti kaip į šį tą daugiau nei vien tik (neretai abejotinų) faktų rinkinį. Jis nukelia mus į ritualinio minėjimo, gedėjimo, traumos plotmę, atsiskleidžiančią ir knygų tekstų struktūroje, tam tikrose pasikartojančiose formuluočiose.

Tipiško atminties knygos teksto konstrukciją galima nusakyti taip: idealizuoti, nostalgiski, iki smulkesnių detalių į prieškarinio gyvenimą gražinantys vaikystės prisiminimai apie gimtąjį miestelį, nuo žemės paviršiaus viską nušlavusių Holokausto įvykių paminėjimas ir užbaiga – dažniausiai koks nors idiomatiškas praeikimas, pareigingas pažadas atminti ar išreikšta viltis dėl geresnės ateities – paprastai Izraelyje. Net susidūrę su gana lakonišku dėstymu galime laukti stipriai emociškai įkrautų finalinių sakinių, kurie neleis pamiršti, dėl ko visa tai rašoma: „Reikia labai apgailestauti, kad žydai per daug pasitikėjo gyvenimu diasporoje. Vilkinės, kad tai niekada nepasikartos“ (Utenos žydų atminties knyga (toliau – Ut), p. 78), „Dievas atkeršys už jų kraują!“ (Telšių žydų atminties knyga (toliau – Telš), p. 237), „Kol gyvas būsiu, Telšiai liks įrašyti mano širdyje“ (Telš, p. 347), „Tegul atsimena ir žino ateities kartos [...], ką padarė mūsų tautai ir mūsų šeimai dvidešimtojo amžiaus Amalekai – naciai, tebūnie jie amžinai praeikti“ (Telš, p. 443), „Tegyvuoją žydų tauta, ji pergyvens visus Hamanus ir gyvuos toliau...“ (Rokiškio ir apylinkių atminties knygos vertimo juodraštis (toliau – Rok J) ir pan.

Vis pasitaikantys kai kurių tradicinių, su religiniu judaizmo kontekstu susijusių hebrajiškų idiomų kartojimai – „Tebūnie jo siela įpinta į gyvybės mazgą“, „Tebūnie palaimintas jo atminimas“, „Tebūnie palaimintas šio teisuolio atminimas“ – kuria bendrą ritualinę nuotaiką, tarpais panardinančią į savotišką transo būseną. Panašų įspūdį gali sukelti ir labai smulkmenišką faktų vardijimas, kaip kad šiame Reizelės Šochet tekste:

Už Naftalino stovėjo Chanos Rabinovič namas. Jį nu-pirko žydas pabėgėlis Zilbermanas iš Klaipėdos. Šalia jo – Mozės Polivniko namas. Apačioje veikė vaistinė, o jie patys gyveno antrame aukšte. Toje pačioje eilėje plytė-jo laisvas sklypas, priklausęs Abraomui Levitui (prieš tai ten stovėjęs trobesys sudegė). Jis buvo vedęs mūsų gimini-aitę Rivką Raivid. Ši sutalpė didelę sumą pinigų ir tame sklype pastatydino puikų namą. Levitai turėjo nuostabius vaikus. Levito sesuo buvo Janovski. Ji laikė fajanso parduotuvę. Kitoje gatvės pusėje stovėjo katalikų bažnyčia, o už jos – keletas nežydų namų. Toliau veikė Šalomo Kahano sūnykla. Viena jo duklė Estera išteklė už Leizerio Šugaso sūnaus. Vėriausioji duklė dirbo kepėja ir kartu su vyru vadovavo kepyklai. Už kepyklos buvo Jokūbo Polivniko namas. Pas juos gyveno Šklaro šeima, jie laikė puikią delikatesų krautuvę. Ten stovėjo laikrodininko Izaoko Sasono namas. Už jo – Cviko namas. Jame veikė kepykla ir Kacaitės parduotuvė. Toliau – gydytojo Blato ir jo svainio Volperto namas. Apačioje gyveno ir krautuves laikė keletas šeimų. Jame taip pat buvo įsikūrusi bendra žydo ir krikščionio vaistinė. Žydo pavardė – Rabinovičius. Tame pastate taip pat glaudėsi vaikas Joselis Vilėnčikas su motina. (Telš, 352)

Vardijimui nusitęsęs per keletą pastraipų ar net puslapių norom nenorom kyla asociacijų su monotonišku kolektyviniu apraudojimu, tradiciniais gedėjimo ritualais. Jidiš originale šis įspūdis dar stipresnis, nes čia nėra įpročio stilistiniais sumetimais vienas po kito einančiuose sakiniuose sinonimiškai pajvairinti žodžius, todėl dažnai tekstai perkrauti pasikartojančiais „buvo“, „stovėjo“, „ir“, „jis“ ir t. t.

Nors atminties knygas jungia daug bendrų ypatumų, kiekviena jų, be abejonės, turi ir individualų charakterį. Štai Utenos atminties knyga nustebino gausia darbininkiškos ir amatininkiškos aplinkos vaizduosena, dėmesiu Bundo – žydų darbininkų partijos – veiklai, apie kurią Lietuvoje vis dar per mažai kalbame. Centrinę vietą Telšių atminties knygoje užima atsiminimai apie čia veikusią pasaulinio garso ješivą – žydų religinę seminariją. Būtent ši, be kita ko, žiaurių išgyvenimų kupina publikacija pirmą kartą taip aiškiai paskatino apmąstyti Holokaustą kaip kūnišką patirtį. Rokiškio ir apylinkių atminties knygoje savo ruožtu irgi būta netikėtumų: dėl didelio masto žydų emigracijos į Pietų Afriką štetlas glaudžiai susijęs su šia šalimi, taigi skaitydami apie atokų Lietuvos miestelį neišvengiamai susidursime ir su juodaodžių paminėjimais, Afrikos geografija. Galima pridurti, kad kiekvienoje knygoje aptiksime ir gausesnę, matyt, tam kraštui būdingą vienu ar kitu žodžių, posakių vartoseną – tiesa, šie dalykai vargiai teatsispindi vertimuose, bet taip pat liudija pavienių knygų išskirtinumą.

Knygos, parašytos „ne mums“

Atminties knygas jų autoriai rašė ne XXI a. lietuviui. Apie tokį skaitytoją išgyvenusiesiems veikiausiai net mintis nebuvo dingtelėjusi, antraip jos, tikėtina, atrodytų kitaip. Adresatas tiesiogiai įvardijamas jau knygų prarmėse: „palikuonys“, „būsimos kartos“. Taigi šiandien bandydami perprasti atminties knygas susiduriame su tekstais, kurie nuo pat pradžių buvo eksplisitiškai skirti ne tai auditorijai, kurią jie nūnai daugiausia pasieks. Toks adresato pasikeitimas kelia iššūkių tiek verčiant, tiek skaitant šias publikacijas.

Kad atminties knygos parašytos „ne mums“, iš dalies rodo jau pats kalbų pasirinkimas. Dažniausiai knygos yra dvikalbės, sukurtos jidiš ir hebrajų kalbomis, ir šių santykis labai įvairuoja: štai didesnė Telšių atminties knygos dalis yra hebrajiška, Utenos atminties knygoje dominuoja jidiš, Rokiškio ir apylinkių atminties knyga yra ištisai jidiška, nors joje ir netrūksta hebrajiškų citatų. Vienai ar kitai žydų kalbai suteikta pirmenybė labai priklausė nuo autorių išsilavinimo, ideologinių pažiūrų, finansavimo šaltinių. Sykiu svarbu pasakyti, kad neretai žydai buvo daugiakalbiai, tačiau didžiąją dalį atminties knygų buvo sąmoningai apsispręsta rašyti nacionalinėmis kalbomis. Viena vertus, žydų kalbas čia galime suvokti kaip paveldinę istorinės štetlo tikrovės dalį, kurią, kaip ir daugybę kitų detalių, siekta išsaugoti atminimui. Kita vertus, šis pasirinkimas byloja, kad atminties knygos yra nacionaliniai projektai, skirti pirmiausia sava bendruomenei, jos tautinei tapatybei stiprinti. Tiesa, rašiusieji turbūt nenumanė, kad dauguma įsivaizduotų palikuonių šiais laikais jidiš visai nekalbės, o ir jų vartojama senamadiška hebrajų bus nelengvai įkandama.

Tikslinę knygų auditoriją išduoda ir tai, ką ir kaip tomis kalbomis nusprendžiama rašyti: kokia informacija išryškinama, o kokia nutylima, koks žodynas pasirenkamas ir pan. Iliustruodama iš daugybės galimų pateiksiu vieną nedidelį pavyzdį:

„Hechaluc“ centras iškviēt mane į Kauną ir paskyrė Mėmelio apskrities instruktoriumi. Ten dirbau visą vasarą iki Kalėdų (krikščionių šventės Naujųjų metų išvakarėse). (Rok J, Jerachmielis Aršas, „Mano praieities fragmentai“)

Paaiškinimas, kas yra Kalėdos, lietuvių skaitytojui akivaizdžiai perteklinis. Jis dargi ir klaidingas, nes šią šventę nukelia į Naujųjų metų išvakares. Savo ruožtu turbūt ne kiekvienas šiandieninis lietuvis žinos, kad „Hechaluc“ buvo sionistinė jaunimo organizacija, kuri į Palestiną emigruoti siekiančius jaunuolius mokė žemės ūkio darbų. 6-ojo dešimtmečio jidiš skaitytojui dėl šito klausimų, matyt, nekilo. Tokių, iš dabartinio lietuvių skaitytojo perspektyvos žvelgiant, asimetrijų – perteklinės, neretai klaidingos informacijos apie Lietuvos istoriją, krikščio-

Nukelta į p. 14 ►

¹ *Atminimo knyga: Utena ir apylinkės. Lietuva*, Marianos Veriovkinos draugija, 2020 (hebrajišką dalį vertė Julius Bieliauskas). *Telšiai. Atminties knyga*, Žemaičių muziejus „Alka“, 2022 (knygą sudarė ir hebrajišką dalį vertė Lara Lempertienė). *Rokiškio ir apylinkių atminties knyga* iš jidiš kalbos verčiame kartu su Akvile Grigoravičiute.

² Apie kalbėjimo Holokausto tema kalbinę raišką plg.: Imre Kertész, „Ištremta kalba“, *Metai*, 2011, Nr. 5. Iš vengrų kalbos vertė Rūta Viljamaa.

³ Eliyana R. Adler, „Translating Trauma: The Afterlife of Holocaust Memorial Books“, in: *Diaspora: A Journal of Transnational Studies*, University of Toronto Press, Vol. 23, Nr. 2, Sept. 2023, p. 200.

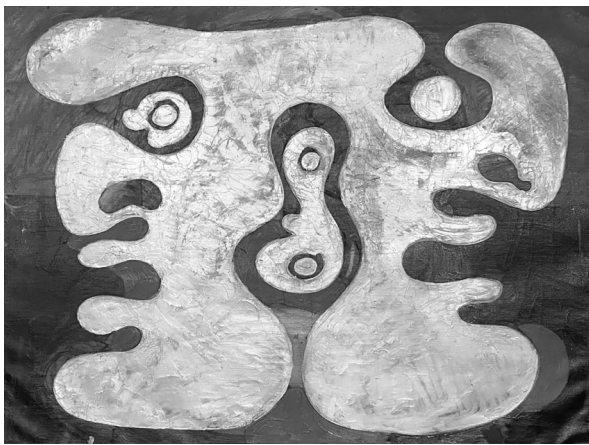
Iš bloknoto (69)

Stengdamasi pasivyti laiką – pamatyti, pastebėti, spatirti įvairius kultūros įvykius, vis dažniau kažką praleidžiu, pavėluoju. Vasara su savo oro permainom ir bandymais paatostogauti, užgniaužti aplink mus tvyrantį nerimą ramybės neatnešė. Gera turbūt tik tiems, kurie gali ir moka keliauti (nesvarbu kur, nes įdomu yra visur) arba dirbti mėgstamą darbą negalvodami apie sezoną ir atostogas.

Nuo pavasario ant stalo guli graži, juoda, ne tik Lietuvos kultūrai svarbi skoningo dizaino knyga „Gerbiamas Žydų mokslo institute! Vilniaus YIVO instituto korespondencijos antologija (1925–1941)“. Jos dailininkė Deimantė Rybakovienė (su kuria man teko ne kartą maloniai bendrauti leidžiant knygas) kurdama šios knygos dizainą išlaiko senų, XX a. pradžios knygų estetikos tradiciją, subtiliai derindama kelias popieriaus rūšis bei priešlapio ornamentuotę su juodu viršeliu, kuriame pavadinimo šriftui panaudojama balta ir žydra – Izraelio vėliavos spalvos. Žydų mokslininkų susirašinėjimas įvairiomis pasaulio kalbomis dalinantis mokslo ir visuomeninio gyvenimo naujienomis išleistas dviem – lietuvių ir anglų – kalbomis, nors daugiausia laiškų rašyta jidiš – Europos žydų kalba (juos matome nufotografuotus iliustracijose), kuria Institutas didžiavosi ir kurią puoselėjo.

Manau, kad ne man vienai buvo įdomu sužinoti, jog prieš šimtą metų Lietuvoje, anuomet lenkų pasisavintame Vilniuje, kaip ir daugelyje kitų šalių, buvo įkurtas ir iki vokiečių okupacijos intensyviai veikė YIVO mokslo institutas, šiandien tęsiantis veiklą Amerikoje. Įvadiniamie leidinio žodyje Lara Lempertienė rašo, jog ši knyga – jau trečia Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos išleista judaikos kolekcijos šaltinių publikacija. Iš jos knygai atrinkti ne tik laiškai, kurie geriausiai atspindi YIVO veiklą, bet ir labai įdomios iliustracijos. Tarp daugybės YIVO korespondentų – žymiausių pasaulio mokslininkų, menininkų, kultūros žmonių pavardės: Sigmundas Freudas, Albertas Einšteinas, Marcas Chagallas, Simonas Dubnovas ir daugybė kitų, rašančių iš Amerikos, Ukrainos, Rusijos, Latvijos, Pietų Afrikos – iš visur, kur kūrėsi žydų bendruomenės. Antai Lodzės žydų kamerinio teatro „Ararat“ meno vadovas Mozė Broderzonas rašo: „YIVO Vilniuje – tai skaidrus šaltinis, prie kurio mes savo darbuose [...], ir kiti su mumis kartu, glaudžiamės ir atsigaiviname, pasisemiame tikėjimo ir drąsos gyventi ir kurti jidiš.“ Beje, laiškuose ne kartą minimas Vilniaus žydų teatras „Habima“ (apie šį teatrą yra rašęs Dovydas Judelevičius); ne kartą laiškuose aptinkame Esteros Rachelės Kamińskos, net kelių modernių žydų teatrų įkūrėjos Lenkijoje, vardą. O žydų ir lietuvių mokslo draugijų bendradarbiavimo kontekste aptikau ir lietuvių Mykolo Biržiškos, Marcelino Šikšnio pavardes.

Labai įdomu buvo skaityti Marco Chagallo laišką, kuriame jis dėkoja už kvietimą į Instituto 10 metų sukakties konferenciją Vilniuje ir ten pat priekaištauja, kad nerenčiama žydų menotyrininkų ir nesistengiama kaupti žydų dailininkų darbų ateities muziejams. Ir, be kita ko, rašo: „Nedaug žydų intelektualų suvokia, kad žydų muziejinis fondas taptų būsimų muziejų eksponatų šaltiniu ir būtų ne tik praktiškai naudingas patiems žydams, bet ir „politiškai“ reikšmingas nežydų atžvilgiu.“ Koks įžvalgumas, koks dalykų esmės supratimas! Manau, kad jeigu ne perskaityti (600 su viršum puslapių!), tai bent jau įdėmiai pavartyti šitą knygą kiekvienam būtų įdomu ir pravartu.

Teodoras Kazimieras Valaitis. Dvigubas portretas. Apie 1968. Kunoto Vildžiūno nuotrauka

Tai mūsų painios istorijos, tautų santykių ir ryšių dalis. Tai ir galimybė pasimokyti iš žydų, kaip svarbu tautai būti vieningai – mokėti ir norėti bendrauti, palaikyti ryšius, dalintis bet kokiomis aplinkybėmis.

Parodų gausa leidžia rinktis. Birželio mėnesį, per patį gamtos kūrinijos vešėjimą, Vilniaus Jeruzalėje, Vildžiūnų galerijoje, buvo atvertos durys į senokai ir gerokai per anksti mus palikusių skulptoriaus Teodoro Kazimiero Valaičio skulptūrų ir tapybos parodą. Susirinko daugybė žmonių, daugelis jų Kazį pažinoję, su juo draugavę. Jau keli dešimtmečiai Kazimiero nebėra, o parodoje susidaro įspūdis, kad nematytų darbų padaugėjo: tai ir keletas metalo skulptūrų, iš eskizų prikeltų, „įkūnytų“ kruopštaus meistro Gedimino Kavaliausko, ir kiti, pavyzdžiui, tapybos ant popieriaus lakštai, apipavidalinti iškyla pirmą kartą. Pirmą kartą pamačiau ir Vilniaus Gaono nedidelį portretėlį – jautrų darbą. Daugelis jų, ant popieriaus tapytų, rodo dailininką ieškojus harmoningos formos, formų sukibimo, jų santykio su erdve ir judėjimo erdvėje galimybių. Anuomet Lietuvoje tai buvo nauja (kiek visokių komentarų sulaukė vien jau Lazdynų „Vėtrungė“!), bet ir šiandien Valaičio darbai nesensta. Pats atvykimas į Jeruzalės mišką, Lobių gatvės ir greta esančios, jau tapusios istorine pievos vaizdas su Vildžiūno globotų skulptorių darbais ir natūrali gamtos apsuptis Vildžiūnų galeriją daro nuostabią vietą, į kurią vis norisi grįžti.

„Arkos“ galerijoje rugpjūčio pabaigoje buvo atidaryta Baltijos šalių – Latvijos, Estijos ir Lietuvos – menininkų šiuolaikinio stiklo paroda „Sluoksniai“. Seniai stiklo parodose nesilankiusiai, man jau iš pirmo žvilgsnio buvo akivaizdu, kad nūdienių menininkų „stikliorių“ visiškai nutolta nuo buitinės tematikos – jokių čia lėkštelių, arbatinukų ar vazelių. Kad ir labai skirtingai, bandoma apibendrintai perteikti būties, gamtos apmąstymų įspūdžius. Įdomūs stiklo ir šviesos, atspindžio ir šešėlio, spalvos žaidimai ir bandymai sukurti ypatingas faktūras (pavyzdžiui, ledo, medžio, metalo), taip pat perteikti gamtos reiškinius, pavyzdžiui, tirpimą, varvėjimą. Netgi garsus. Remigijus Kriukas, įspūdingo darbo „Liūtis“ autorius, rašo: „Gamtoje – viskas tobula. Stebiu ją visais – metų ir paros laikais. Iš jos pasisemiu tiek daug minčių, idėjų, įkvėpimo.“ Panašiai pasakyti galėtų ne vienas stiklo meistras. Įdomiausi, suvokiamiausi vis dėlto parodoje,

man regis, tie darbai, kuriuose gamtos įkvėpti vaizdai ir formos tiksliausiai išreiškia menininko sumanymą, atskleidžia jo meistrystę. Parodoje dalyvauja šešiolika dailininkų, kuriuos erdviuose salėse skoningai eksponuoja parodos architektė Renata Valčik.

Vos parą trukusios kelionės į Druskininkus sumanytas gimė spontaniškai, panorus papildyti Vilniuje aplankytos iš pačios Valensijos (!) atkeliavusios Jacques'o Lipchitzo skulptūrų kolekcijos įspūdžius. Žinojau, kad Druskininkuose Šv. Jokūbo gatvėje jau veikia Lipchitzo muziejus (tą mediniais „mezginiais“ papuoštą vilą, tyliai laukiančią savo atgimimo dienos, matydavau Druskininkuose būdama daugybę kartų!); čia ir įvyko vilnietiškos parodos antroji dalis, savotiškas pratęsimas. Ekspozicijoje įdomu susipažinti su Lipšicų šeimos istorija, matyti ano meto fotografijas ir įvairiais būdais eksponuojamus skulptoriaus darbus. Bet ir tai dar ne viskas. Pasakiškai papietavusios su „Šiaurės Atėnų“ kalbos redaktore Audre nuostabiame „Sicilijos“ restoranėlyje, apžiūrėjusios su meile atgaivintą, naujo klebono rūpesčiu „nupraustą“ Švč. Mergelės Marijos Škaplierinės bažnyčią ir jau temstant pasigėrėjusios Druskoniu, su mane lydinčia anūke Marija pasukom link „Arnikos“ – dailios medinės vilos, kur apsistojome. Prieš miegą bandžiau paskaityti žurnalą „Teatras“ (šiaip jau jo vengiu vien dėl dizaino) ir dar kartą įsitikinau, kad pirkau be reikalo: visi straipsniai, net labai protingų moterų, – apie DI, vienaip ar kitaip bandoma prikabinti prie teatro. Negyvas kūnas – prie gyvo. Tikiuosi, kad iki savo gyvenimo galo jau kaip nors išsiversiu be dirbtinio intelekto, liksiu su savu...

Po lietingos nakties vėl išaušo saulėtas rytas. Kvėpavome tirštos liūčių drėgmės ir kepinančios saulės prisigėrusiu oru, klausėmės tik paukščių trikdomos tylos, dairėmės į atnaujintus tradicinės kurortinės architektūros namus. Matėme Vilniaus alėjos pradžioje jau įkurdintas dvi skulptoriaus Donato Dovidavičiaus skulptūras – „Aviną“ ir „Dvynius“ – iš numatyto „Zodiako“ ciklo. Ir apėmė dvejonė: ar reikėjo būtent Druskininkuose, kur, regis, netrūksta Čiurlionio gyvenimo ženklų, dar improvizuoti jo žinomo ciklo temą?

Prasibrovusios pro remontuojamo Druskininkų miesto muziejaus pastolius, patekome į jau nuo birželio veikiančią parodą, gražiai pavadintą „Jacques Lipchitz ir draugai“. Tie draugai – 17 žinomų prancūzų dailininkų, tarp jų nemažai litvakų; darbai – piešiniai, tapyba, skulptūra ir keramika (paties Pablo Picasso balkšva, moters profilį primenanti išilginto kaklo vazelė su žydra akimi), kuriuos daugybę metų, gyvendamas Amerikoje, pasišventęs rinko, pirkto ir saugojo ponas Shmuelis Tatzas, mūsųose – Samuelis Tacas, buvęs alytiškis, labai gražiai kalbantis lietuviškai, begrižtas gyventi į Lietuvą. Ne visi jo įsigyti darbai yra šedevrai, visokių yra, bet pati galimybė Lietuvos galerijose matyti žymių dailininkų, kaip antai Amedeo Modigliani, Chaïmo Soutine'o, Moisés Kislingo, Ossipo Zadkine'o, Pinchaus Krémègne'io, Jeano Cocteau ir kitų, ranka pieštus, tapytus, apmąstytus darbus – didžiulis džiaugsmas. Jeigu būtų mano valia – ponui Samueliui Tacui nedvejodama skirčiau Lietuvos nacionalinę kultūros ir meno premiją.

– AUDRONĖ GIRDZIJAUSKAITĖ –

Marija Dejanović: „Migracija man yra nuolatinė būseną“

► Atkelta iš p. 4

Esi sakiusi, kad feminizmas tau suteikė drąsos būti nuširdžiai ir kalbėti nebijant kitų reakcijos. Ar feministinė perspektyva pakeitė ir tai, kaip matai žmogų, jo santykį su pasauliu, istoriją?

– Feminizmas man yra lygybės teorija ir praktika. Jo tikslas – kad moterys ir vyrai gyventų lygiavertiškai, oriai, pagarbiai ir laisvai. Vis dėlto feministė moteris dažnai pateikiama kaip radikali. Tačiau anksčiau ir siekis galėti balsuoti buvo laikomas radikaliu. Vėliau – dirbti. Tada – gauti vienodą atlyginimą ir nebūti išnaudojamai, engiamai. Šiandien radikalu yra pasakyti „feminicidas“, „abortas“. Nemanau, kad taip turėtų būti.

Feminizmas mane įkvepia suprasti, kad tai, kas yra radikalu ir kas nėra radikalu, bei tai, kokia turėtų būti moteris ir koks turėtų būti vyras, priklauso nuo laikmečio, o ne nuo universalios, objektyvios tiesos. Yra įvairių būdų būti feministe. Nemažai nesutarimų pasitaiko ir pačiame judėjime. Tačiau apskritai manau, kad feminizmo esmė paprasta: moterys ir vyrai turi būti lygūs. Pati rašau panašiai, vadovaujuosi tam tikrais esminiais

įsitikinimais tiek apie pasaulį, tiek apie estetiką. Tai yra mano kūrybinės praktikos dalis. Tais įsitikinimais vadovaujuosi laisvai, nesirūpindama niekuo kitu, tik savo pačios vidiniu kompasu.

– *Kūnas yra viena iš centrinių tavo poezijos ašių: jis keičiasi, susilieja su gamta, talpina prisiminimus, traumas ir geismą. Eilėraščiuose, tokiuose kaip „Kraustynės“, kuriame „iš ausų auga vandens lelijos / o stuburas tarsi strėlytė / rodanti į pietus“, kūno ribos išsiplečia, „jauga“ į aplinką. Ką kūnas leidžia išreikšti taip, kaip vien kalba galbūt negalėtų?*

– Tam, kad galėtume tiksliai išreikšti savo mintis, turime išmokyti kalbą: ją įvaldyti, nuolat su ja sąveikauti. Kita vertus, tuo pat metu kalba formuoja ir mūsų mintis. Tai grįžtamasis ryšys. Kūnas tiesiog yra. Tam, kad egzistuotų, kūnui nereikia nieko kito, išskyrus atlieptus materialius poreikius. Per šiuos poreikius kūnas iškart susijungia su aplinka. Jis turi akis, kad matytų, odą, kad liestų, nosį, kad uostų, ausis, kad girdėtų, liežuvį, kad ragautų.

Kognityvusis „aš“ nėra tiesioginis – tam, kad susijungtų su pasauliu ir jį apdorotų, jam reikia kalbos. Šiuo požiūriu kūno betarpiškumas ir susitelkimas į jį leidžia „praslysti“ į tas vietas, kurių dėl kalbos ribotumo negalime pasiekti.

– *Grįžkime prie poezijos ritualų. Tavo poezija man pasirodė gana artima išpažintinei: joje daug asmeninių patirčių, prisiminimų ir intymių santykių su aplinkiniu pasauliu. Esi sakiusi, kad mėgsti rašyti naktį, kai visi miega, – tyloje, su puodeliu arbatos ar kavos, laukdama ryto. Kaip atpažįsti, kad asmeninė patirtis ar akimirka iš kasdienybės turi potencialo tapti eilėraščiu?*

– Viskas gali tapti eilėraščiu. Tereikia būti atidiems ir pastabiems, kad tą potencialą pamatytume.

Projektą finansuoja Lietuvos kultūros taryba ir „Versopolis“, iš dalies finansuoja Europos Sąjungos programa „Kūrybiška Europa“

Hamletiška dilema – tapyti ar rašyti?

Gal kada nors Theo Bardsley sugrįš prie menotyros tekstų rašymo, gal ir ne. Jam, jaunam menininkui (g. 1997), gyvenančiam Londone, baigusiam vieną iš geriausių pasaulyje Mančesterio universitetą, menotyrą, viskas priešaky. Na, nepavyko išgriebti prisipažinimo, kada ir kodėl jam toptelėjo mintis tapyti. Telieka tai asmeninė paslaptis. Tik nustebino londoniečio ekstravertiškas nusiteikimas tapyti lankytojams atviroje erdvėje. Kiekvienas užsukęs į Vilniaus Tumo galeriją galėjo pamatyti Theo prie molberto, tapantį aliejiniiais dažais, ir net pakalbinti jį pačiomis įvairiausiomis temomis. Kas tai – performansas, menininko moto, gatvės meno įtaka, Londono triukšmo atgarsiai? Pagaliau ne taip ir svarbu, kai viskas, visas socialinių vertybių statinys apsisvertė aukštin kojomis.

Apie tai byloja atvira Theo aliuizija į Édouard'o Manet „Olimpiją“ (1863), kūrinių, aplink kurį buvo kilęs vertybių konfliktas ir kuriam priklijuota meninio nuopuolio etiketė. 1865 metais Paryžiaus salone eksponuotas paveikslas sukėlė „karinį“ nuomonių konfliktą ir turinio (pavaizduota Paryžiaus prostitutė) bei estetinių pažiūrų (kūno, veido koloritas, tapybos technika) atmetimą. Dabar tai skamba kaip anekdotas, absurdas, kaip neįtikėtina juokinga istorija. Theo Bardsley paveikslas „The Nail Painter“ („Nagų lakuotojas“, 2026) – užuomina į laiko vertybinę kaitą, istorinės svarbos impresionisto paveikslą jis pasitelkia švelniam ironijos gūsiui, nesukeldamas pasipiktinimo bangos. Britų menininko kūriny, kuris gali būti suvokiamas kaip pikantiška buitinė scena, išmanantiems dailės istoriją primena Manet „Olimpiją“, kitiems – linksimą išdaigą. Nenuostabu, kad ir akademiniu šaltuku dvelkiančią menotyrą keičia paprastumu ir žaisme grįsta rašymo maniera, o nuobodulį išstumia pusiau rimta, pusiau juokinga dailininkų kūrybos interpretacija. Jokia staigmena ir mūsų kultūros teritorijoje tapantys menotyrininkai ar į meno kritikos rašymą panirę tapytojai, kaip antai ir tebe-

Theo Bardsley. The Nail Painter. 2026

sikartojantys karingi išpuoliai prieš viešose erdvėse eksponuojamus kūrinius.

Per visą Theo Bardsley kūrybą viltingai driekiasi menotyros žinių šleifas, bet jaunas tapytojas meistrišku šokėjo piruetu išsisuka nuo tiesmuko stiliaus, epochų, menininkų autoritetų paveldo, savo kūrybos scenoje pasaulį nužvelgdamas jaunojo optimisto akimis. Taip norėję išlaužti nors kokį dramatišką liudijimą, bet nepavyko. Paklaususi, ką simbolizuoja jo paveiksluose besikartojantis juodas katinas, išgirdau tik juoką ir patikinimą, kad tai įprastas Londono aludžių lankytojas ir simbolizmo čia nė kruopelytės neaptiksime.

Taigi, Theo save laiko kasdienybės istorijų pasakotoju. Pamatyti vaizdai jo atmintyje nugula lyg dulkės ant lentynos ir tik papūtus kūrybiniam įkvėpimo vėjui atsiranda drobėse. „Echoes of the Room“ („Kambario aidai“) – to-

kia jo kūrybos koncepcija. Estetinę sampratą jis apibrėžia paprastai, keliais teiginiais: jam nerūpi vaizduojamų personazų anatomija, išlaikydamas ryšį su realistiniu objektu vaizdavimu, svarbiausiu tikslu laiko kuriamą emociją. Theo paveikslų vaizdas suploktintas, nutapytas plokštumine ornamentine maniera. O tai jau prancūzų tapytojo Henri Matisse'o tapybinis paveldas. Prancūzų tapytojas, fovizmo pradininkas emocijas reiškė ornamentine formų ir spalvų derme. Theo Bardsley patinka ne tiek fovistinis spalvų riksmas, kiek primityvizmas, aiškos jo išraiškos šaknys jaunajam tapytojui ypač prie širdies: sąmoningai supaprastintos formos, plokštuminis vaizdavimas, su vaikišku naivumu nutapyti personažai. Londoniečio tapomos moterys turi ir modiljaniškų moterų bruožų, jos panašios viena į kitą, niekada neištrūkstančios iš Theo kambario erdvės.

Tapytojo kambario aidai, jo sukurtas pasaulis, išniręs iš atminties, palieka dvejopą įspūdį: viena vertus, jis puikiai išmano meno istoriją, kita vertus, turi nenusakomo, vadinasi, individualaus stiliaus bruožų, jo prieiga prie didžiųjų tapybos meistrų subtili ir šiuolaikiška. Jis taip vykusiai suplaka tapybinį kokteilį, kad gali tik jį maloniai gurkšnoti arba nusišypsoti, beieškodamas atpažįstamų paveikslų motyvų.

Prisimenu, kai galerijoje pirmą kartą pamačiau Theo Bardsley tapybą, iškart mintyse priklijavau etiketę – naivusis menas ir laiku save subariau – atsargiai su tuo „viskas aišku“, nes iš tikrųjų viskas kur kas sudėtingiau ir įdomiau.

– JOLITA MIEŽELAITIENĖ –

Theo Bardsley personalinė paroda
„Echoes of the Room“ Tumo galerijoje (Užupio g. 28, Vilnius) veikia iki spalio 11 d.

Apie institucijų formuojamus įvaizdžius, arba Žvilgsnis į brolių Gataveckų kūrybą

Iškart prisipažinsiu: kai socialinių tinklų platybėse išvydau, kad Algirdo ir Remigijaus Gataveckų kūryba užkabino institucijos ir žmogaus santykių temą, man pasidarė smalsu – ne todėl, kad broliai iki šiol pasižymėjo itin realistiška tapybine raiška, o todėl, kad jų nagrinėjama tema sietina su man artima socialine vertybe – individo ir institucijos santykio paieška per vidinio procesų dalyvio žvilgsnį.

„Kodas: aš esu“ – toks menininkų šiuo metu galerijoje „Meno niša“ eksponuojamos parodos pavadinimas. Atėjusi į parodą, neskubėjau skaityti jos aprašymo. Peržengus galerijos durų slenkstį žvilgsnį patraukė tarsi parodos instrukcija – trys trumpi sakiniai:

*Susipažink su vidaus tvarkos taisyklėmis.
Privalai laikytis nustatytos dienotvarkės.
Privalai vykdyti darbuotojų teisėtus nurodymus.*

Trumpam suglumau ir kaip uoli biurokratė ėmiau akimis ieškoti išsamesnių taisyklių ar žemėlapių, kaip taisyklingai apžiūrėti parodą, nuo kurio paveikslų ir nuo kurios salės pradėti, tačiau jokių kitų (detalesnių) taisyklių neradau.

Susikoncentravau į parodos struktūrą: vienoje salėje eksponuojami šviesių tonų ir lengvu potėpiu pasižymintys paveikslai su besikartojančiu našlaičių žiedlapių motyvu, kitoje – instaliacija su demontuotais ir „perfusuotais“ paveikslais. Parodą narplioti nusprendžiau nuo „lengvesnių“ kūrinių. Pirmas darbas, su kuriuo „užmezgiau kontaktą“, – tarsi domino kauliuko motyvas.

Šis darbas man pasirodė itin jautrus socialiniu požiūriu (žinant menininkų biografinius faktus: 1994–2004 metus jie praleido Alytaus vaikų globos namuose) ir įdomus savo raiška – taisyklingo kvadrato formato drobės didžioji dalis palikta balta (neužtapyta), vietomis padengta plonu šviesių (pastelinų) spalvų dažų sluoksniu. Centrinėje dalyje tarsi akvarelės liejinys – permatomas, iškirptas, suplėšytas ir vėl suadytas (susiūtas), bet nebevisavertės struktūros ir išvaizdos našlaitės žiedlapis. Aplink žiedlapį keturiuose drobės kampuose pažaidos: per audinį lendantys neaiškūs dariniai – tarsi buki spygliai, užbaigiantys paveikslų kompoziciją. Panašus kompozicinis motyvas ir kituose šioje salėje eksponuojamuose paveiksluose. Susimąsčiau, ką simbolizuoja menininkų paveiksluose kartojamas būtent šis kompozicinis penketo motyvas. Paveiksluose besikartojantis motyvas, analogiškas formatas ir artima spalvinė gama primena QR kodą. Galbūt menininkai taip užkodavo savo pačių autobiografiją ir išgyvenimus, o gal yra kita simbolinė ar metaforinė prasmė?

Nusprendžiau pasidomėti penketo simbolika. Kaip nurodoma laisvojoje enciklopedijoje (*Wikipedia*), penktas turi plačią prasmę istoriją: nuo politinio lenkų traktato iki gerai žinomo Senegalo religinio simbolio – *quincunx*. Viena iš nurodomų reikšmių, kuri, mano manymu, gali būti traktuojama kaip šios parodos atrakinimo kodas, – tai kalinio tatuiruotės simbolika, kur keturi kampiniai taškai reiškia kalėjimo sienas, o centrinis taškas suvokiamas kaip pats kalinys¹. Tokios tatuiruotės buvo paplitusios ne tik įkalinimo įstaigose, bet ir tarp paauglių vaikų globos namuose. Tik išsiaiškinus šį faktą man po truputį pradėjo skleistis menininkų koduotas parodos kontekstas – ši paroda ne tik apie žmogaus nusavinimą, sudaiktinimą ar tapimą institucijos dalimi (suteiktu kodu), bet ir apie žmogaus kaip asmenybės vertę ir savivertę visuomenėje.

Miglė Eleonora Černikovitė ir Meda Mitkutė moksliniame straipsnyje „Tapatybės raiška skirtingų kultūrų simbolių tatuiruotėse“ nurodo, kad vartotojiškoje visuomenėje manomoji vertė tampa svarbesnė už vartojamąją², tai galima suvokti ir kaip žmogaus vertės suvokimą per jam visuomenės klįjuojamas etiketes ar išankstinį nusistatymą. Šis socialinės asmens tapatybės nuosavybės ir institucinio savininkiškumo diskursas, parodoje konstruojamas per asmenines menininkų patirtis, tik pabrėžia

Audrius Solomino / „Meno nišos“ nuotrauka

šios problemos svarbą šiandieninėje visuomenėje. Ir nors parodos pristatyme nurodoma, kad menininkai „vengia vienareikšmiško institucijos vertinimo“, našlaičių žiedlapių paveikslų cikle juntamas menininkų negatyvus požiūris į pačią sistemą kaip mechanizmą, kur gyvenimas tarsi pradedamas „nuo baltos lapo“ (išrovus, išplėšus, tarsi be šaknų, tarsi be praeities), Gataveckų atveju – nuo baltos drobės, kuri tarsi ir balta, tačiau jau deformuota: pradedinta, išbadyta, prisiūta... Tačiau tai tik viena dalis eksponuojamų kūrinių.

Didžiausias dėmesys parodoje skiriamas ne našlaičių ciklui, o instaliacijai: joje nuo porėmių nuplėštos drobės su jose esančiais paveikslais (kurių užuominas gali pamatyti, tik apžiūrėdamas iš arti) tarsi išmirkytos mėlyname rašale, kaip pirmoko, bandančio rašyti į baltą sąsiuvinio lapą ir rašaluotais pirštais paliekančio atspaudus ne tik sąsiuvinio paraštėse, ant rankogalių, bet ir stalo paviršiuje, – šiuo atveju ant permatomos plėvelės ir likusių apnuogintų paveikslų porėmių. Stipriai įtemptos pakavimo plėvelės varžo ir laiko sulankstytas „rašaluotąsias“ drobes. Ši

Nukelta į p. 11 ►

¹ „5 tatuiruotės gali turėti šurpią reikšmę: pamatę ant žmogaus kūno – bėkite neatsisukdami“, *tv3.lt*, 2026 m. liepos 26 d.

² Miglė Eleonora Černikovitė ir Meda Mitkutė, „Tapatybės raiška skirtingų kultūrų simbolių tatuiruotėse“, *Information & Media*, 2023, vol. 95, p. 57.

CHARL–PIERRE NAUDÉ

Charlis–Pierre’as Naudé (g. 1958) – vienas įdomiausių šiuolaikinių Pietų Afrikos poetų; rašo afrikanų ir anglų kalbomis. Žurnalistas, redaktorius, literatūros kritikas. Stelenboso universitete studijavo literatūrą ir filosofiją, šiuo metu gyvena Johanesburge.

Trijų afrikaniškų poezijos knygų – „Klajokliška akimirka“ (*Die nomadiese oomblik*, 1995), „Prieš šviesą“ (*In die geheim van die dag*, 2004), „Visi tie nuostabūs poelgiai“ (*Al die lieflike dade*, 2014) – ir angliško eilių rinkinio „Prieš šviesą“ (*Against the Light*, 2007) autorius. Recenzijose vadinamas stipriu metafiziniu poetu, tolimu Johno Donne’o giminaičiu; kūryboje neabejotinai juntama ir Vallejo, Nerudos, Carverio, Miłoszo bei Pietų Afrikos poetų Breyteno Breytenbacho, N. P. van Wyko Louwo ir Elisabeth Eybers įtaka. Yra išleidęs filosofijos knygą ir romaną. Savo afrikaniškąją kūrybą pats verčia į anglų kalbą.

Poetas šiemet dalyvaus „Poetinio Druskininkų rudens“ festivalyje.

Žmogus, kuris matė Livingstoną

Žmogus, kuris matė Livingstoną, buvo jau praktiškai aklas.

Kada tie anglai netyčia pakliuvo į Afriką –

šeštajame devyniolikto amžiaus dešimtmety, septintajame?

Livingstonas ir jo komanda, jų tinkleliai nuo moskitų

ir mediniai lagaminai, ir jų didysis tyrinėtojas, kuris netrukus ir numirė...

(Žmogaus gyvenimas neamžinas. „Sunku nusakyti
jo amžių“ – anot vieno septintojo dešimtmečio pradžios laikraščio.)

Taigi senį, dar vaikystėj regėjusį Livingstoną,

jo gentainiai nešiojo ant rankų, taip pat ir svetimieji.

Nacionalinis turtas, kilnojamas muziejinis eksponatas.

Gentainiai ūbaudami stumdė jį perdarytam karutyje iš kaimo į kaimą,

pirmyn ir atgal begaliniu vingiuotu keliu palei gelžkelį,

siauru purvinu takeliu, žemyn per tankius krūmynus,

iš proskynos į proskyną, ne visuomet be aukų.

Mylių mylias, dienų dienas be paliovos, o senolis kantriai dumpsojo

savo geležiniame kauše, užvertęs akis į dangų ir sukryžiaavęs kojas.

Arba atvykdavo į kaimą tandemo dviračio priekaboje,

tempiamas pedalus minančio dvejeto, apsuptas savo palydos,

pučiančios švilpukus, o aistros apimti kaimiečiai palmių lapais

ir šiaudinėm šluotomis šlavė dulkėtas gatves, laukdami, kol priartės procesija.

Lygiai kaip tada, kai patį Livingstoną minia pasitiko

Londonė, iškilmingai pargrįžtantį į Bakingamo rūmus.

Ir smalsuoliai rinkos iš tolimiausių kraštų pareikšti jam pagarbos

ir išsižioję žiūrėjo į vienintelį dar gyvą žmogų – dabar jau pilnametį, –

savo akim vieną 1870-ųjų rytą regėjusį garsųjį pionierių,

iš už krūmo stebėjusį jį, ties Didžiaisiais Vandenimis

klausiantį kelio mainais į varį ir smilkalus.

Kokia keistybė matyti kone perregimą keliautoją,

sudarytą vien iš sielos, žmogų be kūno!

Ir jie bučiavo jo kojas, ir jautė žvilgančių vokų glamonę,

kai prie bendruomenės namų durų išspjaudavo rinkliavos mokestį.

Kažkoks istorikas iš Europos buvo atvykęs užsirašyt pastebėjimų:

kažkur šitoj iškasenoj slypi iš pirmų rankų gauta patirtis,

gyvas ir tikras didžiojo Livingstono paveikslas.

Ekspertas pakraipė seną žilą galvą tarsi stebuklingą žibintą

ir įdėmiai įsižiūrėjo jam į akis, stengdamasis įžvelgti sunkiai suvokiamo prisiminimo
vaizdą.

Lapų šešėlių šokyje, mirguliuojančiam jo veide pro langą, taip, tai jis:

avantiūristas, aistringai mostaguojantis savo nešėjams ir rodantis kelią į priekį.

Ant lubų besisukančio ventilatoriaus šešėlio blyksnis, ryškus kaip dienos šviesa:

pro šalį pralekia paukštis, kaip tik tuo metu, kai jis paklausia apie krioklį.

Senis spėriai silpo, jam buvo šimtas dvidešimt metų.

Iš jo tebuvo likusi tik pionieriaus regimybė.

Argi tasai, kuriam šimtas dvidešimt,

jau pats ne pionierius?

Išnešė jį neštuvais, vienas vyras gale, kitas priekyje,

ir saugiai paguldė šalia jo medinio lagamino.

Ne kelio galas, tik atokvėpio pertraukėlė nešėjams...

Taip jis tapo Livingstonu, gal net pačiu Marku Polu,

kilminguoju ant palankino, vykstančiu į tolimiausią forpostą,

į Begalybę, tyriausio vandens

atradėju.

Protėvių žemė

Prieš keletą metų, vieną iš laisvadienių,

atsidūriau apleistoje fermoje šiaurės rytų Mpumalangoje.

Sakoma, kad šiame regione statmeni žaibai

pasitaiko dažniausiai pasaulyje.

Dangų užtraukia tamsuma; sidabras ir purpuras –

ir sudunda sugriaudėja. Kartais aukštas medis ima

ir plyksteli liepsna. Buvau su drauge iš Berlyno,

tuomet buvome įsimylėję, ir toli nuo

mūsų mažučių namų, kai kilo audra.

Ji ilgėjosi savo miesto su jo liūdna istorija...

Eidami jautėme, kaip kaupiasi krūvis mūsų plaukuose

ir drabužiuose, kaip granito luitai

telkiasi vienas virš kito nematomame pasaulyje.

Purvinas takas vinguriavo į viršų link atviros plynaukštės,

kur įniršę dangūs buvo pasiryžę sumalti viską, kas juda.

Sklandė gandai apie ten sukančią ratus seną leopardą...

Atrodė, kad girdime savo širdžių dūžius, bet buvo vėlu atsigręžti.

Prieš daugelį metų netolies čia buvo trobelė. Barškėjo ankštys.

Girdėjosi skardinių amuleto žvangėjimas medžiuose.

Prėjome pro besišypsančią kaukolę, pamautą ant kuolo.

„Žinai, kad čia slypi prakeiksmas“, – pajuokaudamas tariau nusigandęs.

Ji čia pat sustingo: „Mes turime grįžti!“ , ir ištiesė ranką,

Kristina Daniūnaitė. Iš serijos „Prieš ir po“. 2019

švelnūs plaukai pasišiaušė, šaknys sutrūkčiojo; trūktelėjo mane

prie savęs ir leidosi bėgti, ta ilgakojė šviesi mergina,

egzotiškas strutis, per išnykusios Afrikos genties protėvių žemę,

per juodai išdegintų ražienų žemę, kruviną žemę,

virš jos suknelė plaikstėsi kaip kuoktelėjusios gėlės žiedlapiai,

kaip spinduliuojanti taurė. Sekiau jai įkandin. Kiaurai permirkęs.

Kažkada pagaliau

pasiekėme namus. Mūsų žvakės vis dar degė.

Tačiau kambaryje tvyrojo netvarka: nutempta staltiesė,

išvartytos stiklinės, ant grindų išmėtytos lėkštės.

Kambaryje tvyrojo laukinis savanos kvapas. Vėjas šėlo po namą.

„Uždaryk viską tvirtai!“ – sušukau. „Tuoju pat!“ – pritarė ji.

Nedelsdami užšovėme skląščius ir užkabinome langines.

Pliaupė smarkus lietus. Kruša ir vėjas. Žaibas –

ir čia pat griausmas. Dabar jau saugūs... Ar ne? Stovėjom varvėdami,

plačiai išsišiepę kaip du nuleisti į vandenį upių laivai.

Kažkokie kerai... kur sprunki, ten įstringi...

Ir kai dabar pagalvoju, tas prieglobstis mūsų nepasigailėjo –

mes tebebuvome protėvių žemėje, palikti visoms jos užgaidoms.

Nuogi yra visi įsimylėjęliai protėvių žemėje.

O maitėdos? Tai buvome mes, žmonės, maldavę globos.

O žaibai?

Blyksintys popietės žaibai –

tai, kas nutiko tarp mūsų, kai grįžom namo

į atvirą širdies erdvę, kur niekas negalės pasislėpti?

Tai buvo tiesiog malonė. Tikra malonė.

Gamta ir perversmas

Aną savaitę buvo nemažai pranešimų apie pastebėtas skraidančiąsias lėkštes

ir šviesos blyksnius iš nematomos Visatos.

Įsitaisęs savo automobilyje pravažiavau pro neįprastą religinį ritualą,

lietus tuo metu plakė vakaro sutemų dulkes.

Vyrai gaubėsi šydais, išskyrus du inicijuotuosius;

nedidelis moterų choras stovėjo atokiau kelio pakrašty.

Niekad nebuvau matęs šitos sektos, Afrikos ir Vakarų sampynos.

Šydais apsimuturiavę vyrai nekantriai ragino prakaitu srūvančius ir

bliuanančius naujokus prie altoriaus ir prie jų laukiančio naujo gyvenimo.

Iš uolumo netekę galvos jie kaip antys krypavo į savaną

ir garsiai meldamiesi krito ant kelių. Dunkstelėjo du šūviai.

Buvau automobilio vagystės ir baudmės be teisimo liudininkas.

Iš kur man žinot? Vargu ar yra kur nors vedantis kelias,

kuris nevestų ir priešinga kryptimi.

Galbūt tai požiūrio reikalas...

Kai kas mano, kad skraidančiosios lėkštės yra ateities

arba kadaise pražuvusios pažengusios civilizacijos vizijos.

Imkime, pavyzdžiui, tą istoriją apie dvi nuotakas.

Antai yra lėta nuotaka, kurios vienas judesys gali trukti per tris kartas.

Jos suknelė neplazda, jos klostės

atsispaudžia lygiose plieno pilkumo lubose virš galvos.

Ir greita nuotaka, atsivėrusi čia pat vietoje, sudrėkusi dar nepasibaigus ceremonijai.

Ji su ilgu nuotakos šleifu ir nuolankiai vadina save tualetiniu popierium.

Galbūt viską lemia tai, kaip mes suvokiame laiką.

Ir jei manai, kad buvau blogas liudytojas, pagalvok apie apipjaustymą

arba aukojamas mergeles. Greita ar lėta – Dievo ranka.

Taip, gali būt, kad būčiau galėjęs būti naudingesnis tyrimui.

Taip, džiaugiuosi, kad dar esu tarp gyvųjų.

Bet dvasių apsiareiškimo metu manęs, pravažiuojančio automobiliu

tuščiąja eiga dešine kelio puse,

jie nematė. Buvau tasai,

kuris dar neegzistavo.

Prieš meilę

Argi mes esam taip toli nuėję? Čia,
visiškai šalia, ir vis dėlto taip toli vienas nuo kito;
du balandėliai, skriejantys vienas link kito
transliacijoje, kurios signalas skyla
į keturis balandėlius – o paskui vėl skyla, –
kaip sardinių neršto guotas,
kuris niekada nepasieks kito kranto.

Aš esu prieš meilę, prieš visą tą dauginimosi užmačią:
tą nesibaigiančią Vatikano kepyklą,
lygiai kaip ir žuvų krautuvę greta.

Manęs neapgauna tavo styrantis spenelis,
tu ką tik nusivilkai savo šarvus.
Metaforos virto kareiviais, gestų visuma – neštuvais,
o tu esi matrioška,
pilna vienas už kitą mažesnių Napoleonų.
Išrenk taikdarius nuogai ir išmesk juos pro langus,
surištus ir traškio m sėdmenų bandelėm į viršų!
Aukso vidurys man neberūpi.
Išsiskirkime, suskaidykim atomą;
kad galėtume juo pasikliauti iki begalybės.
O mūsų mieli žodeliai? Jie tapo surūgę –
nuodingi laukinio vudu ritualo vyšnių sausainiai.
Viena, kas čia gera tėra, tai matyti
skriejančius iš čia patarėjus ir kunigus,
tuos juodus povus su savo beverčiais sandalais.
Aš esu prieš meilę. Tegul žemynai tolsta vienas nuo kito.
Tegu randas nauji pasauliai. Nauji atradėjai.
Nauja religija.

Esu prieš sveiką protą. Ir esu prieš sumaištį.
Vos prieš keletą dienų jie sukryžmino
kiaulės kiaušinėlį su žmogaus spermatozoidais.
Aš visiškai už.
Ačiū, pone Demone Mergele,
ponia Pulkininke Skraidanti Žuvie,
už varlių lietu ant pilvakalbio,
už prirakintą magą
kabančiame apelsinų sode
ir ačiū spygaujančioms fėjoms, pabalnojusioms trapistus;
košmaru niekada negali pasitikėti:
dabar turiu vėl pradėti iš naujo –
ar tau būtina buvo pavogti mano Tris Beždžiones?

Mažyli Dzeusai, Motina Saule,
tu buvai mano Panteonas, nufotografuotas
ir vėjo įkvėptas gyvybės;
dabar sugriuvusi šventovė plasnoja
šikšnosparniais.

Kas mums nutiko? Kur mūsų prisiminimai?
Mes pasiryžę pergraužti vienas kitam gerkles lyg ereliai,
sustingę senam išmirusios giminės herbe.

Plokštikalnėj, kurioje mudu gyvename, vasara.
Šios vietos vadinamos Žmonijos lopšiu,
čia klajojo pirmieji hominidai.
Pirmykščių tigrų skeletai guli suštabeliuoti
kalkakmenyje lyg virtualūs fortepijonai.
Praeina dar vieni metai. Plika savana dainuoja. O žaibai blyksi
kaip mano kompiuterio ekranas, kuriame dabar saugomas šis tekstas.
Žvitrūs jaunos respublikos biržos makleriai ieško naujų rinkų
ir traiško pirmykštes kaukoles.
Bet kol viskas ima įgauti naują gyvybę, mūsų meilė jau mirė.
Žiū, perlinės vištelės su savo grafito skraistėm ritasi iš žolės.
Tai povai, išsipustę senų senų laikų fejerverkai,
apniaukę dviejų lavonų, kurie esame mes, tinklaines.

Meilė: paslėptos kategorijos,
išrašytos medaus katakombų durys,
o dabar dar ir tai. Užpiso. Nepabėgsi.

Laikas: suakmenėjusių braškių luistas,
pikniko krepšys, paviano pavogtas
netoli Sterkfonteino urvų,
ir dingusi pora.
Taip, ta pati. Prakeikimas.

Dabar miegame okeano dugne.
Mūsų veidai žvelgia į priešingas puses,
du profiliai, iškalti ant skirtingų monetų.
Mūsų plaukai, kurie būtų galėję sklaidytis šiandienos brize,
dabar sustingę nukaldinti amžinybės vėjyje.
Esame prarastas lobis.
Laivas, audros užplukdytas ant seklumos.

Bet vienąsyk, vieną gražią tolimos ateities dieną,
du narai, vaikinai ir mergina,
įsimylėjęliai lobių ieškotojai sekliame vandeny,
atras tave ir mane
ir savo naujutėliais kūnais
iškels mus
iš šito užmiršto sudužusio laivo.

lyrikline.org
Iš anglų kalbos vertė Antanas A. Jonynas

ALIS BALBIERIUS

Nemigos angelas

nemigos angelas
kadaise mylėtos
mergaitės veidu –
vasaros naktį
spindinčiomis akimis
didesnėmis už pasaulį

lygiai taip pat
kaip prieš 50 metų
sugrįžus į tą patį kraštą –
žydi jazminas
už lango lakštingala
o strazdas gaudžiai
graudesį švilpauja

ilgesio angelas
iš laiko bedugnės –
aidas iš jos – niekad
nieko nepakartos

Pasitikėjimo

pasitikėk medžiu
debesiu
sugniaužta
žemės sauja
į kurią vėliau
pats pavirsi

pasitikėk sraigės
nuostabiu lėtumu
šlykščiai greitėjančiame
pasaulyje kurį
vis daugiau klastojame

medis neišduos
nebent bus nukirstas
žemė neišduos
nebent bus užnuodyta
sraigės galbūt išnyks
bet tai nesvarbu
jei būsim už jas
anksčiau išnykę

•

Tai ne aš
O gal aš –
Keleivis
Pilna burna sniego
Viduržiemio
Be kelio kely –
Lyg kadaise
Aukso karštinėj Klondaiko
Pamestas šunų kinkinio
Be aukso smiltelės
Tuščiose kišenėse
Pilna burna sniego
Jau nužiūrėtas
Apsmukusios kekšės
Nelaimės

•

Nesilenk
nesilenk prie
gėlės

nesilenk
Persefone

gėlė – ne gėlė
tai kapkanas
iš juodojo
pragaro plieno

rykliai nasrai
po girliandomis
žiedlapių

rykliai nasrai
vietoj žiedlapių
mirties genitalijos

ištartų tau Freudas
iš kito pasaulio
negimęs

Vasara

Lyg į seklėjančią
upę – bandau įbrist
į lėto laiko gyvenimą

Marių peizažas

Kregždės sparnai
ant vandens stiklo

vienas lašas
tolstančio paukščio burnoj

tolyje burė
lyg baltas drugelis
einantis per dykumą

žydi
užmirštos obelys

samanų lūpomis
šnara
apleistų namų
slenksčiai

Laiko kasyklose

Laiko kasyklose
iškasiau daug valandų
kartais lyg pusprotis – skubėdamas
kastuvais nagais ir dantimis
draskydamas šaknis
skaldydamas akmenis

duobė gilėjo
virsdama šachtos šuliniu
dabar jau pradėjau lėtėt
iš šachtos šulinio
dažniau pažvelgiu į žvaigždes
matau kaip plaukiantį debesį
dailiai negailestingai perrėžia
bejausmis mėnulio pjautuvas

ir vis dažniau susimąstau
apie valandų kasybos prasmę
ir nežinomybę kai
pagaliau pasieksiu dugną

•

Mylėjai – nemylėjai – kas po to –
tiktai gilus ir geliantis ruduo

neverta verkt, o tuo labiau raudot
pasaulis – vėjas, tekantis vanduo

spyglys, laukinės rožės ir strėlė
kaip žaibas vėrus – upėj vėgėlė

slidi kaip meilė – ji išslys –
žuvis praamžė, o lietūs išlis

mylėjai – nemylėjai – kas iš to
nevykėli, norėtum pakartot

tau nepavyks – todėl nusišypsok
kad tai iš viso buvo, kad ruduo...

Šimtametis senis

Mirusiųjų pasauly
Manęs daugiau negu čia
Mirusiųjų pasauly
Puotauju lyg Valhaloj
Su šviesiausiais draugais
Ir myliuosi iškart
Su tūkstančiu gražiausių
Amžinai jaunų moterų

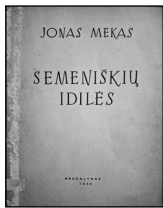
Čia valandas čiuopiu
Lyg apakęs budistas
108 rožančiaus karolius
Proto saulėdydyje

•

niekada nesužinosi – kas
žydint vasarai pripila
taurę liūdesio

Nečiupinėtoji lituanistika (9)

Jonas Mekas. *Semeniškių idilės*.
Brooklynas: Aidų leidinys, 1955. 62 p.

Studijų metais skeptiškai vertinau Jono Meko eilėraščius: sentimentalios sodžiaus idilės labai jau skyrėsi nuo avangardinio kino turinio ir stilistikos. Dabar žiūriu kitaip – gal net laikau manifestine kūryba. Įkvepia ir kultūros atašė Akvilės Kavaliauskaitės patvirtinimas, kad amerikiečiai itin domisi Meko, Jurgio Mačiūno gimtinėmis. Knygoje retoriškai kartojami klausimai „Kur tu?“, „Kur jūs?“, kreipiantis į praeties žmones, vaikystės prisiminimus. Yra retesnių žodžių, tarmybių. Ilgesinga epitafija praėjusiam laikui, išnykusiai idilei. Vietoj taškų ant *e* leidinyje brūkšneliai.

O. V. Milašius. *Septynios vienatvės*. Vertė Antanas Vaičiulaitis. Chicago: Lietuviškos knygos klubas, 1979. 152 p.

Negaliu neprisiminti Kęstučio Navako ir jo bendraminčių 1994 m. įkurto „Septynių vienatvių“ knygyno Kaune: turbūt būta aiškinimų, kodėl pasirinktas šis pavadinimas, bet jų nepamenu. Oskaro Milašiaus poezija sunki, klampi, šiandien skaitoma sunkiau negu paauglystėje. Išieviams jos reikėjo, matyt, Milašiaus simfonijos rezonavo su Nykos „Praradimo simfonijomis“. Milašiaus simfonijos pirmąkart pasirodė 1915 m., rinkinyje „Poėmes“; 1914 m. buvo patyręs viziją. Šiame leidinyje surinkti ryškiausi viso gyvenimo eilėraščiai, daugiau vėlyvesni, o pavadinata „Septyniomis vienatvėmis“ dėl to, kad tai stiprus ankstyvesnis rinkinys. Gerai parengta vertėjo pratarmė ir Milašiaus biografija gale.

Stasys Santvaras. *Laivai palaužtom burėm*. Iliustravo dail. A. Vaičaitis. Tübingen: Patria, 1945. 172 p.

Kadaise VDU organizavo Stasio Santvaro studentų kūrybos konkursą. Premijos buvo lyg doleriais – anais rūsčiais laikais tai buvo svarbu, todėl ligi šiol tą vertinu. Atsimenu, kad dalyvavo Laurynas Rimševičius, lyg dar Donatas Petrošius – kitų dalyvių pavardės nugrimzdo į užmarštį. Vertino Donaldas Kajokas, daug tvirčiau pasijutau dėl to, ką rašiau. Stasio Santvaro biografijoje svarbus dalyvavimas 1923 m. Klaipėdos sukilime: buvo Lietuvos kariuomenės savanoris. Susijęs su muzika – Milane mokėsi dainavimo, vėliau buvo Valstybės teatro operos solistas. Sukūrė ir išvertė operos libretų. Žmogus-orkestras, tik tokiais atvejais nė viena iš sričių netampa virtuoziška. Knygos

pradžioje – faksimilė: jautri dedikacija Lietuvoje mirusiai mamai, kurios kapo karo pabėgėlis nujaučia negalėsias aplankyti. Laivų motyvų poezijoje nemažai: eilėraščiai neosimbolistiniai. Kai kuriuos galima vadinti poemėlėmis: „Posmai apie Mergelę ir šventą Jurgį“ (p. 155), „Aisčių“ ciklas (p. 129).

Aldona Veščiūnaitė. *Žodžiai kaip salos*. Chicago: Algimanto Mackaus knygų leidimo fondas, 1976. 64 p.

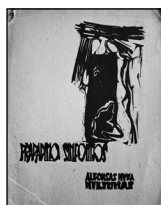
Australijos lietuvių poetė, dailininkė, „Metmenų“ bendradarbė. Iš dailininkų poezijos įprastai tikimasi vizualumo, spalvų, erdvinio mąstymo. Daug pasaulio kultūros ženklų, intertekstų – vietovardžiai, Yoko Ono, *Les Parapluis de Cherbourg*, anglų frazės, muzika, baletas ir t. t. Kartais net per daug svetimžodžių, perėjimo į keiliakalbystę. Asindetonas, beveik nėra skyrybos ženklų, nebent brūkšnys ar klausukas.

Kazys Bradūnas. *Sidabrinės kamanos*. Chicago: Lietuviškos knygos klubas, 1964. 94 p.

Mėgstu naivistinį Kazį Bradūną: netoli Marcelijaus Martinaičio Kukučio, o jeigu liaudies dainų motyvais – ta poetika lietuvių literatūros tradicijoje patyrė bent kelias metamorfozes: viena iš jų – Vlado Braziūno eilėraščiuose. Lyg menu girdėjusi Bradūną skaitant „Milžinus ir žmones“ (p. 16) – gal per radiją, anuomet „Poezijos pavasario“ baigiamąjį vakarą tiesiogiai transliuodavo. Vėliau tas naivumas ėmė atrodyti per paprastas, labiau traukė ilgos Nykos eilutės. Šiandien vis dar sušvyti pasidabruotos kamanos, įstingdytos eilėraštyje „Įkapės“ (p. 21).

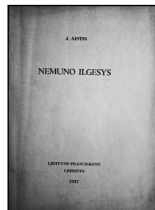
Alfonsas Nyka-Niliūnas. *Praradimo simfonijos*. Poezija. Iliustravo Kazys Janulis. Tübingen: Patria, 1946. 127 p.

„Nes aš nebeturiu nei motinos, nei tėvo, nei tėvynės, nei idėjos“ – sukasi galvoje kaip plokštelė. Iš elegijų, bet Nykos rimai netaisyklingi, gal dėl to labiau prisimenama ši viena eilutė, o ne visas eilėraštis. Rinkinys pradedamas „Eldorado“, tėvynės praradimo tema atsispindi kone visuose tekstuose – dedikacijos Vytautui Mačerniui, herojams, Antano Miškinio epigrafas susaisto kalbantįjį su lietuviškumu daug skausmingiau negu įprasti tautiniai ar religiniai simboliai. Žinoma, daug pasaulio kultūros ženklų: La Reine Margot,

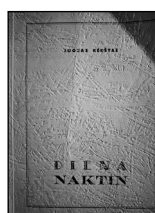
Kinų siena, Arthur Rimbaud, Lautréamont, John Keats ir kt. Reikšmingas įvaizdis – vaiduoklis, epitetas – *nykus*.

J. Aistis. *Nemuno ilgesys*. Greene, Maine: Lietuvos pranciškonai, 1947. 78 p.

Aisčio dainingumas dera su pranašo balsu, kuriuo įvardinama Nepriklausomybės viltis (išsipildysianti, deja, tik po keturiasdešimt penkerių metų): „Ateis ir tau diena žadėta / Ir šilas atsidus lengvai, / Tėvynėj viltį gi sudėtą / Į saugų uostą neš laivai“ („Ateis ir tau“, p. 33). „Baltas debesėlis“ (p. 20) itin panašus į mykolaitiškąjį, tik sklindinas išeivio gaudulio. 1945.II.16 datuotas eilėraštis „Kada?“ (p. 27) visai aktualus ir šiandien: „Kada gi likimas tironą palauš?“ Hitleris dar nebuvo nusižudęs, bet tas pats klausimas galiojo ir Stalinui, nes kitoje strofoje tironas perrašomas į daugiskaitą.

Juozas Kėkštas. *Diena naktin*. Eilėraščiai. Buenos Aires: Argentinos lietuvių jaunimo draugija, 1947. 62 p.

Skirtingi kontinentai palieka skirtingus išpaudus poezijoje: Juozas Kėkštas skiriasi nuo žemininkų, jo eilėraščiai turi pietietiško, itališko kolorito. Yra tekstų, skirtų prancūzui Georges'ui Bernanosui ir Goyos tapybai: prancūzų, ispanų, galų gale – Lotynų Amerikos kultūros kontekstai. Įtikina ne tiek kūryba, kiek biografija, rūpinimusi „Literatūros lankais“, vertimais. Jaunystės kairuoliškumo poezijoje visai nematyti.

Vainikai. Naujesniosios poezijos antologija. Spaudai paruošė K. Binkis. Kaunas: „Švyturio“ bendrovės leidinys, 1921. 230 p.

Kokia laimė liesti šitas knygas – visai kitaip pažįsti autorius, apie kuriuos, atrodo, jau nieko naujo nesužinosi. Nuotraukos, autobiografijos – o, kad jas rašantieji jauni Sruoga ar Binkis žinotų, kas jų laukia... Kunigo Motiejaus Gustaičio eilėraščiai apie meilę, Krėvės poezija – nedaug tenuotusi nuo liaudies dainų. Biografijos kai kurių apytikslės, rinkinio sudarytojams net gimimo metai nežinomi (Kleopo Jurgelionio). Jauni mirę Zigmąs Gėlė (19 m.), Edmundas Steponaitis (16 m.) – kaip gaila jų... Vienintelė moteris iš keturiolikos autorių – Tyrų Duktė (Bronė Buivydaite).

– GIEDRĖ KAZLAUSKAITĖ –

TEKSTAI NE TEKSTAI

KAS YRA JŪSŲ KNYGOS AUDITORIAJA?

Miglės Anušauskaitės komiksas

Dešimt ir daugiau mano gyvenimo variantų Artūro Morozovo knygoje „Sutikau žmogų“

Kai susipažįstu su žmogumi, patenku į jo aplinką, klausau jo pasakojimų, visuomet pamatau tą kelią, kuriuo dėl įvairių man netyčia į krūvą sukritusių aplinkybių nepasukau. Kartais dėl to nustembu, prisiminusi, kad buvau taip arti kurio nors panašaus posūkio ir vis dėlto nepasukau, bet labiausiai – absoliučiai visais atvejais – pajuntu nostalgiją. Nostalgiją galimam kitokiam gyvenimui, kurio niekada negyvensiu. Net jeigu tas kitoks gyvenimas yra nepatogus, skurdus, alkanas, skausmingas arba vienišas, net jeigu man jis nepatrauklus ar keistas. Net jeigu jis karo sujauktas, netekus visko, apsivertus viskam. Taip, visais tais atvejais – taip pat. Ir visais Artūro Morozovo parodytais ir aprašytais atvejais. Tikriausiai yra žmonių, kurie nostalgijos nejaučia ir vadina tuo žodžiu pasiilgimą kažko gero, ko neteko, arba svajonę turėti kažką konkretaus, ko neturi, bet visai norėtų. Jiems Artūro Morozovo knyga greičiausiai parodys „kitokią, nepažįstamą Lietuvą“ socialiniu, ekonominiu požiūriu ir dar šiek tiek pastiprins karo baimę. Bet, spėju, ji ne tam sukurta.

Portretai, kuriuos knyga pateikia, sudėtiniai: po kelių fotografijų, šiek tiek retrospektyvus pasakojimo ir dar šiek tiek fotografo dienoraščių. Tokia vieno portreto kompozicija yra labai vykusi. Nes ir ne knygoje, o tikrovėje, kai pokalbis tampa atviras ir draugiškas, būna akimirkų, kai kalbos reikšmių nebesigirdi ir ima matytis kalbančiojo veidas, jo namų sienos, spalvos, drabužių faktūros – viskas visumoje. Nėra taip, kad tai, ką žmogus pasakoja, tais momentais nebesvarbu. Svarbu, bet susilieja su vaizdu, kuris absorbuoja pasakojamą istoriją. Taip ir Morozovo knygos portretuose nei vien istorijos, nei vien fotografijos nebūtų tiek įtraukiančios. O kai jos kartu, atsitinka taip, kad vaizdą tada matau nebe prašalaitės, o žmogų pažįstančiosios akimis, kurios ne vertina, o gėrįsi.

Čia suprantu, kad keistą dalyką sakau, gėda turėtų būti kalbėti apie grožį ar gėrėjimąsi. Kaip pavyzdį imkime vieną iš knygos veikėjų, Aleksandrą, regėjimą praradusį seną fotografą, gyvenantį bendrabučio kambaryje ir kas mėnesį, pensijos dieną, sulaukiantį išgertuvėmis suinteresuotų kaimynų. Žmogus, paskendęs dūmuose, nematančiomis akimis, tvarkingai sušukuotais žilais plaukais ir oria laikysena, kurią perteikia visi keturi knygoje esantys jo atvaizdai. Sėdi prie apkrauto, bet neapšnerkšto stalo. Galvoju, kad – dabar jis knygoje, ir gal jį čia pamatys tie, kurie kažkada pažinojo, kažkada jį paliko. Dar galvoju – kaip būtų, jeigu tektų gyventi taip: „penkiolika metų buvimo su savimi viename kambaryje, neįžiūrint jo kontūrų“, kaip rašė knygos autorius dienoraštyje po pirmo, vienintelio, susitikimo su Aleksandru. Ir atrodo (suprantu, kad taip atrodo tik dėl profesionaliai man pristatyto Aleksandro portreto), kad galėčiau, žinoma, jeigu tektų. Ir nebūtų toks gyvenimas nevertingas, nes jis nėra nevertingas. Yra lygiai tiek pat vertingas, kiek ir mano dabartinis, jau gyvenamas, ir tiek pat gražus. Tas grožio ir vertės jausmas sukuriamas per meną: aplinką, pagauta poza, keli šalia nupasakoti bruožai – visa tai kartu padaro taip, kad matome nebe paskirus

ženklus, bet konkretaus žmogaus egzistavimo faktą, žmogų kaip esantį štai tokiu būdu. Tą metafizinį užbaigtumą Artūras Morozovas išgauna kompleksiskai – vaizdu su istorija.

Prieš daug metų perskaičiau naratologo Jenso Brockmeierio straipsnį apie portretus kaip simultaniškus pasakojimus – mokslininko siekis buvo išjudinti požiūrį į pasakojimą. Bet man, pamenu, tada atsivėrė portretas. Žmogaus kūną galima aplink apipaišyti ar (fotografuojant) apdėlioti ženklais ir nuorodomis, skeptrais arba tuščiais buteliais, ir tai bus ne tai. Tai kurs tik formalų, įvertinti ir kam nors priskirti kviečiantį pasakojimą, tokį kaip CV. Tačiau portretas yra matomas kaip pasakojimas dėl to, kad į kito žmogaus veido išraišką, povyžą, judesį žiūrime (kaip moko fenomenologai) ne kaip į daiktą ar ženklą, o kaip į savo išraiškos, povyžos ar judesio galimybę. Morozovo fotografijose neduodamos nuorodos įvertinimui ir įvardijimui, nors jose yra žmonių išraiškas ir judesius pratęsianti aplinka. Kiekvienos fotografijos visuma man kalba apie štai tokį gyvenimą, štai tokį būdą gyventi, štai tokį buvimo gyvu žmogumi variantą – kaip vieną iš tūkstančių būdų gyventi. Net ir maksimaliai siužetinėse fotografijose, pavyzdžiui, toje, kur mergina, žygiuojanti prosovietiniame ir prusiškame parade, prisidega cigaretę, ilgiau žiūrint, visgi ima matytis pats žmogus, ta mergina, jos veidas, o ne jos nepriimtina veikla ir jos dar nepriimtinesnės tos veiklos aplinkybės.

Iš tiesų, padaryti taip, kad tapatybės ženklai ir nuorodos į gyvenseną nelįstų į vaizdą, kad nesiūlytų vertinimo – pasmerkimo ar pripažinimo, yra meistrystė. Aplinka čia kiekvienu atveju yra, ji neženkliška, ji neapibrėžia tapatybės, ji, be to, keistai atpažįstama, keistai arti. Česlovas eina keliu, už smilgų. Jauti kvapą, vėją, žvarbą ir to žmogaus šviesią, įsisąmonintą vienatvę kaip viso to visumą. Oksanos bendrabučio koridoriaus vaizdas pasirodo ir kaip matytas, ir kaip nenorimas matyti: suvargęs kambarinis augalas ant senos, iš kažkieno buto išmestos spintelės prie apsilaupusių sienų – toks vaizdas atsiveria pro dešimtmečiais neprižiūrimas duris. Tokia yra niekieno aplinka, taip dažnai matyta vaikystėje, savotiška pragaro reprezentacija. Ir vis dėlto Oksanos aplinka jos paveikslą sustiprina, bet jos nepasmerkia ir nepažemina.

Priklausomybė kaip smerkimo (arba gailėsčio, kas bemaž tas pat) objektas iš ką tik minėtų (ir daugelio kitų) portretų nepasitraukia visai, ji nėra nuslepama, užtušuojama, bet lieka tik detalė tarp daugelio kitų. Vienų gyvenime alkoholis yra, kitų – ne, vienų gyvenime narkotikai atsiranda, kiti kažkaip juos aplenkia. Jei vienas ar kitas iš šių dalykų gyvenime yra, tuomet tai keičia jo visumą, bet Morozovo kuriamuose portretuose niekuomet netampa tema, ypač vienintele ar svarbiausia tema. Šiaip, reikia pripažinti, priklausomybė tampa tema tik stebint kitą gyvenimą iš šono tam tikro dažnio smerkiančiu žvilgsniu, kuris užtveria bet kokią susipažinimo galimybę. Tam tikro dažnio žvilgsnis yra toks, iš kurio iškupiūruoti savi, atsitiktinai neįvykę ar netyčia nepasirinkti posūkiai.

Tą geriausiai pasako „Knaipių“ dalis knygoje. Tai vienintelis ciklas, kurio fotografijos nespaltotos, pilkų tonų, dėl ko tie vaizdai dar labiau nutolsta nuo įvardijimų ir įvertinimų ir dar vientisiau prisijungia aplinka. Knaipės, kaip ir priklausomybės, nedemonizuojamos, bet ir nešvelninamos, neegzotizuojamos (nebent tai šiek tiek daro juodi ir balti tonai) ir tikrai nekarikatūrizuojamos. Žmonės, taip pat ir šiame cikle, rodomi orūs ir nieko mums, žiūrovams, neskolingi – neturintys nei teisintis, nei atsiskaityti. Galbūt skolingi kokiems nors kitiems – tiems, kuriuos galbūt paliko, galbūt neišsaugojo (kaip ir visi mes), bet ne stebėtojams. Tą fotografas puikiai suvokia ir aiškiai rodo: matome knaipių lankytojus po vieną ar po kelis, diskutuojančius ar susimąsčiusius, bet nematome negražių, atstumiančių arba tokių, kurių vertėtų bijoti ar kuriuos norėtųsi apeiti lanku.

Keisčiausia, galvojant apie Morozovo pasakojimus, kad atsiskyrėliai, vaikai, knaipių lankytojai, žmonės kare ir net kariai nesusideda į jokią vertės hierarchiją. Kiekvienas rodomas kaip atskiras žmogiškumo atvejis. Karo pasakojimai prasideda nuo visiškai egzistencinio vaizdo: nuo žvilgsniuose matomos labai priartėjusios mirties galimybės, kurią kartu su vietiniais gyventojais fotografas išgyveno Sakartvele. Traukinys važiuoja per tiltą, kuris gali sprogti, yra užminuotas, ir keleiviai tai žino. Tai yra pirmoji fotografija knygoje – žmonių, suprantančių, jog tai gali atsitikti dabar, veidai sako tiek, kiek nesuformuluotum jokių filosofinių traktatų. Jie pravažiavo, jie džiaugėsi (tai jau aprašyta, to jau nebėra vaizde, bet mes tą džiaugsmo mastą dedukuojame iš jų susikaupusių veidų važiuojant per tiltą), jie gyveno toliau. Knygoje nedaroma skirtis ir tarp tų, kurie liko gyventi, ir tų, kurių leidžiant knygą jau nebebuvo. Du kariai, moteris ir vyras, einantys rudens pieva, įdėmiai stebi tai, kas priešais juos, rūko, vienas kitu pasitiki, puikiai žino, ką daro ir kodėl. Iš lydinčio pasakojimo žinome jų istoriją, trumpai papasakotą visą, dabar jau pasibaigusį, jų gyvenimą. Į jų atvaizdą žiūrėti skausminga, bet nė kiek ne mažiau nostalgiska.

Nostalgija susijusi labiau su mano pačios gyvenimo ribomis, ir ne vien laikiškomis, bet tomis, kurios nužymi mano būdą, įpročius, stilių. Parodytus žmones, jei tik jie man gerai parodomi, matau kaip savo kitą galimą gyvenimą kažkur, virtualybėje, galbūt egzistuojantį, todėl pasiilgtą. Labirintas, kuriuo klaidžioju, turėjo ir dar turės įvairiausių išsukimų į aklavietes, į siaurus apžėlusius praėjimus arba deimantinius greitkelius. Vien tai, kad nostalgija egzistuoja, rodo, kokios netvarios yra tos ribos tarp gyvenimo variantų: joks likimas, lemtis, pašaukimas ar pasiekimas negarantuoja mano „vietos“ skirtingų gyvensenų jūroje. Žmonės kare, kariaujantys žmonės, aplinkinių paniekinti, priklausomi žmonės, vieniši, atsiskyrę, nes taip jiems išėjo, ar atskirti kitų, – kiekvienu iš šių atvejų plonytė membrana skiria mano likimą nuo jų likimo, ir ji gali trūkti ar tiesiog dingti rytoį arba po mėnesio.

– JURGA JONUTYTĖ –

Apie institucijų formuojamus įvaizdžius, arba Žvilgsnis į brolių Gataveckų kūrybą

► Atkelta iš p. 7

instaliacija mane verčia mintimis nukrypti į 1992 metus, į mano pačios pirmos klasės mokyklos suolą... ir bandymą „susidraugauti“ su rašalu ir sugertuku.

Dvi salės su skirtingais koloritais: baltu ir mėlynu. Žiūrint į instaliaciją, man kyla klausimas: kodėl menininkai pasirinko būtent mėlyną spalvą? Gal todėl, kad, kaip rašo Jamesas Foxas, „jokia kita spalva taip neįkūnija tokio karčiai malonaus jausmo kaip mėlyna [...] mėlynos spalvos neapibrėžtumas, svyravimas tarp buvimo ir nebuvimo XIX a. viduryje tapo to laiko kartos tuščių idealo paieškų simboliu.“³ O gal yra ir kita reikšmė? Vėl kryptu į parodos aprašymą, jame nurodoma, kad tas mėlynas „rašalas“ yra lazurito mėlis, kuris anksčiau buvo siejamas su sakralumu bei prabanga ir instaliacijoje sietinas su žmogaus vertės kūrimu ir pasisavinimu. Bando susidėlioti transformacijos eigą iš paveikslo į instaliaciją: pirma nutapomas paveikslas, pasižymintis savo kompozicija, turiniu, koloritu. Įdėmiai įsižiūrint į instaliacijos objektus – galbūt tęstinis našlaičių ciklas. Vėliau atliktas

mechaninis procesas – paveikslas atskirtas, t. y. drobė su jau esamu nutapytu paveikslu nuplėšta nuo ją laikančio porėmio. Tarp eksponuojamų objektų matomi drobės įpyšimai, kažkur pasilikę metalinių kabų likučiai. Kaip rodo pirštų atspaudai, palikti tiek ant porėmių, tiek ant plėvelės, kitas veiksmas – paveikslų suvienodinimo procesas negrįžtamai juos padengiant lazurito mėliu, sulankstant ir supakuojant į apsauginę permatomą plėvelę, kuri lyg ir laiko, lyg ir saugo, lyg ir įleidžia šviesos, bet kartu formuoja, verčia ir uždaro. Buvęs paveikslo turinys žiūrovui nebepasiekiamas. Jį, ko gero, žino tik patys menininkai, nes ant instaliacijai naudotų porėmių kamputyje užrašytos datos – dar vienas kodas žiūrovui.

Nors patys menininkai ir nurodo, kad ši paroda nesietina su kuria nors konkrečia institucija ir žiūrovui šią reiktą suvokti žvelgiant plačiau – kaip į struktūrą, organizuojančią, kontroliuojančią kasdienį žmogaus gyvenimą, mano manymu, ši paroda neatsiejama nuo menininkų biografijos, o pasirinkta instaliatyvi kūrybinio

projekto raiška tai tik pabrėžia. Kaip jau minėjau, ateiti į parodą mane paskatino smalsumas, o dabar galiu konstatuoti, kad buvo įdomu pamatyti meninį projektą asmenų, išgyvenusių „institucinę mėsmaelę“, kurie apie procesus kalba per simbolius ir metaforas, taip jautriai ir subtiliai atkreipdami visuomenės dėmesį į vis dar egzistuojančias socialines mūsų šalies problemas.

– INGA PONOMARENKO –

Algirdo ir Remigijaus Gataveckų personalinė paroda „Kodas: aš esu“ galerijoje „Meno niša“ (J. Basanavičiaus g. 1, Vilnius) veikia iki spalio 3 d.

³ James Fox, *Pasaulis pagal spalvą: kultūros istorija*, iš anglų k. vertė Inga Tuliševskaitė, Vilnius: Vaga, 2023, p. 175, 180.

Videožaidimų apžvalga (5): eikim pasivaikščioti

Visų mylimas slovėnų filosofas Slavojus Žižekas mėgsta vartoti tokia iš Jacques'o Lacano pasiskolintą ir performuluotą sampratą – „pervertas“. Lietuviškai būtų galima verstį į „iškrypėlį“, bet taip sampratą pernelyg supaprastintume.

Nesileidžiant į pernelyg ilgas teorijas, iš esmės žižekškas / lakaniškas pervertas – tai tas, kuris geriau nei tu žino, ko tu trokšti. Ar bent jau manosi žinąs. Dažnai tokie pervertai tarnauja kokiai nors galiai, ant jų laikosi nemažai smurtinių ir represinių struktūrų. Pervertas, pvz., yra policininkas, kuris prestižiniame rajone pamato ne visai baltą žmogų ir iš karto žino: „Aha, jis nori čia ką nors pavogti.“ Pervertas yra ir stalinmečio teisėjas, kokį nors inteligentą nuteisiantis myriop, nes jam aišku, kad inteligentas trokšta ne statyti komunizmą, o išduoti didžiąją tėvynę ir pabėgti į supuvusius Vakarus.

Tačiau perversija nebūtinai turi būti galios pusėje ar veikti kaip nors žiauriai. Kartais tai gali būti ir laisvėjimo, galios atsiėmimo strategija. Kartais tie, kurių troškimas tam tikra vyraujanti galia manosi puikiai žinanti, tai galiai atsako tokia pat ir dar net aštresne perversija: „Aha, manaisi žinąs, kas aš toks? Tai še, turėkis, dabar jau tau „savęs“ duosiu tiek, kad maža nepasirodys.“ Toks perversiškas atkirtis mums yra padovanojės puikių dalykų, pvz., pankus („Jei pasaulis – sąvartynas, ko man nebūti šiukšle?“) ir vilktas karalienės (*drag queens*; „Še jums lyčių stereotipų tiek, kad paspringtumėt“).

Tokie mažieji pervertai maištai neretai vyksta kalbos srityje – žodžiai, skirti žeisti ar menkinamai atskirti, išdidžiai „atsiimami“ kaip tapatybės ženklai. Taip „neteisingos seksualinės tapatybės“ žmonės atsiėmė *queer*, Amerikos autochtonai – „indėnų“ ir t. t. Tokie „atsiėmimai“ visada kontroversiški, pačiose grupėse nesutariama dėl jų efektyvumo, poveikio orumui ir kovai dėl lygių teisių. Ir tai visiškai suprantama – nors popieriuje įžėdaus termino „atsiėmimas“ atrodo labai gražiai, realybėje žmonėms, kuriems skaudinti toks terminas buvo skirtas, su juo nuolat susidurti ne tik plačiojoje visuomenėje, bet ir bendražygių ratuose gali atrodyti kaip išdavystė. Kitaip tariant, nebūtinai žmonės turi būti tokie stiprūs ir bejausmiai, kokie kartais patys norėtų būti.

Kaip čia dabar iš itin aštrios ir nepatogios temos pereiti prie žaidimėlių?.. Mielieji, škart noriu pristatyti ir apžvelgti neseniai susiformavusį, bet vis gausėjantį videožaidimų žanrą, kurio kūrėjai „atsiėmė“ tai, kas iš pradžių buvo įžaidimas: vaikščiųjimo simuliacijas (*walking simulators*).

Iki maždaug antrojo šio amžiaus dešimtmečio vidurio pavadinti žaidimą „vaikščiųjimo simuliacija“ buvo kone tas pats, kas įkalti dvejetą į pažymių knygelę. Suprask, žaidime *nieko nevyksta*: tiesiog vaikštai ir grožiesi aplinka, klausaisi muzikos, jei toks yra – tai ir pasakojimo. Bet pats, kaip žaidėjas, beveik neturi ką veikti: nei šaudyti, nei gaudyti, nei vykdyti užduotis, nei spręsti galvosūkius, nei kalbėtis ir megzti santykius su kitais personažais. Kitaip tariant, ar apskritai galima tai vadinti *žaidimu*, jei *nežaidi*, o tiesiog vaikštai, žiūri, klausai?

Žaidėjų ratams plečiantis ir pačiai videožaidimų kultūrai demokratiškėjant, ėmė rasti vis daugiau žmonių – tiek žaidėjų, tiek kūrėjų, – kuriems vaikščioti, žiūrėti ir klausyti pasirodė tiesiog puiki idėja. 2010–2013 m. išėjo net keli žaidimai, laikomi šio žanro klasika, – jie sulaukė tiek komercinės sėkmės, tiek puikių kritinių recenzijų ir apdovanojimų.

Žinoma, tokia sėkmė kažkam turėjo užkliūti. Nuo dingiausiam žaidėjų visuomenės kampe tuo metu gan gausiai būta „užkietėjusių žaidėjų“ (*hardcore gamers*; tai – visiškas endonimas, ir dar arogantiškas), kuriems vaikščiųjimo simuliacijos tapo išraiška visų negerovių, kurios, anot jų, ištiko videožaidimų pasaulį. „Užkietėjėlių“ vaizduotėje videožaidimai – išskirtinai baltaodžių heteroseksualių vyrų užsiėmimas, o „tikrais“ laikytini tik tie žaidimai, kuriuose gali smurtauti ar bent jau kaip nors kitaip nugalėti priešininką, pvz., automobilių lenktynėse, futbolo aikštėje ar prie šachmatų lentos. Be to, videožaidimuose neturėtų būti jokios „politikos“, t. y. bent kiek progresyvesnės politikos nei amerikio- ir europocentrizmas, heteronormatyvumas, „tradicinė šeima“, laisvosios rinkos kapitalizmas ir pan.

(Kažin, ar daug tokių durnių tebeegzistuoja šiais laikais? Gali būti, kad dauguma tapo profesionaliais politikais, gal net partijų pirmininkais ir nebeturi kada žaisti.)

Vaikščiųjimo simuliacijos „užkietėjėliams“ pasirodė ne tik nuobodžios, bet ir pernelyg... „moteriškos“! Logika tokia: kai žaidimas paremtas tik aplinka ar pasakojimu, tai jame atsiranda daug vietos jausmams bei įvairioms įvairių žmonių istorijoms, o visa tai yra *woke* ir tikri *bachūrai* tokiais niekais neužsiima.

Bet, kaip jau minėjau, vaikščiųjimo simuliacijos tapo sėkmingu žanru, puikiai gyvuojančiu iki šiol, o pats terminas buvo sėkmingai atimtas iš nekontentų. Šiais laikais jo ne tik nesigėdijama – dažnai jis aptinkamas pirmosiose

reklamų ir rinkodarinės medžiagos eilutėse. Net ir didelio biudžeto, vadinamieji AAA žaidimai ima įtraukti vaikščiųjimo simuliacijų elementus. Ryškiausias toks pavyzdys – Hideo Kojimos 2019 m. hitas „Death Stranding“. Besiginčijančių, kad vaikščioti – tai tas pats, kas nieko neveikti, randasi vis mažiau.

Aišku, ne viskas taip gražu ir vienprasmis. Prasmingesnė šio žanro kritika, kuriai iš dalies ir pats pritariu, pabrėžia, kad „vaikščiųjimo simuliacijos“ titulas kartais įgalina apsimestinę gelmę ir kūrybinį tingumą. T. y., užuot sukūrę tiesiog gerą interaktyvų videožaidimą su įdomiomis mechanikomis, kūrėjai gali išleisti pretenzingą tuščiaavidurį niekalą ir apsimesti genialiais menininkais, kurių mat nesuprato tamsioji liaudis.

Patys tokių videožaidimų kūrėjai ir gerbėjai taip pat dėl šio termino nesutaria. Vieni jaučia, kad jis tebeturi žėidžiamąją galią ir lygina jį su *woke* ar *social justice warrior* („socialinio teisingumo kariu“, lietuviškai – turbūt „svieto lygintoju“). Kiti nesupranta, kur čia ta „simuliacija“ – juk pirmojo asmens šaudyklės nevadinamos „šaudymo simuliacija“ ar lenktynių žaidimai – „vairavimo simuliacijomis“. O ir pats vaikščiųjimo procesas tokiuose žaidimuose nebūtinai vaizduojamas – kai kuriuose pagrindinis veikėjas apskritai būna bekūnis. Treti mano, kad, subūrę labai skirtingus žaidimus į vieną kategoriją, paslepiaime reikšmingus jų skirtumus. Žanrą siūloma vadinti, pvz., „pirmojo asmens tyrinėjimo žaidimais“ (*first person exploration*, FPE).

Man terminas „vaikščiųjimo simuliacija“ labai patinka. Jis puikiai nusako, ko žaidėjas gali tikėtis iš tokio žaidimo, yra lengvai atpažįstamas ir jau turi prikaupęs pakankamai konotacijų, kad būtų mielas širdžiai. Porą kartų yra nutikę, kad pradėjau žaisti žaidimą, apibūdintą kaip vaikščiųjimo simuliacija, ir supratau, jog nė velnio – tai nuotykių, vaidmenų žaidimas ar net šaudyklė. Jaučiausi apgautas ir buvau labai nepatenkintas.

„The Stanley Parable“ (2013, „Galactic Cafe“, JAV ir Jungtinė Karalystė)

Truputį bijau, kad kritikai mane už tokias kalbas nukryžiuos, bet *šiais laikais* „The Stanley Parable“ man atrodo vertingiausias kaip žvilgsnis į praeitį. Tai tarsi istorinis artefaktas, kurį apžiūrėjęs gali palinkėti galva ir sakyti: „Ak tai va kas jiems tada atrodė progresyvu...“

„The Stanley Parable“ pasaulį išvydo dar 2011 m., kaip „Half Life 2“ modifikacija (*modas*), kurią sukūrė toks jaunuolis, 22 metų amerikietis Davey Wreden. Wredenas ėmė bendradarbiauti su *modo* gerbėju Williamu Pugh iš Didžiosios Britanijos, ir po dvejų metų „The Stanley Parable“ jau buvo išleistas kaip atskiras, savarankiškas žaidimas. Videožaidimų pasaulį jis paėmė šturmu: buvo parduoti milijonai egzempliorių, kritikai rašė aukščiausius balus („Metacritic“ skelbiamas įvertinimų vidurkis – 88 iš 100 balų) ir liaupsino tokį filosofinį proveržį videožaidimų pasaulyje, žaidimas žėrėsi vieną apdovanojimą po kito.

Tačiau jei „The Stanley Parable“ būtų literatūros kūrinys, tai būtų absurdistinis apsakymas (galbūt apysaka) su metapaskojimo elementais, o jei kino – tai trumpametražis filmas, panašus į tuos, už kuriuos Donas Hertzfeldas kadaise buvo nominuotas „Oskarams“. Smagus ir geras kūrinys, kuriam tikrai nereikia dėl nieko teisintis, tačiau toli gražu ne „revoliucija“ ir ne paradigmos kaita. Tai, kas tada laikyta videožaidimo sampratos ribų praplėtimu, dabar atrodo tiesiog intuityviu dalyku, kurį bet kuris sveikas protas turėtų suprasti.

Stenlis dirba Korporacijoje, standartiniame biurų pastate, 427 kabinete. Jo darbas – stebėti, ką parodys monitorius, ir atitinkamai paspausti vieną ar kitą mygtuką. Stenliui patinka jo darbas, gyvena jis gerai ir vargo nemato. Bet vieną dieną viskas dingsta: monitorius nieko neberodo, biuras tuščias, nematyti nė vieno bendradarbio. Stenlis palieka savo kabinetą ir išeina klajoti po biurų pastatą, aiškintis, kas nutiko.

„The Stanley Parable“ turi du pagrindinius veikėjus: nebylų Stenlį ir pasakotoją, kurio rafinuotą balsą nuolat girdime. Mes valdome Stenlį ir galime arba elgtis taip, kaip pasakoja pasakotojas, arba nustatyti istorijai nepaklusti. Pasakotojas dėl to gali mus pagirti arba ant mūsų supykti. Kai priimame skirtingus pasirinkimus, žaidimo siužetas klostosi ir baigiasi visiškai skirtingai. Ko gero, tokio žaidimo tikslas – išmėginti kuo daugiau įmanomų pabaigų.

„The Stanley Parable“ siužetas ir jo pabaigos linksmos, pasakotojas – charakteringas, čia dažnai sugriūna vadinamoji „ketvirtoji siena“. Gerai išlaikyta absurdo komedijos ir metapaskojimo dvasia: pvz., viena siužeto linija baigiasi paties žaidimo muziejuje, kitoje Stenlis miršta, o mes žvelgiame į jo lavoną ir t. t. Absurdas tęsiasi net platformoje, kurioje žaidžiamas „The Stanley Parable“, – čia gali gauti papildomų apdovanojimų, jei pražaisi visą

antradienį arba nustosi žaisti ir nebeliesi „Stenlio“ penkerius metus.

Tai tarsi trumpa poros valandų kelionė į šio amžiaus antrojo dešimtmečio pradžią – laikus iki Trumpo atėjimo į valdžią, Putino karo Ukrainoje, interneto „socializacijos“ ir dirbtinio intelekto paplitimo. Būta laikų, kai didžiausia problema galėjo atrodyti nuobodus beprasmis darbas biurų pastate, o didžiausia inovacija – daugialinišnis videožaidimo (!) siužetas su metapaskojimo elementais.

„Dear Esther“ (2012, „The Chinese Room“, Jungtinė Karalystė)

Ar galima videožaidimu vadinti kūrinį, kurio vienintelis interaktyvus aspektas – priejus tam tikrą vietą, žaidėjui papasakojama istorijos dalis? Į šį klausimą kol kas nei kritikai, nei buvęs „The Chinese Room“ vadovas Danas Pinchbeckas nėra iki galo atsakę. Kita vertus, visiems klausimams apie formą galioja viena išlyga: jei kūrinys *tikrai geras*, tai klausimas, ar verta jį kuo nors vadinti, nėra pačios pirmučiausios svarbos.

Pagrindinis „Dear Esther“ veikėjas klaidžioja po negyvenamą Hebridų salyno (į vakarus nuo Škotijos) salą ir skaito savo laiškus tragiškai žuvusiai žmonai Ester. Istorija suvelta ir liūdna, visai kaip salos gamta – jūra, vėjas, viržynai, parudavusi žolė, akmenys, uolos, pro debesį blausiai šviečianti saulė. Saloje kadaise mėginta gyventi – yra išlikusių pastatų (vienas net primena mažą mokyklą), takai tarpais aptverti palaikėmis tvorelėmis. Pagrindinis veikėjas laiškuose rašo apie čia apsigyventi bandžiusius misionierius, piemenis ir išprotėjusius keliautojus. Vis dėlto niekam čia ilgiau užsilikti nepavyko – nežinia, ar pavyks išgyventi ir pačiam pasakotojui.

Tragiškas „Dear Esther“ siužetas įtraukia nelaimės šalčiu – tuo kraupiu jausmu, kurį, deja, dažnas esame patyrę, kai kažkas svarbaus ir netgi būtino pačiam gyvenimui prarandama visiems laikams. Jei ne šis šaltis, pasakotojas kartais galėtų pasirodyti pretenzingas – bet iškilmingas tonas ir išpuošta kalba atrodo daug natūralesni, kai juos pasitelkia labai nelaimingas žmogus. Kaip ligoniams leidžiame klejoti, taip ir nelaimingajam leidžiame susireikšminti. Žaidime galima įžvelgti ir biblinių motyvų, ypač – paralelių su Sauliaus kelione į Damaską, po kurios jis tapo Pauliumi. Atšiaurios salos viduriuose slepiasi fosforrescuojanti jos siela, su kuria susipažinęs pasakotojas yra tarsi atleidžiamas nuo pareigos tvirti kančias.

„Dear Esther“ tapo klasika, etalonu visiems, kas nori kurti sėkmingas vaikščiųjimo simuliacijas. Nuo „Ester“ prasidėjo ir „The Chinese Room“ veikla – dabar ši videožaidimų studija specializuojasi kurti būtent „mažo interaktyvumo“ žaidimus. Ko gero, vienintelis mane kiek erzinęs dalykas – tai žaidimo išbaigtumas. Visi siužeto galai užrašiojami taip tvarkingai, kad pabaigą gali nujausti dar net nepradėjęs žaisti. Kita vertus, galbūt tai ir stiprybė – kad būtų ne tik drąsus, bet ir sėkmingas, kiekvienas eksperimentas privalo baigtis.

„Gone Home“ (2013, „The Fullbright Company“, JAV)

1995-ieji. Dvidešimt vienų Keitė, praleidusi metus Europoje (tiksliau, amerikietiškoje jos versijoje – Nyderlanduose, Didžiojoje Britanijoje, Prancūzijoje ir Ispanijoje), grįžta į šeimos namus Oregone. Namai dideli – trijų aukštų, su rūsiu ir palėpe, – bet juose nieko nėra. Keitės tėvai išvykę atostogų, o jaunesnės sesers, septyniolikmetės Samantos, turėjusios pasitikti, taip pat namie nėra. Keitė atsirakina duris paslėptu raktu ir ima tyrinėti šeimos rūmus – kurgi visi dingę?

„Gone Home“ kokiejo nors kūrybinio rašymo pamokeyje būtų galima naudoti kaip pavyzdį, kaip lipdyti pasakojimą. Dvi pagrindinės istorijos – Samantos ir mirusio tėčio dėdės Oskaro, kurio vaiduoklis neva klaidžioja po seną namą, – pasakojamos raštu ir tekstu. Jos sklandžios ir įtraukiančios, tačiau man didžiausią įspūdį paliko kitos dvi – mamos ir tėčio. Jos daugiausia pristatomos kinematografišku „rodyk, o ne pasakok“ metodu: Keitė randa įvairių laiškų, iškarpų, knygų, kitų tėvų daiktų, iš kurių patys sudurstome, kas dedasi jų gyvenime.

Keitės šeima sudėtinga, joje nemažai povandeninių srovių, praeityje išgyventų traumų, nesėkmingų bandymų, uždarmo, nesupratimo, nepakankamo dėmesingumo vieno kitam. Kitaip tariant, šeima kaip visos. Yra tokia sentencija, kad menas turėtų nuraminti sutrikusiuosius ir sutrikdyti ramiusius. „Gone Home“ vaizduojama šeima tikrai gali nuraminti tuos, kuriems atrodo, kad jų šeima „nenormali“ ar kad ji vienintelė susiduria su įvairiausiomis tarpusavio santykių problemomis.

O sutrikdyti ramiusius? Tam skirta šio žaidimo tematika: čia ir LGBT reikalai, ir tarp kartų tebesitęsianti (intergeneracinė) trauma, ir suaugusiųjų žaidimėliai, ir net užuominos apie vaikų išnaudojimą. Be to, šeimos namas –

Prisimenant Franką

„Prisimenu, kai pirmą kartą sutikau Franką O’Harą. Jis ėjo Antrąja aveniu. Buvo vėsus ankstyvo pavasario vakaras, o jis – apsilvilkęs tik baltais marškiniais, lig alkūnių atraitotomis rankovėmis. Mėlynais džinsais. Su mokasinais. Prisimenu, kad man jis pasirodė visiškai nepažįstamas. Teatrališkas. Dekadentas. Prisimenu, kad jis man iškart patiko“, – taip apie Franką O’Harą rašė amerikiečių menininkas, rašytojas Joe Brainardas savo kultine pagrindžio klasika tapusiuose memuaruose „Prisimenu“ (*I Remember*, 1970). Labai tikėtina, kad nuo mažens lepintas močiutės ir tetų, negalėjusių atsispirti mėlynakiam strazdanotam tamsiaplaukiui garbaniui, Frankas galėjo atrodyti kiek patišęs. Nors, anot Johno Ashbery, jis „atrodė gan kovingas, netgi priminė boksininką. Turėjo sulaužytą nosį ir nebuvo itin draugiškas.“ Tačiau įsivaizduoti, kaip poetas matė save, galbūt galėtų padėti eilėraščio „Nafta“ (*Naphtha*) eilutės: „kaip tu jautiesi šį palaikį rugsėjį / lyg sunkvežimis ant šlapio asfalto / kaip taip / tu buvai sukurtas pagal dievo paveikslą / nebuvo / aš sukurtas pagal lepūnėlio furisto ir savo karves / tapančio Jeano Dubuffet paveikslą.“

Augęs nedideliame Masačusetso miestelyje, kur jo tėvas ir dėdė valdė pieno ūkį, pats O’Hara ėjo karves mąstė nedaug. Jam norėjosi skambinti pianinu, o užaugęs svajojo tapti profesionaliu muzikantu. Frankas mieliau rinkosi miesto bruzdesį ir chaosą nei tuo metu daugelio poetų garbintą idilišką pastoralinę ramybę. Vėliau viename eilėraštyje jis prisipažino: „Niekam nereikia kelti kojos iš Niujorko, kad pamatytų tiek žalumos, kiek širdis geidžia, – aš net negaliu grožėtis žolės stiebeliu, jei netoliese nėra metro stotelės, muzikos įrašų parduotuvės ar kokio kito įrodymo, kad žmonės dar galutinai nesigaili gyveną.“

Ir tikrai, Frankas visiškai nesigailėjo savo sprendimo vykti į Niujorką. Jam buvo nė motais apgailėtinos gyvenimo sąlygos kartu su Jimmy Schuyleriu Rytų 49-ojoje gatvėje nuomojamame butuke nudrengtomis sienomis ir visur ropinėjančiais tarakonais. Svarbiausia buvo kuo greičiau čia apšilti kojas. Šis miestas jį traukė lyg magnetas. Franko akys norėjo matyti viską, kas jame vyksta. Niujorkas Frankui buvo esminė jo meninės tapatybės šerdis, teikusi visišką kūrybinę ir asmeninę laisvę.

Neabejotinai Niujorkas nuolankiai pildė Franko svajones. Čia jis buvo mylimas. Sutiko didžiausias savo gyvenimo meiles: Vincentą Warreną, Joe LeSueurą, Larry Riversą ir Grace Hartigan, su kuria poetą siejo platoniška, bet išskirtinė meilė. Kuravo parodas, rašė įtakingas recenzijas žurnalui „ARTnews“, dirbo su ryškiausiais ano meto menininkais ir visa esybe mėgavosi poezijos rašymu.

Eilėraščių jis prirašė daug. Jų niekada nesureikšmindavo, dažnai turėdavo tik vieną vienintelį eilėraščio rankraštį, kažkur greitosiomis pakeverzotą užrašų knygelėje per pietų pertrauką. Frankas yra sakęs, kad eilėraštis turėtų sukelti jausmą, lyg tai būtų paprastas draugų pokalbis telefonu – emocionalus, atviras, įtraukiantis. „Eilėraštis ateina iš vidaus (*from the bones*), – yra sakęs poetas, – ir jeigu jis prastas – na ir kas, o jeigu geras – jis visada suras savo kelią.“

O’Haros eilėraščiuose justai daug aistros ir jaunatviškos meilės. Turbūt nesuklystume sakydami, kad Frankas – vienas iš įsimintiniausių mūsų laikų meilės eilėraščių autorių. Jie nesentimentalūs, nelėkšti, šmaikštūs, lyg bandymas spausdinimo mašinėlės klavišais rašyti kinetinę džiazą muziką, tačiau neretai kupini žlugdančio vienatvės jausmo, laikinumo nuojautos, būties trapumo ir išsiskyrimo kartėlio.

Paradoksalu, kad mirtį Frankas pasitiko toli nuo savo mylimo miesto epicentro (nors Ugnies sala jau buvo tapusi Niujorko menininkų vasaros rezidencija). Prieš 60 metų liepos 25-ąją tragiškai pasibaigęs eismo įvykis paplūdimyje sukrėtė visą Niujorko meno pasaulį, tačiau poeto mirtis užmaršties šešėlin nenugramzdino jo talento.

Šie eilėraščių vertimai – iš ankstyvosios O’Haros kūrybos, jau tuomet atskleidusios išskirtinį poeto braižą. *For Grace, After a Party* sukurtas 1954 m., išspausdintas rinkinyje „Meditavimas grėsmės akivaizdoje“ (*Meditations in an Emergency*, 1957), *Morning* buvo parašytas 1950 m. ir po autoriaus mirties įtrauktas tarp rinkinių poeto eilėraščių (*The Selected Poems of Frank O’Hara*, 1974).

Vertėja

FRANK O’HARA

(1926–1966)

Greisei, po vakarėlio

Tu ne visada supranti mano jausmus.
Pracitą šiltą pavasarišką vakarą
savo tirada užsipuoliau manęs visai
nedominantį
žmogų, tai buvo meilė tau, šitaip mane
uždegusi, negi
ne keista? Kad nepažįstamųjų
pilname bute švelniausi mano jausmai
kančioje

pratrūksta riksmu. Ištiesi ranką,
matai,
peleninė, staiga, po ranka? Šalia
lovos? Mylimas žmogus įeina į kambarį
ir paklausia, gal
šiandien kiaušinių norėtum
kaip nors kitaip?

O kai juos paruošia, tai tik
paprasta plakta kiaušininė, ir užlieja
šiluma.

Rytas

Turiu tau pasakyti
kad myliu tave visada
mąstau apie tai pilkais
rytais su mirtimi

burnoje arbata tuomet
niekada nekaršta ir
cigaretė sausa
raudonas chalatas

nešildo ilgiuosi tavęs
ir žiūriu pro langą
į begarsį sniegą

Vakare perone
autobusai švyti lyg
debesys o aš vienišas
mąstau apie fleitas

visada trūksta tavęs
kai einu paplūdimiu jo
drėgnas smėlis atrodo
lyg nuo mano ašarų

Grace Hartigan. Frankas O’Hara. 1966

nors niekada neverkiu
tau patiktų kad
prisimenu tave

kuo šilčiausiai

pilnutėlėje parkavimo
aikštelėj stovėdamas
žvanguinu raktais mašinoj
tuščia lyg ant dviračio

ką tu veiki dabar
kur nuėjai pietų
ar suvalgei
daug ančiuvių

negaliu galvoti apie
tave kai sakinyje nėra
manęs einu iš proto
kai mes ne kartu

Praeitós nakties
begalybė žvaigždžių
šį rytą nugulė
sniegu nebūsiu šiltas

niekaip negaliu
susikaupti muzika
tėra tik kryžiažodžio
sprendimas žinai kaip yra

kai esi vienui vienas
keleivis jeigu gali tolti
nuo manęs dar labiau
maldauju tavęs neik

Vertė Miglė Domašiūtė

būtent toks, kokiame turėtų vaidentis, ir ši atmosfera nepaleidžia per visą žaidimą. Labai gerai, kad neužsiimama bukais gąsdinimais (*jump scares*), – nežinomybė, vaide-nasi čia ar ne, kaip tik padeda išlaikyti vaiduoklišką ne-jauką. Tiesa, žaidime daug linksmo ir pikto feministinio pankroko – po visą namą išmėtytos kasetės su dabar jau klasikinėmis *riot grrrl* stiliaus dainomis puikiai tą nejauką prasklaido.

Dėl LGBT tematikos, pagrindinių veikėjų moterų ir dėmesio jausmams (o ne!) „Gone Home“ tais senais gerais 2013-aisiais atsiėmė nemažai neapykantos iš „užkietėję-lių“ ir toje nesveikoje vaizduotėje tapo kone tobulu vaikš-čiojimo simuliacijos pavyzdžiu. Smagu, kad tai padėjo pačiam žaidimui ir „The Fullbright Company“ susikurti savą nišą. Vis dėlto asmeniškai „Gone Home“ laikyčiau netgi viena interaktyvesnių vaikščiojimo simuliacijų – norint pereiti žaidimą, reikia išspręsti keletą galvosūkių, susigaudyti didžiulio seno namo labirinte ir aptikti nema-žai paslapčių.

„The Invincible“ (2023, „Starward Industries“, Lenkija)

Kuo gi dar lenkams beužsiimti, jei ne Stanisława Lemo kūrybos ekranizacija? „The Invincible“ – videožaidimas, sukurtas pagal to paties pavadinimo („Niezwyiczony“, yra ir lietuviškas vertimas – „Nenugalimasis“) 1964 m. mokslinės fantastikos romaną. Tiesa, „Starward Indus-tries“ šį bei tą pridėjo ir savo: pagrindinės veikėjos Jasnos ir jos laivo įgulos Lemo romane nėra.

„The Invincible“ man pakasė senokai niežtinčią vie-tą, atliepė paslėptą troškimą: virtualiai pasivaikščioti po tolimą planetą. Videožaidimų, kurių veiksmas vyksta ki-tose planetose, nors vežimu vežk – bet labai retai visas dėmesys skiriamas būtent pačiai planetai, o ne ateivių galabijimui, išgyvenimui, tarpplanetinėms kelionėms, kolonizacijai ir t. t. O čia pagaliau galėjau atsidėti įsivaiz-davimui – o kaip tai būtų, o koks tai būtų jausmas, o kaip tai atrodytų.

„Nenugalimojo“ premisa labai įdomi ir labai lemiška: kaip galėtų atrodyti neorganinės gyvybės formos ir jų evoliucija? Planetoje Regis III, į kurią nusileidžia Jasna ir bendražygiai, auga metaliniai krūmai išsikerojusiomis šaknimis ir skraido spiečiai neorganinių „vabalų“. Orga-ninės gyvybės formos čia egzistuoja, bet sausumoje žmo-nės aptinka tik jų griaučius – visa organinė fauna ir flora pasitraukusi į vandenį, kur nėra robotų. Neorganinė flora ir fauna nėra draugiška ir žmonėms: žaidimo reklaminis šūkis yra „Ne viskas ir ne visur yra mums skirta“.

Laivo biologė Jasna net neplanuoja leisti ant Regis III paviršiaus, tačiau, nutrūkus ryšiui su kitais keturiais įgulos nariais ir sustreikavus didžiajai daliai elektroni-kos, ji, per nuotolį vedama laivo „astrogatoriaus“ (ka-pitono) Noviko, leidžiasi į gelbėjimo misiją. Tai siužetą praturtina kosminių kelionių etikos klausimais: tenka pasirinkti, kuriuos bendražygius gelbėti pirma, kai kada – ar apskritai verta juos gelbėti. Jasna per visą žaidimą išlaiko tokius aukštus moralinius standartus, kad nejučia imi svarstyti, ar tik nebus ji Immanuelio Kanto propo-anūkė.

Žaidimas estetiškai nušlifluotas tiesiog iki blizgesio. Regis III dykumos atrodo būtent tokios gražios ir tokios nesvetingos, kaip turėtų atrodyti kitos planetos krašto-vaizdis. Neorganinė gyvybė atrodo būtent taip nejaukiai ir grėsmingai, kaip turėtų atrodyti negyvas daiktas, ėmęs elgtis tarsi gyvas. Siužetui rutuliojantis, naujais langeliais pildomas ir žaidimui sukurtas komiksas. Visa technolo-gija atrodo ir veikia taip, kaip ateities technologiją bū-tų įsivaizdavęs XX a. septintojo dešimtmečio Lenkijos Liaudies Respublikos gyventojas, – tai ir retrofuturizmas, ir *atompankas* (kaip kiberpankas, tik estetika ne garo va-riklių, o „atominės eros“).

Tikriausiai didžiausia nuodėmė, kurią gali padaryti vaikščiojimo simuliacija, – tai bandyti bent kuriam laikui apsimesti, kad yra nuotykių žaidimas ar šaudyklė. Tokių akimirkų „The Invincible“ esama, ir jos atrodo tiesiog juokingos. Nuo pat žaidimo pradžios aišku, kad taiklusis šaudymas ar strateginis mąstymas čia nebus reikalingi, o Jasnai tikras pavojus negresia, nors žaidimo kūrėjai vi-saip bando perspėti, kad neva gresia. Tokiais momentais norisi pasisodinti žaidimą šalia, paglostyti jam galvą ir tarti: „Nesijaudink, mažuti, tu esi nuostabus toks, koks esi, ir tau nereikia būti niekuo, kas nesi. Neklausyk tų kvailių – tu jau dabar esi tikras videožaidimas ir nieko tau nereikia papildomai įrodinėti.“

– TOMAS MARCINKEVIČIUS-BARONAS –

Kaip skaitysimė knygas, parašytas „ne mums“?

► Atkelta iš p. 5

nišką tradiciją ir šiandien sunkiai suprantamų pasakojimų apie to meto žydiškas realijas – gausu visose atminties knygos. Reikia nepamiršti, kad knygų rašymo laikais dar nebuvo „visagalo“ interneto, padedančio lengvai patikrinti bent pačius bendriausius faktus, o galbūt ne-profesionalūs rašytojai dėl to ne nesivargino. Mums tai atveria galimybių patyrinti, ką žydai anuomet žinojo apie lietuvių kultūrą, ir susipažinti su daugybe žydiškosios detalų.

Kitas iššūkių keliantis šių knygų sluoksniu – krikščionis lietuvius ir su krikščionybe susijusius dalykus apibūdinantys pejoratyviniai žodžiai, kuriais buvo brėžiama riba tarp „savo“ ir „svetimo“, žydų ir ne žydų pasaulio. Jidiš kalboje, kaip ir daugelyje kitų, istoriškai susiformavo įvairių žodžių, skirtų apibūdinti kitos tautybės ir kito tikėjimo atstovus. Iš dažniausiai vartotų paminėtini: *šeigec* arba *škoc* – *menk.* jaunas ne žydų tautybės vyras; *šikse* – *menk.* jauna ne žydų tautybės mergina; *tifle* – *menk.* bažnyčia; *goj* – *menk.* ne žydų tautybės asmuo; *klumpe* – *menk.* lietuvių valstietis. Nors etimologiškai kai kurie iš jų turėjo stiprų neigiamą atspalvį (pvz., *škoc* yra kilęs iš hebrajiško žodžio *šekec*, reiškiančio „šlykštinė, bjaurastis“), atminties knygos jų vartosena stilistiškai įvairuoja. Vietomis šie pejoratyvai naudojami iš savotiškos lingvистinės nostalgijos prisimenant prieškario gyvenimą miestelyje ir tiesiog dokumentuoja praeityje egzistavusias socialines perskyras. Tokiais atvejais jie sinonimiški „ne žydai“, „kitataučiai“, „krikščioniai“ ir neturi tiesioginės intencijos įžeisti (plg. atitinkamai 5–8 deš. lietuviškuose tekstuose vartotus dabar įžeidžiais laikomus žodžius „čigonas“, „negras“ ir kt.). Kitur, ypač kalbant apie konfliktinius gyvenimo vienoje erdvėje epizodus, ekonominę konkurenciją, pogromus, masines žudynes, šie žodžiai susigražina savo etimologiškai užkodotas negatyvias konotacijas. *Šeigec* gali būti suprantamas kaip krikščionis mušeika, chuliganas, banditas, grubus, neišsilavinęs žmogus, kartais taip pavadinamas ir nuo judaizmo atitolęs žydas. Vertime perteikti visus šiuos niuansus sudėtinga ir pavyksta tik iš dalies. Lietuvių kalbos žodyne turime užfiksuotą tik žodį „gojus“, prie kurio nurodytos dvi jidiš kalbos vartosena atitinkančios reikšmės: „1. nežydas, kitatikis; 2. tamsus, prastas žmogus.“ O, pavyzdžiui, mokinančiam bažnyčios apibūdinimui sugalvoti ekvivalentą lietuvių kalba ištis sudėtinga, taigi vertime kai kurie žodžiai įgyja neutralų atspalvį ir netenka savo originalių etimologinių konotacijų.

Šiam žanrui būdingi ir stiprūs kai kurių autorių emocijų protrūkiai kalbant apie žudynes vykdžiusius lietuvius: „prohitleriniai žvėrys lietuviai“ (Telš, p. 240), „sužvėrėję lietuvių žudikai“ (Telš, p. 358), „lietuvių banditai“ (Ut, p. 15), „tebūnie prakeiktas jų vardas“ (Ut, p. 161) „[t]egu Dievas atkeršija už jų kraują“ (Telš, p. 461) ir pan. Tarpais rašančiųjų priešiškus gali pasirodyti nepagrįstai nukreiptas į visą lietuvių tautą: „[...] visur aplink buvo lietuviai, o mes jų žinojome, kokie jie – tik ir laukė mūsų mirties“ (Telš, p. 449). Prisipažinsiu, net suvokdama kontekstą, kartais krūpčioju nuo nefiltruotų emocijų. Vietomis pasijuntu, tarsi kaltinimai būtų nukreipti ir į mane, šių tekstų vertėją, – jų lietuvių esu ir aš. Geriau pagalvojus, kas gali pasakyti, kaip „teisingai“ reaguoti į didelę traumą. Rašydami savomis kalbomis saviems išgyvenusieji jautėsi galintys saugiai išventiliuoti emocijas. Skaitytoją čia gal net labiau negu lietuvių atžvilgiu reiškiamas pyktis, – turint galvoje aplinkybes, tai suprantama, – gali sutrikdyti iki šiol mūsų viešajame diskurse neįprastas Holokaustą išgyvenusiojo vaizdinus: auka čia įsigalina ir bent jau verbaliniame lygmenyje įgauna agresyvios jėgos. Įdomu, kad šį aspektą savo akademiniuose darbuose aptaria ir atminties knygas tyrinėjanti amerikiečių mokslininkė Eliyana Adler: „Visuomenėje, kurioje išgyvenusieji Holokaustą garbinami kaip pasaulietiniai šventieji, viešai reiškiami jausmai, susiję su kerštu, etnine neapykanta ir žydių kolaboravimu, kelia pavojų, kad šis įvaizdis gali būti sugadintas.“⁴ Savo analizėje ji atidžiai nagrinėja, kaip tiksliai vertėjams pavyksta perteikti šias nenugludintas emocijų išraiškas, taikliai užčiuopdama kartais, matyt, ne man vienai nevalingai kylantį norą jas bent pusoniu sušvelninti ir „apsaugoti“ tiek minėtą auką įvaizdį, tiek naująjį adresatą.

Skaitytojui, paėmusiam į rankas atminties knygų vertimus į lietuvių kalbą ir norinčiam iš jų daugiau sužinoti apie žydišką Lietuvos miestelių istoriją, gali prireikti ne tik aukšto emocinio ir kultūrinio intelekto, kuris padėtų suvokti tuometinius ne visada malonius pasisakymus lietuvių tautos atžvilgiu, bet ir sumanumo išlaviruoti tarp antisemitizmo ir filosemitizmo (perdėto palankumo žydams). Viena vertus, knygos pasitaikančios negatyvios, menkinančios ištarnos iš žydų lūpų gali suaktyvinti giliai įsisaknijusius antisemitinius stereotipus. Kita vertus, nesinori, kad būtų puolama ir į kitą kraštutinumą – kai kurių anachronistinių potrauminio sindromo paveiktų autorių teiginių atkartojimą ar normalizavimą dabarti-

niais laikais, tapatinimąsi su jais. Prisidengiant kova su antisemitizmu, mūsų visuomenėje kartais į tai linkstama. Pavyzdžiui, daug atminties knygų trauminio diskurso elementų galima atpažinti šiandieniniame proizraelietišrame kalbėjime, kuris Lietuvoje dažnai priimamas nekritiškai. Atsiminti nereikia perimti, atkartoti, susilieti, susitapatinti. Atsiminti šiuo atveju – tai pasitelkiant istorijos, kultūros studijų, trauminės psichologijos, kritinės teksto analizės siūlomas prieigas visapusiškai išgirsti Kito pasakojimą.

Faktai ir atmintis

Iš pradžių prisipažinsiu, kad iš senosios tėvynės – tiek iš Vilniaus, tiek iš Rokiškio – nieko neprisimenu. Buvau vos trejų, kai dėl neramumų tėvai su vienturčiu sūnumi paliko Rusiją ir apsistojo Anglijoje. Trimetis beveik nieko negali prisiminti. Bet prisiklausiau pakankamai istorijų ir iš tų pasakojimų iki pat šios dienos galiu įsivaizduoti daug dalykų taip, lyg pats būčiau patyręs. Sirdyje jie susikristalizavo kaip tikri atsiminimai. Tik tie atsiminimai skleidžiasi ne iš tikrovės, o iš vaizduotės jėgos... (Rok J, Rabinas prof. Isroelis Abrahamsas, „Rokiškis. Jo atspindys“)

Tai – iš visų verstų knygų labiausiai įstrigusi atminties refleksija, ypač aštriai iškėlusią klausimą, kiek apskritai galima pasikliauti šiuose leidiniuose fiksuotais pasakojimais. Šias abejones dar labiau sustiprina verifikuojamų faktinių netikslumų gausa. Iš atminties teorijų žinome, kokia nepatikima, selektyvi ir kintanti yra žmogiškoji atmintis, ypač trauminė. Čia susiduriame su vienu iš atvejų, kai atpasakojami netgi ne „savięji“, o kitų žmonių prisiminimai, kuriais šeimos mitologija. Citatoje minima „vaizduotės jėga“ daugiau ar mažiau persmelkia ne tik šį, taip sąžiningai ir atvirai savo atminties ribotumą apmąstantį, tekstą, bet ir kitus. Akivaizdu, kad istoriniai faktai ir netikslumai sumyšta su įsivaizdavimais, subjektyviomis interpretacijomis, nuogirdomis, gandai. Kuo tikėti, o kuo ne, kaip atskirti objektyvią tiesą nuo fantazijos?

Turbūt lengviausia lietuvių skaitytojui bus susivokti dalykuose, kuriuos jis gerai išmano. Tokiuose kaip jau minėtas Kalėdų pavyzdys arba štai: Rokiškio ir apylinkių atminties knygoje bulvės ir vaisiai pavadinami javais. Verčiant šie neatitikimai pastebimi kur kas geriau negu skaitant, nes kiekvienu atveju reikia nuspręsti, ar galimas kitoks vertimas, ar reikalingi papildomi paaiškinimai ir pan. Turbūt nėra buvę knygų, kurias vertimo procese taip knietėtų „ištaisyti“, „pagerinti“, padaryti „politiškai korektiškas“. Stabdo tik ilgametė akademinio darbo patirtis ir supratimas, kad net ir menkos autorių klaidos galėtų tapti vertinga informacija tyrėjui.

Vis dėlto pagrindinis dėmesys knygos telkiamas į temas, kurias kritiškai įvertinti lietuvių skaitytojas neturi reikiamos patirties, išsilavinimo, kultūrinio konteksto. Todėl kai kuriais atvejais tenka rašyti komentarus, kartais pareikalaujančius išsamių tyrimų, arba atlikti nedideles korekcijas, taip aukojant dalį autentiško teksto negrbumo. Tarkim, Rokiškio ir apylinkių atminties knygoje minimas Kauno jidiš dienraštis „Kauno balsas“ (*Kovner štime*) neegzistavo. Reikia būti specialistu arba ypač domėtis tarpukario Kauno žydų spauda, kad žinotum, jog šis laikraštis iš tiesų vadinosi „Žydų balsas“ (*Jidiše štime*), o autorė pavadinimą tiesiog „sutrumpino“. Beje, tai gana įprasta praktika anuometiniuose jidiš tekstuose: antai Utenos atminties knygoje nurodoma, kad mokiniai buvo įsitraukę į H. Leivicko draminės poemos „Grandinės“ (jid. *Keitn*) analizę, o veikiausiai turima galvoje jo poema „Mesijo grandinės“ (jid. *Di keitn fun mešiach*). Dažnai tekstuose įvairias variacijas įgauna ir žmonių vardai ar pavardės, pavyzdžiui, vienur asmuo vadinamas Skopiškeriu, kitur Skapiškeriu. Dar sudėtingesnių dilemų iškyla, kai tenka dirbti su istoriškai jautria informacija, pavyzdžiui, lietuvių žydšaudžių pavardėmis, kurios transkribuojamos jidiš kalba iškraipomos arba rašomos iš nuogirdų ir vėliau prisimenamos netiksliai. Tokiu atveju palyginimas su kitais istoriniais šaltiniais ir koregavimas darosi būtinas. Taigi dalį kritinio darbo neišvengiamai jau bus nudirbę vertėjai, redaktoriai.

Sakyčiau, skaitytojui lieka užduotis į šias knygas žvelgti su sveika abejone. Jeigu jose bus ieškoma istorinės „tiesos“, teks įdėti nemažai darbo: lyginti vienus tekstus su kitais, pastebėti, kaip panašiai arba skirtingai įvairūs autoriai rašo apie tuos pačius įvykius, gretinti juos su išlikusiais archyviniais dokumentais ar kito pobūdžio šaltiniais. Tačiau daugybės dalykų nepatikrinsime, nes juos žinojo, jautė ar patyrė tik pats pasakojantysis asmuo. Vis dėlto iš įvairiose istorijose atsikartojančių motyvų apie kai ką galima susidaryti ir bent kiek objektyvesnį vaizdą: na, pavyzdžiui, kad gana įprastas chasidų švenčių vaišių meniu buvo silkė, sausainiai ir degtinė arba kad žydų socialistai revoliucionieriai savo susirinkimus mėgdavo rengti sinagogose.

Kuo tikėti?

Atsižvelgiant į minėtų netikslumų gausą, gali kilti klausimas, kas atminties knygos apskritai yra tiesa. Ilgokai svarsčiau, ar šiose publikacijose yra dalykų, kuriais galėčiau nė kiek neabejoti. Atsakymas atėjo beveikiant Telšių atminties knygos puslapius apie masines žudynes. Šioje vietoje man neginčytina tiesa pasirodė tai, kad Holokausto įvykiai, kuriuos patyrė autoriai ir (ar) jų artimieji, dar ir rašymo metu jiems žadino didelį siaubą, pyktį, keršto troškimą, skausmą, bejėgystę, nesaugumą. Prisimenamų įvykių detalės įvairuoja ir gali kelti nemažą loginę painiavą, kuri, be kita ko, taip pat liudija trauminę patirtį: tarkim, aprašomas sušaudymas galėjo vykti už 5 arba 15 km nuo miestelio, žydšaudžio pavardė būti Lapinskas arba Lipinskas, gelbėtojas – Mockus arba Mickus, vieni dalykai atsitikti anksčiau arba vėliau už kitus. Tačiau nė vienas tekstas neprieštarauja pagrindinei žinia, kad aprašomos žudynių ir išniekinimo scenos net praėjus dešimtmečiams kėlė itin intensyvius jausmus, vertusius autorius ne tik įvardyti šiuos tiesiogiai, grūmoti tikriems ir įsivaizduojamiems priešams, bet ir rašyti kapotais sakiniais, prisipažinti dėl tinkamų žodžių stygiaus, rinktis pačią primityviausią leksiką, kitaip negu atsimenant šeiminių tradicijų puoselėjamą ar bendruomenės gyvenimą.

Kadangi atminties knygų rašymas aiškiai atsisiskleidžia kaip terapinis veiksmas ir emocinis sluoksniu čia labai svarbus, viena tinkamesnių prieigų prie jų galėtų būti emocijų istorijos siūlomos tyrimų kryptys. Galbūt į šių knygų suburtus autorius verta pažvelgti per Barbaros Rosenzweig pasiūlytą „emocinių bendruomenių“ prizmę? Kokiomis vertybėmis ir trauminiu žodynu jie dalijosi? Kaip apie Holokausto patirtis buvo kalbama iš karto po įvykių ir praėjus keliems ir daugiau dešimtmečių? Ar ir kuo šis kalbėjimas skyrėsi žydų ir ne žydų auditorijai? Kaip atminties knygos išvirtinusių diskursyvinės praktikos žydų visuomenėje atkartojamos mūsų dienomis jau kitokiomis trauminėmis aplinkybėmis, pasikeitus politinei situacijai ir pasislinkus galios centrums?

Verčiant šias knygas man svarbu ir mano pačios emocijos: kartais jos tokios stiprios, kad ima trikyti darbą. 2020 m. asmeniniuose užrašuose pasižymėjau:

Nesenos kūniškos Telšių žydų atminties knygos vertimo patirtys: dažnėja širdies ritmas, smelkia kojas, jaučiu, kaip imu tarsi stingti, kvėpuoju labai negiliai, tarpais rodo, kad visai nebe. Gerklė užgniaužta, krūtinės viduryje įsitaisęs didelis gumulas, – norisi verkti. Kartkartėmis turiu atsistoti, nueiti iki lango ir atgal, giliai įkvėpti. Nors sykiu savęs klausiu: o nuo ko būtent šioje vietoje ilsiuosi? Čia jidiš kalbinės konstrukcijos gan paprastos, žydų atminties knygų žanras man jau nebloggerai žinomas, tiek dėstymo stilius, tiek temos numanomos, o dar spaudžia terminai. Galiausiai skambinu draugui ir rėkte rėkiu apie tai, kaip man sunku.

Jeigu kalbėčiausi su kūno terapeute, turbūt bandytume pagal šias fiziologines reakcijas atpažinti kylančias emocijas: pyktis, baimė, liūdesys, gėda, pasibaurėjimas. Emocijas, kurias išgyventi nemaloniosia ir dažnai norisi pastumti į šalį. Taip labiau suprantu, kodėl, nepaisant domėjimosi žydų istorija ir kultūra, kiekvieną kartą vis iš naujo turiu pasiryžti kelionei į trauminę praeitį, nors mieliau jos visai vengčiau.

Jau rašiau, kad atsiminti nereikia perimti, atkartoti, susilieti, susitapatinti. Bet čia, regis, pati vargiai beišlaidkau tą egzaminą. Gal geriau įsisąmoninti atminties knygų poveikį, be kita ko, galėtų padėti ir tokie šiuolaikinės humanitarikos išplėtoti emocijų tyrimų metodai kaip literatūrinė afektų teorija, kuri kelia klausimą, kokios kalbinės tekstų priemonės mums sukelia vienokius ar kitokius kūniškus pojūčius.

Įdomu, kad Holokausto studijų kontekste vis dažniau ne tik kalbama apie tiesiogiai genocidą išgyvenusiųjų jausmus, bet ir atrandama visai nauja kryptis: Holokausto tyrinėjančių ir dėstančių mokslininkų emocijos kaip svarbi Holokausto edukacijos dalis. Antai 2025 m. Pensilvanijos valstijos universitete įvyko seminaras „Holokausto mokslininkų emocijos“, kurio aprašyme įvardijama, kad pirminius Holokaustą išgyvenusiųjų liudijimus tyrinėjantys mokslininkai (nuo savęs norėtusi pridurti – ir tuos liudijimus verčiantys vertėjai), susidurdami su siaubingomis patirtimis, dažnai patys galynėjasi su savo jausmais ir kad šiems jausmams iki šiol buvo skirta per mažai dėmesio⁵. „Atsižvelgiant į vis stiprėjančią mokslininkų susiskaldymą ir susvetimėjimą dėl dabartinių karų, demokratijos ribojimo, didėjančios sprespaudos ir genocidinio smurto, – rašo organizatoriai, – tapo akivaizdu, kad būtina reflektuoti Holokausto tyrėjų išgyvenimus.“⁶ Rengėjai dalyvius kvietė prisiminti savo akstinus dirbti su Holokausto tema, aktualių politinių įvykių sukeltas emocijas, kurios atspindėjo mokslininkų tyrinėjamų protagonistų emocijas (baimę, pyktį, bejėgystę, neapykantą ir kt.), pasvarstyti, kokias emocijas kalbant apie Holokaustą priimta laikyti „tinkamomis“, o kokių – ne, ir kt. Man regis, tai puišus impulsas ir Lietuvos edukatoriams, dirbsiantiems su

Naktinių drugių ferma

► Atkelta iš p. 1

– Visų ir nesurinksi, čiupk, kiek pavyksta, – rėžė Talas ir nužingsniavo nešinas kopėčiomis prie gretimo žibinto.

•

Dorkas kaip visada blogai miegojo, nes vis sapnavo keistus sapnus ir prabusdavo išpiltas šalto prakaito. Mėgino ranka užčiuopti dėžutę, bet jos nerado, tuomet prisiminė, kad Ervinas ją konfiskavo ir išsinešė.

Gulėjo žiūrėdamas į lubas ir skaičiavo pro langą nuo medžių šakų krintančius šešėlius. Skaičiavo, kiek kartų kiekvienas sujuda, tuomet kiek kartų nesujuda, po to išlipęs iš lovos vaikščiojo nerasdamas sau vietos ir prisiminė, kad kažkokią dėžutę matė poilsio kambaryje, virš židinio. Joje tikrai turėtų būti bent šiek tiek drugalo, pagalvojo Dorkas ir įsispyręs į batus nusprendė eiti patikrinti.

Visur buvo tamsu, tyla, tekanti koridoriumi it nebyli upė, leidosi žemyn laiptų kriokliu, putodama ir apačioje įsiliedama į kambarių įlankas. Vienaime jų miego valtimis plaukiojo šunys, kartais knarktelėdami ir išbaidydami jos ramią tėkmę.

Dorkas tipeno lyg vaikystėje, kai nenorėdamas pažadinti miegančių tėvų išsmukdavo į galinį kiemą parūkyti. Nusileidęs laiptais išvydo miegančius šunis, šie nubudo vien nuo jo žvilgsnio ir pradėjo garsiai loti.

Jis sutriko ir nežinojo, ką daryti, nes nebuvo šunų mylėtojas ir neturėjo jokios stebuklingos dėmelės, kuria sugrojus melodiją šie kristų atgal į savo šunišką miegą. Dorkas stovėjo įkalintas jų lojimo narve, bijodamas pajudėti, nenutuokdamas, ko reikėtų imtis, kad kaip nors išsiropštų pro tas siaubą keliančias garso grotas.

Nors jis ir nebuvo geras dainininkas, pirma į galvą šovusi mintis buvo dainuoti, bet stresinėje situacijoje neprisiminė nė vienos dainos, net vaikiškos. Viskas, regis, išsiliejo ir išsiskaidė kosmoso platybėse, ištirpo žodžiai ir eilutės, bet po kelių sekundžių kažkas galvoje žybtelėjo. Jis staiga pradėjo repuoti seną ODB gabalą „Brooklyn Zoo“, nežinia, ar dėl to, kad jį gerai mokėjo, ar dėl to, kad smegenys ištraukė tą repo gabalą vien dėl žodžio „zoo“, manydamos, kad tai kažkaip susiję su gyvūnais.

Šunys staiga nustojo loti ir ėmė kraipyti galvas žvalgydamiesi vienas į kitą. Kuo labiau Dorkas stengėsi įsijausiti į ODB, virpančiu balsu tęsdamas frazes ir it pamišėlis gestikuliuodamas rankomis, tuo šunys darėsi ramesni ir jis net pagavo savotišką kaifą, jautėsi kaip tikras reperis, soliniame koncerte atliekantis kūrinį susirinkusiai miniai.

Repas daro stebuklus, pagalvojo Dorkas, kai dar nepabaigus gabalo šunys grįžo į kambarį ir įsitaisė savo vietose. Jis dar akimirką stovėjo nejudėdamas, kol išgirdo, kad abu užknarkė kaip seniai, nulūžę prie televizoriaus, jau seniai transliuojančio sniego programą. Tada įsidrąsino ir nutipeno prie židinio, ant kurio buvo matęs dėžutę. Tačiau jos ten nebuvo.

Dorkas susinervino ir iš pykčio būtų suklykęs kaip priešistorinis paukštis, jei nebūtų kamuojamas scenos baimės ir nebūtų bijojęs surengti dar vieno mini koncerto nuo klyksmo pabudusiems šunims, kurie vieninteliai buvo girdėję jį repuojant. Susilaikė ir nusprendė, kad geriau iš pykčio įkąs sau į ranką.

////////////////////////////////////

emociškai stipriai įkrautomis atminties knygomis, prieš žengiant į auditorijas atkreipti dėmesį į savo pačių jausmus, kad ir kokie jie būtų, ir sąžiningai juos patyrinėti.

Baigiant norisi į lietuvių kalbą išverstoms žydų atminties knygoms palinkėti atidaus, išmintingo, atjautaus, kritiško skaitytojo. Reikia tikėtis, kad jos neliks tik savo aprašomų regioninių miestų susidomėjimo lauke, o iškils į globalesnį lygmenį. Nė vienas žydų šetlas neegzistavo atskirai kaip statiškas vienetas, visi jie buvo glaudžiai susiję vieni su kitais, su laikinąja sostine Kaunu, su kitų šalių žydų bendruomenėmis. Be kita ko, tai ir puikus šaltinis analizuoti diasporos kultūrą, įvairių Lietuvos žydų organizacijų tinklus, migracijos kryptis. Su kiekvienos iš šių knygų vertimu gauname dar vieną žydiškos Lietuvos dėlionės detalę, o sykiu vis naujame šiuolaikybės kontekste turime galimybę apmąstyti žydų atminties kultūrą.

– GODA VOLBIKĖ –

Ties smiliaus krumpliu akimirksniu pasirodė gilūs dantų įspaudai, lyg kas būtų punktyrais nupiešęs ovalą, kurį reiktų iškirpti ir pasilikti kaip žmogaus bejėgystės atsiminimą.

Dorkas pagalvojo, kad šitą ovalą galėtų išsikirpti ir surūkyti, juk jo oda turėtų būti prtvinkusi drugalo, kurį be perstojo rūkė, bet tai buvo tik viena iš keistų minčių, kurios kartais apninka tokiose situacijose, racionalumui išsislapsčius po visomis įmanomomis sąmoningumo grindjuostėmis.

Jis nuėjo ir prisėdo prie didelio stalo, prie kurio jie valgėdavo. Spustelėjo alaus butelio piktogramą ir alus akimirksniu atsirado ant stalo. Išgėrė per kelias sekundes ir spustelėjo vėl. Alus ir vėl po akimirks atsirado. Taip, greituoju būdu, išmaukė šešis. Truputį pasijuto geriau, bet dar kažko trūko. Spustelėjo tekilos piktogramą ir ant stalo pasirodė pilnutėlis butelis tekilos. Atsisuko ir ėmė maukti taip pat greitai kaip alų, mėgindamas numalšinti savo beprotybės troškulį.

•

Šunys pabudo ir ėmė loti, paskui sukinėjosi aplink gulinį ant žemės jo kūną, kuris nerodė jokių gyvybės ženklų. Dorkas krisdamas nuo kėdės prasiskėlė galvą ir iš žaizdos plūdo juodas kraujas, lyg tūkstančiai naktinių drugių iš tamsos veržtųsi į šviesą. Ant grindų didėjančią tamsią dėmę ėmė laižyti šunys.

Limbo žvilgtelėjo į laiptų viršų išgirdęs, kad kažkas sukrebždėjo. Viršuje nieko nebuvo, jo akys kelis kartus blykstelėjo tarsi automobilio šviesos, persijungdamos iš ilgųjų į trumpasias, nušviesdamos tarp turėklų suregztą dulkėtą voratinklį.

•

Ervinui nekaip sekėsi, pinigai vis išsprūsdavo iš jo pirštų, kaip žuvelės, kurias vaikystėje mėgindavo sugauti tekančioje upėje. Ir jei jo vietoje dabar būtų Tara, jo jauniausia pusseserė, jai sektųsi kur kas geriau. Savo mažais pirštukais ji visuomet sučiupdavo žuvelę, ir visi vaikai sušokdavo ja pasigrožėti. Ji pavartydavo ją prieš saulę, įvardindavo spalvas, kurias išvysdavo spinduliams žaidžiant su žvynais, ir paleisdavo atgal.

Ervinas nervinosi ir galvojo, ką pasakys Talas, kuris jam davė rimtą užduotį, parodė pasitikėjimą, pasidalino savo paslaptimi ir leido prie jos prisidėti. Jis labai nenorėjo jo nuvilti. Labai nenorėjo, kad Talas manytų, jog pasirinko neteisingai ir pagalbos paprašė netinkamo žmogaus. Kad pagalbos paprašė visiško lepsiio.

Stengėsi kiek įmanydamas. Pagaudavo ir spustelėjęs stipriau pajusdavo, kaip jie nustoja virpėti. Jam atrodė, kad jaučia, kaip nustoja plakti jų mažos širdelės. Nesijautė gerai, bet suprato, kad neturi kitos išeities. Taip reikia, jeigu nori, kad produktas būtų paruoštas, galvojo. Anksčiau atvykęs gaudavo iš Talo jau pagaminto drugalo ir keliaudavo toliau savo reikalais, kartais net nepasilikdamas išgerti alaus ar ko stipresnio.

Šį kartą jis pats turėjo viskuo pasirūpinti, tiksliau, prisidėti, nes per visą gyvenimą buvo gavęs ne vieną maišą Talo gaminto produkto, jeigu į vieną krūvą supiltume viską, ką jis buvo išsinešęs iš šios naktinių drugių fermos.

– Jau eikime, – nuo tolimesnio žibinto šūktelėjo Talas.

Ervinas nesuprato, kodėl jau laikas eiti, jeigu jie dar nebaigė nuskinti visų drugių. Kam jie tiekėjo, iki tolimiausių žibintų, jeigu jau viskas. Jeigu tik tiek ir užtenka. Juk galėjo tiek drugių prisirinkti ir nuo pirmose eilėse esančių žibintų, kurie taip pat buvo aplipę šviesa.

Paskui pagalvojo, kad ne jo reikalas, kodėl yra vienaip ar kitaip, be to, prisiminė, kad Talo geriau neklausinėti ir nesistengti primetinėti savo strategijų. Jis žinojo, jog Talas nemėgsta, kai kas nors kiša savo nuomonę ten, kur nereikia, ypač dėl dalykų, kurie nėra taip paprastai suprantami ir paaiškinami.

Abu žingsniavo atgal, tuo pačiu siauru takeliu, įsitaisiusiu šiltnamio pakraštyje kaip ilga gyvatė pasišildyti saulės atokaitoje. Rankose nešėsi mažas kopėčias, bal-ti kombinezonai buvo aptaškyti drugių sultimis, šviesa Erviną akino, nors jis tebedėvėjo Talo įduotus akinius. Savuosius Talas jau buvo nusismaukęs ant kaklo ir prasi-segęs kombinezoną. Regis, Talo ta spiginanti šviesa taip nežeidė. Jisėjo ramiu žingsniu, dairydamsis į žibintus, net nemirksėdamas. Lyg apniukusią dieną žingsniuotų per vynuogyną.

Jo kaklas buvo aplipęs kojėlėmis ir sparneliais, apsi-traukęs juodų dulkių sluoksniu, kuriame plonas vageles buvo išgraužęs nuo galvos srūvantis prakaitas, tekantis nematomais kūno lietvamzdžiais iki pat užpakalio. Toliau prakaitui neleido tekėti ir jį užtvėkdavo stipriai užverž-tas diržas, prie kurio Talas buvo prisikabinęs kelias poras skirtingo storio pirštinių ir kepurę su tinkleliu.

Jiems pasiekus šiltnamio vidurį, Talas liepė luktelėti ir pats prisėdo ant tako. Ervinas pagalvojo, kad Talas pavar-go ir nori atsipūsti, bet jis iš kišenės išsitraukė nedidelį raktą ir įkišo į tarpą tarp plytelių. Keletą kartų pasuko, tuomet luktelėjo ir vėl pasuko lyg mėgindamas atidaryti slaptą seifą.

Slaptas įėjimas ėmė vertis jų akyse. Ervinas išsižiojęs žiūrėjo, kaip pasirodo laiptai į apačią. Tai buvo paprasti siauručiai laiptai, mėgėjiškai suvirinti iš aliuminio plokš-čių. Net neprikišus arti nosies matėsi grubios virinimo siūlės.

Ne grožėtis tie laiptai padaryti, pagalvojo Ervinas ir nusekė paskui Talą žemyn. Laiptai pakilo į viršų ir už-vėrė iš viršaus sklidusį šviesos kvadratą. Talas spustelėjo jungiklį ir trūkčiodamos įsijungė ilgos lempos, išdėstytos visame koridoriuje. Koridorius buvo toks pat ilgas kaip šiltnamis, nes laboratorija, darbo erdvės bei saugyklos buvo įrengtos tiesiai po juo.

– Ar eisime tolyn? – paklausė Ervinas, žiūrėdamas į to-lumoję dėl perspektyvos vis mažėjančius lempų gaubtus.

– Šiek tiek, – tarė Talas ir nužingsniavo link mažėjančių lempų.

Ilgai eiti nereikėjo, po keliasdešimties metrų Talas vėl sustojo ir paprašė, kad Ervinas lukteltų. Jis vėl išsitraukė raktą ir įkišęs į sienoje esantį tarpą suktelėjo panašiai kaip ir atrakindamas laiptus. Tuomet stumtelėjo sieną ir įžen-gęs į prasivėrusią ertmę uždegė šviesą.

Aplinkui pasirodė tūkstančiai stiklinių dėžučių, sukrau-tų į lentynas it knygos. Kai kurios buvo pilnos, kai kurios pustūštės ar išvis tuščios. Ant žemės buvo daug permato-mų šukių, o vietomis matėsi tamsus smėlis ar žemės.

– Nespėjau susitvarkyti, – pasakė Talas, atsisėdamas į seną odinę kėdę su ratukais. – Niekada nelaukiau svečių.

– Ar kas nors čia nutiko, kad tiek šukių? – paklausė Er-vinas, dairydamsis nuostabos kupinu žvilgsniu, nesąmo-ningai akimis skaičiuodamas dėžutes ir vis pamesdamas skaičių.

– Kai apima nuobodulys – žongliruoju dėžutėmis, – iš-pyškino Talas, iš savo krepšio ant stalo išberdamas dru-gius.

– Žongliruoji? – nesuprasdamas, ką Talas turi omenyje, paklausė Ervinas.

Talas vėl pagalvojo, kad Ervinas per mažai naudojami asociacijų sistema ir nemėgina atitaikyti trūkstamų dėlio-nės dalių pagal rankose turimas formas. Pamanė, kad jis per mažai galvoja, bet paskui priėjo prie išvados, kad gal-būt jį per stipriai veikia paslapties parodymas ir įsileidi-mas į šį pasaulį, kurio dar nesugebėjo jo sąmonė tinkamai apvirškinti.

– Berk savo krepšį, – paragino Talas, rankomis sklai-dydamas drugius.

– Į tą pačią krūvą? – paklausė Ervinas, virš stalo pakė-lęs pintą krepšį.

– Taip, taip, – ryžtingai tarė Talas lyg padrąsindamas mažą vaiką.

Ervinas išbėrė savo krepšį, bet jame buvo kur kas ma-žiau drugių. Ne daugiau kaip viena penktoji, lyginant su Talo išbertu turiniu. Jis susigėdo ir mėgino atsiprašinėti, bet Talas nuramino ir pasakė, kad ne viskas visada pa-vyksta iš pirmo karto.

– Kitąsyk bus geriau, – pasakė Talas ir ištraukęs iš po stalo ėmė kloti senus laikraščių lapus.

Paskui ant jų sustūmė išbertus drugius ir išsklaidė, kad tarp kūnelių būtų tarpai, kad nebūtų visi sulipę į vieną juodą kamuolį.

– Paliksime juos džiūti, – tarė Talas, rankšluosčiu brūkšteldamas per prakaituotą veidą ir purviną kaklą, ant kurio jau buvo pradėjusi formuotis drugių buza.

– Kiek laiko džius? – paklausė Ervinas.

– Dažniausiai palieku savaitei, – atsakė Talas.

– Bet mes neturim tiek laiko, – sumišęs išlemeno Ervi-nas. – Mes jau turim greit iškelti.

– Aš jums duosiu jau paruošto, – rėžė Talas. – Duosiu, kiek reikės, – pridūrė, žiūrėdamas į išsigandusias Ervino akis.

– Galvojau, kad ruošime šiuos, – tarė Ervinas, smiliumi kasydamasis dešinį smilkinį.

– Niekaip nespėčiau jų paruošti, – ištarė Talas, žvelg-damas į rimstantį Ervino veidą. – Išdžiūvusius dar reikia išpurkšti, apdoroti. Jeigu lauktumėte, kol šie pinigai taps drugalu, tektų pasilikti mažiausiai dar dvi tris savaites. Kartais viskas gali užtrukti ir virš mėnesio.

– O ką – visuomet skirtingai? – paklausė Ervinas, ve-damas smalsumo.

– Kartais, – rimtu balsu išpyškino Talas atsidusdamas. – Priklauso ir nuo mėnulio, ir nuo rūšies. Nuo daug ko. Rei-kia laiko, kad suprastum. Kad pajustum. Kad įsigyven-tum į sparnų plazdėjimą. Vieną dieną atsikeli ir kažkodėl viskas būna aišku. Tarsi pats būtum tapęs vienu iš jų. Kai ta diena ateina, tiesiog žinai ir viskas, ir kitaip negali. Net jei įnirtingai mėgintum priešintis tam žinojimui, nepa-vyktų. Kai jau kartą sužinai, tai niekada nebepavyks to nebežinoti.

Jie nusivilklo kombinezonus ir įmetė į dėžę šalia įėjimo. Talas išjungė šviesas ir jie nužingsniavo link viršuje kabančių laiptų. Ervinas galvojo apie viską, ką jam te-ko daryti, ir apie tai, ką pamatė. Nelabai suprato, kodėl visas namas prikimštas keisčiausių technologijų, toks iš-manus, gal net technologiškai išprotėjęs, o darbo erdvės tokios senos ir primityvios, tarsi įžengdamas į šiltnamį ir nusileisdamas laiptais žemyn atsidurtum visai kitame amžiuje.

⁴ Ten pat, p. 214.

⁵ „The Emotions of Holocaust Scholars“, <https://www.hsozkult.de/event/id/event-157477>, 2026-08-13.

⁶ Ten pat.

„Tutti Frutti“

Ilgą laiką nesupratau, kad blaivausi. Bandyčiau susigražinti būseną, kurioje gyvenau anksčiau, ten, atrodė, buvau žemiškesnė. Tvirčiau stovinti ant abiejų kojų, o gal vaikiškesnė, nesubrendusi ir įsivaizduojanti, kad žino daugiau, nei iš tikrųjų žinojo. Čia kalti visi tie filosofai, kuriuos godžiai skaitydavau būdama penkiolikos, ir įsitikinimas, kad aš jau suaugusi, nes „Iki“ pardavėja nekvestionuodama man parduodavo „Camel Blue“. Tada dar buvo laukiniai dutūkstantieji.

Dabar viskas kitaip. Nors mano vaikiškas naivumas lyg ir niekur nedingo, jį gaubia storas sarkazmo ir ironijos kiautas. O gal aš jau ir pasenau.

Blaivausi. Kiekvieną dieną jaučiu, kad gyvenau mės-malėje, kurioje socialinių tinklų influenceriai mane bando išgydyti nuo vienos ar kitos ligos, priskirti man meilės kalbą, stengiasi išanalizuoti kiekvieno žmogaus *red flagus* ar *green flagus*.

Dabar kiekvienas savo tinklalaidėje turi ką pasakyti. Mūsų visuomenėje visi tapo labai iškalbingi ir reikšmingi. O aš blaivausi nuo visų šių nuomonių.

Mano algoritmas labai sutrikęs ir nežino, kokią informaciją man pateikti. Jaučiuosi jį pergudravusi. Kartais tai naujas Dvynių horoskopas, kartais nauja „Mitsubishi“ reklama, kartais vyrų psichologijos pseudoeksperimentai, kartais laimingos poros su vaikais, kartais kino festivalių anonsai, kartais merginos, kurios nekenčia vyrų, kartais sportiški vyrai, nekenčiantys merginų, nekenčiančių vyrų, o mano mėgstamiausi yra ryšai, šlovinantys *trashy* Balkanų kultūrą. Kiekvieną dieną vartoju, o po to blaivausi. Gal vis dėlto čia visko man per daug? Gal reikėtų šitą būseną užfiksuoti, išanalizuoti, dokumentuoti?

Mano terapija, kaip visada, labai nuspėjama ir buitiska. Diskusijos su draugais, filmo scenarijus ir, žiūrėk, aš jau stebuklingu būdu pritraukiau dešimtį žmonių, kurie eis su manim į filmo aikštelę analizuoti šitų mano pamąstymų. Tai mano didžiausia privilegija.

Jau vasaros viduryje pradėjau rašyti naują scenarijų, šį kartą ne viena, o su senu draugu Rafaeliu Valerio, brazilu, gyvenančiu Paryžiuje. Su juo mes jau daug išgyvenome, daug kartų blaivėmės ir daug kartų juokėmės iš keisto mūsų gyvenimo ir jo peripetijų. Su juo galima pasišaipyti ir pasijuokti ne tik iš savęs, bet ir vienam iš kito. Daug kalbėjom apie socialinių medių įtaką mūsų kasdienybei. Įdomu, kad mes visi savanoriškai dalinamės savo gyvenimu internete, bet kas ir bet kada gali tai sekti, matyti, kritikuoti, smerkti ir svarbiausia – pavydėti. Mes viešinam ir paskui stebimės viena ar kita žmonių reakcija.

Bet man užmigti neduoda klausimas – kaip surasti ir išgyventi ką nors tikro, kai viskas kvepia plastmase ir kapitalizmu?

Mūsų karta taip desperatiškai siekia sukurti ką nors geriau, protingiau, išmaniau, sklandžiau, greičiau, jog kartais vakarėliuose mes sėdim palinkę ties savo tele-

Filmo „Tutti Frutti“ kadras

fonais, nesugebame užmegzti pokalbio arba pasigilinti į kito žmogaus psichologiją ir jo pasaulio supratimą, nepasidalinę su juo ryšiu.

Blaiviausi, nes norėjau vėl pasijausti žmogumi.

Ir tada kartu su mano kuriamo filmo operatoriumi Erdvilu Petru Abukevičiumi išvažiavome į Palangą.

Man visad patinka kalbėti apie Palangą su skirtingais žmonėmis, tai stebuklingas miestas, poliarizuojantis miestas, nepaliekantis abejingų miestas. Tobulas fonas kurti filmą apie laviravimą tarp kapitalistinės pasimatymų kultūros ir žvėriško troškimo būti suprastam ir mylimam.

Aišku, važiuoti blaivyti į Palangą rugpjūčio viduryje, pačiame sezono įkarštyje, daugelio nuomone, kiek kvailas sprendimas, bet man tai pasirodė geniali idėja. Niekada nebijojau būti išjuokta, priešingai, įsikraunu nuo keistų žmonių reakcijų.

Palanga man primena vaikystės atostogas, širšių sugeltas lūpas, atrodo, niekada nesibaigiančius pasivaikščiojimus parke ir didžiausią nuobodulį keliantį miestą. Man ji niekada nesisiejo su Basanke ar išbrangintais cepelinais. Palanga, slėpdamasi už margų kavinių ir tragiškų muzikantų ir bandydama sukurti apie save netikrą vaizdą, saugo save tiems, kurie yra pasiryžę atrasti tikrumą tarp gulbių ir ošiančių pušų viršūnių.

Man patinka keisti skoniai, mano mėgstamiausi skanumynai iš vaikystės nebeegzistuoja, nes juos visus išėmė iš apyvartos. Liūdna, bet gal čia ir yra mano išskirtinumas, aš visada turiu ieškoti ir atrasti ką nors naujo. „Tutti Frutti“ atrodė deramas pavadinimas šiam naujam filmui. Išvertus tai reiškia „visi vaisiai“. Ir visi vaisiai man – vasaros perteklius, socialinių medių perteklius, nuomonių perteklius, iškreiptų santykių perteklius ir iš kitos pusės – tikrumo stoka, vieno išgryninto skonio stoka.

Pervargusi nuo darbo banke, 28 metų Miglė (akt. Gerda Čiuraitė) persikelia į Palangą. Savo naują gyvenimą ji laiko asmeniniu pabėgimu, praktikuoja manifestavimo ritualus, įnirtingai ieško naujos meilės tinderyje ir mėgaujasi vienatve bei pajūrio gamta, taip pamažu bandydama atkurti save. Jos rutina pasikeičia, kai ji atkreipia dėmesį į Karolį (akt. Valerijus Kazlauskas) – gražų vyrą, kuris keistu būdu vis atsiranda ten, kur yra Miglė. Jų žvilgsniai pamažu perauga į žaismin-

gą flirtą ir nors slepia dalį tiesos apie save, jie greitai užmezga ryšį ir pradeda susitikinėti. Kas klostosi toliau, regisi lyg savotiškas pabėgimas nuo savęs, savo kūno išlaisvinimas iš informacijos pertekliaus ir trupiniai meilės, kuri atrodo gerai tik „ant popieriaus“.

Kurdami šį trumpametražį filmą, turėjome išsigryninti žaidimo taisykles: filmuojame be biudžeto, su maža komanda, be šviesų ir keliaujam iš vienos lokacijos į kitą tik dviračiais. Galbūt tai ekologiškiausia kino produkcija Lietuvoje.

Važiuodama iš taško A į tašką B, su sūriu jūros vėju plaukuose prablaivėjau ir apsvaigau nuo meilės ir aistros filmams. Tikriausiai nėra man labiau patinkančios vietos nei savų filmų gamybos aikštelės. Čia kaip koks baltas popieriaus lapas – imam spalvotas kreideles ir piešiam iš vaizduotės ir kuo didesnė raizgalynė, tuo smagiau ir geriau. Čia buvo dar stipriau, nes prisidėjo tas laukas, miškas, jūra, gerumas. Gerdos Čiuraitės ir Valerijaus Kazlauskos veidai tokie išraiškingi ir daug pasakantys be žodžių, kad dažniausiai save rasdavau apsvaigusią nuo jų gerumo. Erdvilas vis juokdavosi, stebėdamas mane besimėgaujantįą jų dviejų chemiją savo mini nešiojamajame monitoriuje.

Jaučiuosi, tarsi kino mokykloje būčiau praleidusi dviejų aktorių meilės istorijos kūrimą. Visad jį supratau kitaip ir man įdomiausios meilės istorijos gimdavo tarp žmonių ir jų daiktų arba butyje – tarp kiniško maisto pardavėjo ir maisto išvežotojo. Šįkart liečiau sau išsiblaivyti nuo savo griniūtiško motyvo ir sukurti tokią meilės istoriją, kokią dauguma žmonių matytų šiandien: tarp dviejų savaip sugadintų žmonių, su visais pagardais ir įdara.

Na ir ką, buvo faina. Du aktoriai ir visa Palanga – mano filmavimo aikštelė, didžiausia mano lempa buvo saulė, kuri diktavo, kaip sukurti *mise en scène*. Ši kino aikštelė leido vėl pasijusti žmogumi, atgaivinti atrofavusius instinktus, žiūrėti į keistai augančius pušis ir apie tai sukurti kinematografišką filosofiją. Keista ta filmo gamybos magija, man, užaugusiai kaip kūrėjai teatre, vis dar neįprasta manipuliuoti kadrais ir bandyti išsukti į emociją be tęstinumo, iš vienos lokacijos į kitą. Tačiau kai tai pavyksta, jaučiuosi, lyg gerčiau pienių vyną, tokį saldų ir tokį kitišką, sunkiai nusakomą kitam.

Man įdomu gyventi saldų / sūrų gyvenimą. Filmų gamyba – kaip narkotikai, kaip nepagydoma liga, priklausomybė. Bet ši priklausomybė padeda išsiblaivyti, atrasti gyvenimo tikrumą. Kažkoks paradoksas, bet aš kitaip nemoku.

Ačiū nuostabiai komandai, ačiū tikintiems, ačiū gyvenimui ir ačiū Palangai, jūsų dėka prablaivėjau.

– GRETA GRINIŪTĖ –

KĄ DARYTI SU POPIERINIAIS „ŠIAURĖS ATĖNAIS“?

Redaktorė – Eglė Frank
(egle.frankone@gmail.com, +370 698 80 890).
Vertimai, „Skaitykla Nr. 5“ – Andrius Patiomkinas.
Kalbos redaktorė – Audrė Kubiliūtė.
Maketuotoja – Zita Remeikienė.
Finansininkė – Danuta Churtasenko (+370 652 87 978).
Redakcijos adresas Maironio g. 10, LT-01124 Vilnius.
El. paštas satenai@gmail.com; tinklalapis www.satenai.lt.
Dvisavaitinis laikraštis išeina penktadieniais.
Leidžiamas nuo 1990 m. vasario 7 d.

Leidžia VšĮ „Šiaurės Atėnų fondas“. ISSN 1392-7760.
4 spaudos lankai. Indeksas 0109. Tiražas 1 267 egz.
Redakcijos ir autorių nuomonės nebūtinai sutampa.
VšĮ „Šiaurės Atėnų fondas“ sąskaita banke
LT36 7300 0100 0000 7071, AB „Swedbank“.
Spausdino „Lietuvos ryto“ spaustuvė,
Sodų g. 83, Skaidiškės, LT-13274 Vilniaus r. sav.
Medijų rėmimo fondas 2026 m. suteikė 54 928 Eur
paramą laikraščio leidybai ir 70 000 Eur projektui
„Kultūros riboženkliai ir trajektorijos“.

MRF MEDIJŲ
RĖMIMO
FONDAS

KPLA NARYS

